

Beret Bråten og Olav Elgvin

Insentiver, barrierer og veier videre

Deltakelse i utdanningstilbud på tvers av tro og livssyn





Insentiver, barrierer og veier videre. Deltakelse i utdanningstilbud på tvers av tro og livssyn

I dette forskningsprosjektet går vi tett på to utdanningstilbud som tilbys på tvers av tro og livssyn: kurstilbudet «Å være religiøs leder i det norske samfunnet» og masterprogrammet Lederskap, etikk og samtalepraksis (LES). Dette er utdanningstilbud som begge gis i regi av Det teologiske fakultet ved Universitetet i Oslo og med støtte over statsbudsjettet. Ambisjonen i prosjektet har vært å finne ut hva som er gode insentiver for å delta og hva som eventuelt hindrer deltakelse – for slik å øke bredden i deltakelsen til å omfatte flere tros- og livssynssamfunn. Vi finner at dialog og medvirkning er sentrale suksessfaktorer ved kurstilbudet til religiøse ledere. Kurset framstår som noe mange kjenner eierskap til og rekruttering er et kollektivt anliggende i flere tros- og livssynssamfunn. Samtidig identifiserer vi barrierer som har gjort at enkelte ikke benytter tilbudet. Disse er knyttet til praktiske forhold, men også til relevans, innhold og innretning. Mastertilbudet er ikke som kurstilbudet i samme grad noe tros- og livssynssamfunn har et eierforhold til, og deltakelse synes mest å være resultat av individuelle beslutninger. Vi gir avslutningsvis anbefalinger og råd om veier videre for utdanningstilbudene.

Innhold

Forord	3
Sammendrag	4
Summary.....	6
1 Innledning	8
1.1 Problemstillinger og oppdragsforståelse	10
1.2 Mellom statskirke og et livssynsåpent samfunn	12
1.3 Et tros- og livssynsfelt i endring.....	14
1.4 Mellom multikulturalisme og mistenksomhet.....	14
1.5 Tros- og livssynssamfunn som sivilsamfunnsaktører	16
2 Metodisk tilnærming og datainnsamling.....	18
2.1 Innledende gruppeintervjuer med TF og STL	19
2.2 Tidligere evalueringer og dokumentgjennomgang	20
2.3 Gruppe- og individuelle intervjuer i tros- og livssynssamfunn.....	20
2.4 Workshop med TF	21
3 To undervisningstilbud: bakgrunn, tilblivelse og deltakelse	23
3.1 Å være religiøs leder i det norske samfunnet.....	23
3.2 Lederskap, etikk og samtalepraksis (LES)	28
3.3 Oppsummert – kurs for religiøse ledere versus LES	34
4 Motiver for deltakelse i kurstilbudet	35
4.1 Et kurs i uenighetsfellesskap	35
4.2 Vesentlig for egne ledere.....	37
4.3 En viktig bestanddel i det interreligiøse feltet i Norge	38
5 Barrierer mot deltakelse i kurstilbudet	40
5.1 Målgruppeformulering – en barriere.....	40
5.2 Utenlandsk bakgrunn – en barriere	43
5.3 Informasjonsbarrierer	44
5.4 Geografi- og tidsbarrierer	45
5.5 Språkbarrieren: religiøse ledere som ikke snakker norsk	47
5.6 Relevansbarrieren: «Passer ikke for oss»	48
5.7 Ovenfra og ned: manglende ressursperspektiv	50
5.8 Skepsis til et myndighetsinitiert kurs	54
5.9 Oppsummert – barrierer.....	56
6 Erfaringer med masterutdanningen (LES)	58
6.1 Et individuelt innrettet undervisningstilbud	58
6.2 Kvalifisering til hva?	59
6.3 Relevans.....	62
7 Diskusjon og forslag til tiltak	65
7.1 Anbefaling 1: Bevar og understrek det dialogiske og frivillige.....	67
7.2 Anbefaling 2: Tydeliggjør «religiøs leder» og kutt «utenlandsk»	67

7.3 Anbefaling 3: Trekk mer veksler på deltakernes ressurser	68
7.4 Anbefaling 4: Dialog med de som deltar lite	69
7.5 Anbefaling 5: Geografisk differensierte kurs	69
7.6 Anbefaling 6: Tolkede mini-kurs?	70
7.7 LES-masteren på kort og lang sikt	71
Referanser	73

Forord

I denne rapporten presenterer vi data, analyser, resultater og anbefalinger fra forskningsprosjektet *Tilleggsutdanning for tros- og livssynsledere i Norge*.

Prosjektet er utført på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet. Vi vil takke for anledningen til å gjennomføre et spennende prosjekt. Det ga oss mulighet til å utforske en liten flik av tros- og livssynsfeltet i Norge, noe som også ga oss mer innsikt i dette feltet mer generelt. Vi har lært om og forstått sammenhenger som ikke var så tydelige for oss før prosjektstart.

Forskerne på Fafo som har gjennomført prosjektet er Beret Bråten og Olav Elgvin.

Vi er bistått av gode forskerkolleger på Fafo i arbeidet: Uzair Ahmed har bidratt til rekruttering i datainnsamlingen, som diskusjonspartner innledningsvis i prosjektet og som deltaker på den avsluttende workshopen vi hadde med representanter for Det teologiske fakultet ved Universitetet i Oslo. Juana Fakih har løst praktiske gjøremål og gjort faktasjekking. Jon Horgen Friberg har gjennomført kvalitetssikring, raskt og effektivt. Eventuelle feil og mangler tilfaller likevel oss som har hatt det overordnede ansvaret for prosjektet og rapporten.

Vi startet arbeidet seint i august 2025. Utkast til rapport skulle foreligge før jul 2025. Dette ga korte tidsmarginer, som viste seg å være litt i korteste laget da rekruttering i datainnsamlingen viste seg å ta lenger tid enn planlagt.

Rapporten ferdigstilles i januar 2026 etter gjennomlesing fra oppdragsgiverne våre i Barne- og familiedepartementet. Her har vår kontaktperson vært Irene Tvedt Wangen. Takk for konstruktivt samarbeid!

Ferdigstilling og språkvask på Fafo er gjennomført av Sofie Steensnæs Engedal i informasjonsavdelingen! Vi takker og bukker for supert arbeid.

Oslo 2. februar 2026

Beret Bråten og Olav Elgvin

Sammendrag

Denne rapporten handler om to utdanningstilbud rettet mot religiøse ledere i Norge på tvers av tro og livssyn. De gis begge på Det teologiske Fakultet ved Universitetet i Oslo. Utdanningstilbudene er kurset «Å være religiøs leder i det norske samfunnet» og masterprogrammet Lederskap, etikk og samtalepraksis (LES). Kurstilbudet gis til religiøse ledere i Norge, med hovedvekt på religiøse ledere som har minoritetsbakgrunn og/eller tilhører en minoritet på tros- og livssynsfeltet. Det gis på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet og har eksistert siden 2007. Masterprogrammet LES ble til i 2019 og er et ordinært mastertilbud på linje med andre slike tilbud ved Det teologiske fakultet. Det ble i likhet med kurstilbudet til religiøse ledere realisert etter et politisk initiativ i integreringspolitikken der det ble gitt et tillegg i bevilgningen fra myndighetene til Universitetet i Oslo.

Problemstillingene i rapporten er konsentrert om å identifisere barrierer som kan bidra til at religiøse ledere ikke deltar i kurstilbudet, og hva som skal til for at LES-mastergraden kan bli et alternativ for enda flere. Kurstilbudet til religiøse ledere har hatt god deltakelse helt siden oppstarten. Vår ambisjon har vært å undersøke hvordan deltakelsen eventuelt kan utvides til å omfatte enda flere tros- og livssynssamfunn. Datagrunnlaget består av dokumentanalyse, samt av kvalitative intervjuer – både gruppebaserte og individuelle – med ledere og representanter for ulike tros- og livssynssamfunn.

Kurstilbudet for religiøse ledere ble til gjennom et intensivt utredningsarbeid i direktorat-regi og på Det teologiske fakultet. Dette skjedde i nært samarbeid med tros- og livssynssamfunn. Disse har seinere vært sentrale i rekrutteringen til kurset og i referansegruppen. Vår tolkning er at det eksisterer et eierforhold til kurset i flere tros- og livssynssamfunn, og deltakelse initieres gjennom kollektivt arbeid. Dialog og medvirkning framstår som sentrale suksessfaktorer også ved selve kurstilbudet. Flere tidligere deltakere beskriver dialog mellom deltakere på tvers av tros- og livssynsbakgrunn som det viktigste elementet ved kurset: Deltakerne lærer gjennom samtale, blir kjent på tvers av trossamfunn og bygger relasjoner som muliggjør videre samarbeid. Begrepet «uenighetsfellesskap» framstår dekkende for det de tar med seg: Man lærer å være uenig samtidig som man respekterer hverandre. Mange tidligere deltakere driver derfor aktiv rekruttering i egne miljøer, og kurset framstår som en arena som styrker det interreligiøse feltet i Norge.

Samtidig identifiserer vi flere barrierer som gjør at noen religiøse ledere og noen miljøer har blitt stående på utsiden av kurset. Enkelte barrierer er praktiske og administrative: Informasjonsmangel gjør at mulige deltakere ikke kjenner til tilbudet. Geografisk avstand og krav om fysisk oppmøte hemmer deltakelse fra utenfor Oslo. Tidspress og forpliktelser overfor familie eller jobb kan gjøre det vanskelig å delta for personer som ikke er fulltidsansatte som religiøse ledere. Språk er en tydelig praktisk barriere for enkelte grupper, særlig for religiøse ledere som er hentet fra utlandet for kortere perioder og som ikke behersker norsk godt.

Andre barrierer handler om opplevd relevans av kurset for eget tro- og livssynssamfunn, herunder også hvordan deltakere oppfatter innholdet i kurset basert på markedsføringen av det. Begrepet «utenlandsk bakgrunn», slik det anvendes i kursbeskrivelsen som kjennetegn ved målgruppen for kurset, oppleves av flere informanter som ekskluderende eller misvisende. Videre er det stor variasjon i hva som oppfattes som en «religiøs leder». I mange trossamfunn er det fortsatt bare de åndelige eller rituelle lederne som anses som aktuelle for kurset, selv om lekfolk kan ha viktige lederfunksjoner i trossamfunnet. Og livssynssamfunn kjenner seg i alle fall ikke hjemme i begrepet religiøs leder.

Andre barrierer skyldes opplevelser av innholdet. Enkelte har opplevd kurset som «ovenfra og ned». Dette gjelder spesielt for informanter med minoritetsbakgrunn som er oppvokst i Norge, og som kanskje har erfaringer med å bli mistenkeliggjort fra andre arenaer. De etterlyser et kursinnhold som i større grad løfter dem fram som ressurser for det norske samfunnet. I tillegg identifiseres en bredere skepsis i deler av feltet mot tiltak initiert eller finansiert av myndigheter; noen tolker slike tiltak som et uttrykk for kontroll eller normativ påvirkning, noe som kan redusere viljen til å delta.

Mastertilbudet LES ble utformet først og fremst gjennom faglig basert utredningsarbeid i departementet og på Det teologiske fakultet. Tros- og livssynssamfunn var ikke så nært involvert som i utarbeidelsen av kurstilbudet til religiøse ledere. Vi finner dermed heller ikke det samme eieforholdet til og kunnskapen om dette utdanningstilbudet i tros- og livssynssamfunn. Å delta framstår som en individuell beslutning, ikke som uttrykk for kollektivt arbeid i tros- og livssynssamfunn. LES kvalifiserer til arbeid innen tros- og livssynsbetjening på tvers av livssyn, men arbeidsmarkedet for slike stillinger er foreløpig begrenset og strukturert av historiske ordninger hvor Den norske kirke fortsatt dominerer.

På bakgrunn av funnene avslutter vi med sju anbefalinger. Vi anbefaler sterkt at det frivillige og dialogiske aspektet ved kurset for religiøse ledere blir opprettholdt og kommunisert ut enda tydeligere. Videre anbefaler vi å stryke formuleringen om at kurset retter seg mot religiøse ledere med «utenlandsk bakgrunn». Vi anbefaler også å vurdere tiltak som regionalt tilpassede kurs, eller kortere tolkede tilbud for religiøse ledere som ikke behersker norsk. Mens noen av anbefalingene kan innføres i dagens kurs og med dagens finansiering, er det andre anbefalinger som vil kreve en styrket finansiering fra myndighetene.

Vi gir også råd om at det gis mer informasjon til tros- og livssynssamfunn om masterutdanningen i Lederskap, etikk og samtalepraksis og at muligheten for å kunne ta enkelt-emner kommuniseres enda tydeligere. Det er, som det kommuniseres i enkelte intervjuer, ikke så enkelt å få ledere som allerede har en master til å starte på en masterutdanning til.

Summary

This report examines two educational programmes aimed at religious leaders in Norway. Both are provided by the Faculty of Theology at the University of Oslo. The programmes are the course "Å være religiøs leder i det norske samfunnet" (Being a religious leader in Norway) and the master's programme Lederskap, etikk og samtalepraksis (Leadership, Ethics and Counselling/Chaplaincy). The first course is offered to religious leaders in Norway with a primary focus on leaders who have a minority background and/or belong to an ethnic and/or religious minority. It is offered on commission from the Ministry of Children and Families and has existed since 2007. The master's programme was established in 2019 and is a regular master's programme equivalent to other such programmes at the Faculty of Theology. Like the course for religious leaders it was realised following a political initiative in integration policy, when additional funding was provided by the authorities to the University of Oslo.

The research questions in the report are concentrated on the barriers that prevent religious leaders from taking part in the course for such leaders, and how one could make the master's degree a viable option for a larger group of students. Our aim has been to examine how participation may be expanded to include more religious and life stance communities. The analysis draws on document analysis and on qualitative interviews – with both individuals and groups – with leaders and representatives from a range of religious and life stance communities.

The course for religious leaders was developed by the Faculty of Theology based on input from the authorities. This was done in close cooperation with a number of religious communities. These communities have later been essential for recruitment for the course and for providing members to the reference group. We have identified a sense of ownership of the course among several religious communities, and that participation is initiated through collective work. Dialogue and participation appear as essential success factors for the course. Several former participants describe interreligious dialogue as the most important element of the course: participants learn through conversation, get to know one another across communities, and build relationships that enable further cooperation. The term "community of disagreement" aptly captures what participants learn in the course: they learn to disagree while still respecting one another. Many former participants therefore actively recruit new participants within their own communities, and the course functions as a forum that strengthens the interreligious field in Norway.

At the same time, we identify several barriers that has led some religious leaders and some communities to remain outside the course. Some barriers are practical and administrative: lack of information means that potential participants are unaware of the programmes. Geographical distance and requirements for physical attendance sometimes make participation from outside Oslo difficult. Time pressure and obligations to family or work can make participation difficult for people who are not employed full-time as religious leaders. Language is a clear practical barrier for certain groups,

particularly for religious leaders brought from abroad for short periods who do not have a good command of the Norwegian language.

Other barriers concern the perceived relevance of the course for one's own faith community, including how participants perceive the course content based on its marketing profile. Several informants experience the term "foreign background," used in the course description to characterise the target group, as excluding or misleading. There is also considerable variation in how one understands the term "religious leader." In many faith communities it is still only the spiritual or ritual leaders who are considered as potential participants in the course, even though laypeople can hold important leadership functions in the community. In particular, secular life stance communities do not identify with the concept of "religious leader."

Other barriers stem from experiences of the course contents. Some have experienced the course as patronizing. This applies especially to informants with minority backgrounds who grew up in Norway and have experiences of being viewed with suspicion in other arenas of society. They call for course contents that more strongly highlights them as resources for Norwegian society. In addition, we identify a broader scepticism in parts of the field toward initiatives initiated or financed by government authorities. Some informants interpret such measures as attempts to control or influence them and the groups they represent. This can reduce the willingness to participate.

The master's programme was designed primarily through an academic process at the Faculty of Theology and in dialogue with the authorities. Religious and life stance communities were not as closely involved as they were in developing the course for religious leaders. We therefore do not find the same sense of ownership of, or knowledge about, this educational programme within religious and life stance communities. Enrolment in the master's programme appears as an individual decision rather than a result of collective work within communities. The master's programme qualifies for work in chaplaincy, but the labour market for such positions is currently limited and structured by historical arrangements where the Church of Norway still dominates.

Based on our findings we conclude with seven recommendations. We strongly recommend maintaining the voluntary and dialogical aspect of the course for religious leaders and communicating this even more clearly. We further recommend removing the formulation that the course is aimed at religious leaders with a "foreign background." We also recommend considering measures such as regionally based courses around Norway, or shorter programmes with interpreters for religious leaders who do not speak Norwegian. While some recommendations can be implemented within the current course and funding, others will require increased funding from the authorities.

We also suggest that more information should be provided to religious and life stance communities about the master's programme in Leadership, Ethics and Counseling/Chaplaincy, and that the option to take individual course units should be communicated more clearly. As noted in some interviews, it is not easy to persuade leaders who already hold a master's degree to start another master's programme.

1 Innledning

I dette forskningsprosjektet går vi tett på to utdanningstilbud som tilbys på tvers av tro- og livssyn: kurstilbudet «Å være religiøs leder i det norske samfunnet» og masterprogrammet Lederskap, etikk og samtalepraksis. Dette er utdanningstilbud som begge gis i regi av Det teologiske fakultet ved Universitetet i Oslo og med støtte over statsbudsjettet.

De to utdanningstilbudene er myndighetsinitierte tiltak rettet mot tros- og livssynssamfunn og deres ledere, medlemmer og deltakere. Å være religiøs leder i det norske samfunnet er et kurstilbud til religiøse ledere med utenlandsk bakgrunn som Det teologiske fakultet ved Universitetet i Oslo tilbyr på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet. Mens Lederskap, etikk og samtalepraksis er en ordinær masterutdanning ved Det teologiske fakultet. Vi undersøker tilblivelsen av utdanningstilbudene, myndighetsintensjoner og erfaringer. Vi undersøker også hvordan undervisningstilbudene forstås og betraktes i tros- og livssynssamfunn – hva som er intensiver for og barrierer mot deltakelse. Når det gjelder barrierer, konsentrerer vi oss særlig om kurstilbudet til religiøse ledere. Avslutningsvis diskuterer vi hvordan terskelen inn kan senkes og hvordan man kan øke bredden i deltakelsen.

Stater gjør, overalt i verden, politiske valg for hvordan de vil forholde seg til religiøst mangfold. Dette gjør de ved å være støttende eller restriktive, aktive eller tilbakeholdende i møte med mangfoldet (Modood & Sealy, 2024, s. 1–2). Disse valgene berører forholdet mellom stat og religioner samt integreringspolitikken. Men også tros- og livssynssamfunn, deres ledere, medlemmer og aktive. Tro og livssynsorganisasjoner er del av sivilsamfunnet, det vil si rommet mellom stat/marked og folks private sfære. I sivilsamfunnet møtes vi som samfunnsborgere til kollektiv samhandling, kommunikasjon og debatt. Her etableres fellesskap som er viktige for både identitetsdanning, sosial integrasjon og samfunnsengasjement (Eimhjellen, et al., 2021; Lorentzen, 2004). Myndighetens beslutninger bidrar til å definere sivilsamfunnets handlingsrom. Samtidig er kjernen i sivilsamfunnet at organisasjoner selv bestemmer aktiviteter og synspunkter og at deltakere bestemmer hvordan de vil delta, hva deltakelse betyr for dem og hva de velger å delta i.

De to utdanningstilbudene som danner utgangspunkt for dette forskningsprosjektet er begge rettet mot mangfoldet av tros- og livssynssamfunn, men de er forskjellige i organisering og innhold:

1) «Å være religiøs leder i det norske samfunnet» er et kurstilbud med ambisjon om å gi utenlandske religiøse ledere bedre kjennskap til det norske samfunnet og fremme dialog på tvers av tro- og livssynsgrenser. Det har eksistert siden 2007, gis i universitetsregi, men på oppdrag fra norske myndigheter. Opptakskravene er annerledes enn til universitetstilbud flest, ved at det ikke stilles noen formelle kompetansekrav ut over at deltakere må beherske norsk tilstrekkelig til å følge et undervisningstilbud som gis på norsk. Målgruppen er religiøse ledere, en betegnelse som her også refererer til ungdomsledere og ledere for kvinnegrupper. Kurset er samlingsbasert, består av tre moduler, går over

halvannet år og kan tas med eller uten studiepoeng. De tre modulene er: 1) Religion, lov-givning og menneskerettigheter, 2) Verdier, dialog og religiøst lederskap, og 3) Moralsk og religiøs rådgivning. Kurstilbudet har vært evaluert to ganger (Det teologiske fakultet, 2011; Bråten & Lie, 2024). Evalueringene viser at kurset oppleves som verdifullt av tidligere deltakere og at deltakelsen på kursene har vært god. Men ikke alle tros- og livssynssamfunn deltar like mye. Muslimske miljøer har helt siden oppstarten i 2007 stadig sendt nye deltakere, men det er også enkelte muslimske miljøer som har vært fraværende. Det er god deltakelse fra kristne migrantmiljøer, mens det fra lavkirkelige majoritetsdominerte trossamfunn har vært få som har deltatt. De som har deltatt minst er religiøse ledere fra Den norske kirke, jødiske miljøer, fra Human-Etisk Forbund og fra Den katolske kirke. Det har helt fram til nå vært lav andel kvinnelige deltakere og en overvekt av deltakere fra Oslo-området. Bråten og Lie (2024) beskriver i den siste evalueringen kurstilbudet som «kunnskapsbyggende i en dialogisk ramme» (s. 69). Dialog forutsetter bredde i deltakelse, inkludert fra tros- og livssynssamfunn som selv ikke rekrutterer ledere fra utlandet. Evalueringen fra 2024 pekte derfor på at profileringen av kurset til «utenlandske religiøse ledere» er en mulig barriere mot bred deltakelse. I tillegg ble det pekt på at norsk som felles kursspråk bidrar til å redusere deltakelse fra utenlandske religiøse ledere som ikke behersker norsk godt nok.

2) Lederskap, etikk og samtalepraksis (LES) er på sin side et masterprogram som har eksistert siden 2019. Det er basert på en kombinasjon av teoretisk undervisning, praksis og en masteroppgave. Masteren inngår i Det teologiske fakultet sitt tilbud om erfaringsbaserte mastere, på linje med Praktisk teologi og Teologi og pastoral praksis. Den er i utgangspunktet 2-årig, men kan også tas over fire år. Oppmerksomheten i masterstudiet LES er rettet mot sammenhengen mellom teori og praksis innen religions- og livssynslederskap og samtalepraksis/chaplaincy. Målet er at studentene skal tilegne seg ferdigheter i dialog, kommunikasjon og etisk refleksjon. De skal bli i stand til å utøve kvalifisert lederskap på ulike nivåer innen tros- og livssynsfeltet, og i tillegg tilegne seg nødvendige ferdigheter og refleksjoner knyttet til samtalepraksis og annet omsorgsarbeid i chaplaincy-feltet. De skal også bli i stand til å arbeide tverrfaglig i team og på tvers av tros- og livssynsgrenser, og de skal klare å være kritiske når de evaluerer egen og andres praksis som samtalepartnere/omsorgsarbeidere.

Undervisningstilbudet består av både obligatoriske og valgfrie emner. De obligatoriske emnene er:

- Religiøst og livssynsbasert lederskap i en norsk kontekst
- Dialog og profesjonelle samtaler i et tros- og livssynspluralt samfunn
- Religion, livssyn og meningsskaping

Masterprogrammet omfatter også en obligatorisk veiledet praksisperiode på seks uker ved en institusjon, for eksempel et sykehjem, sykehus, fengsel eller i et tros- og livssynssamfunn. Blant valgemnene inngår islamsk omsorgsarbeid, buddhistisk omsorgs-praksis og filosofiske, etiske og eksistensielle dialoger (filosofisk praksis). Studiet avsluttes med en masteroppgave tilsvarende 30 studiepoeng. Undervisningen gis sam-lingsbasert.

Siden dette er et mastertilbud, er ansvaret for å evaluere erfaringer først og fremst plassert hos TF. Dette er ikke gjort så langt.

1.1 Problemstillinger og oppdragsforståelse

Forskningsprosjektet det rapporteres fra i det følgende er et resultat av et politisk initiativ der Stortinget ba regjeringen om å «utrede og fremme forslag om insentiver for å sikre at flere religiøse ledere eller andre nøkkelpersoner i trossamfunn gjennomfører godkjent religiøs tilleggsutdanning i Norge», jf. vedtak 142, Dokument 8:246 S (2022–2023) og Innst. 93 S (2023–2024). Dette ble fulgt opp i regjeringens strategi for et livssynsåpent samfunn 2025–2030, der det slås fast at regjeringen vil utlyse et forsknings- og utredningsoppdrag om religiøse ledere og utdanning for å få mer kunnskap og se nærmere på mulige tiltak» (Barne- og familiedepartementet, 2025b, s. 32).

Utlysningen av forskningsprosjektet omfattet kurstilbudet «Å være religiøs leder i det norske samfunnet», og masterprogrammet Lederskap, etikk og samtalepraksis (LES).

Siden det her på den ene siden er snakk om et kursopplegg Det teologiske fakultet har ansvaret for å gjennomføre på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet, og på den andre siden en ordinær masterutdanning ved TF, har vi nærmet oss de to undervisningstilbudene med ulike problemstillinger.

Når det gjelder kurstilbudet, er ambisjonen å kartlegge barrierer mot deltakelse – samt hvordan terskelen inn kan senkes og bredden i deltakelse økes. For å få oversikt over barrierer er det også viktig å utforske hva som initierer deltakelse i kurstilbudet, og derfor er dette inkludert i problemstillingen.

Prosjektet søker å besvare følgende hovedspørsmål når vi undersøker deltakelse i kurstilbudet «Å være religiøs leder i det norske samfunnet»:

- Hva er insentiver for deltakelse og hva er eventuelle barrierer når tros- og livssynssamfunn vurderer å sende sine religiøse ledere til etter- og videreutdanningstilbudet «Å være religiøs leder i det norske samfunnet»?

Et sentralt spørsmål er hvorvidt lite deltakelse fra enkelte tros- og livssynssamfunn skyldes skepsis eller motforestillinger, eller om det dreier seg om praktiske årsaker – slik som mangel på språkkunnskaper eller at man ikke kjenner til tilbudet.

Basert på svarene på spørsmålet diskuterer vi og kommer med anbefalinger om hvordan senke terskelen inn og øke bredden i deltakelse:

- Hvilke strategier og konkrete tiltak – basert på tillit, dialog eller mer forpliktende mekanismer – kan bidra til økt og bredere rekruttering? Hvilke fordeler og ulemper er forbundet med ulike strategier og tiltak for rekruttering?

Forskningsprosjektet når det gjelder kurstilbudet for religiøse ledere er altså en kombinasjon av kartlegging og utvikling: Vi vil basert på intervjudata fra tros- og livssynssamfunn identifisere insentiver for deltakelse og barrierer mot deltakelse enten de er praktiske, som språk og geografi, eller knyttet til skepsis, uklar kommunikasjon eller svak

relevansopplevelse. Vi vil så, bygget på det vi finner, utvikle kunnskapsbaserte forslag til tiltak for bredere og mer representativ deltakelse.

Når det gjelder masterutdanningen, er ambisjonen å innhente erfaringer med deltakelse i tros- og livssynssamfunn, og basert på dette diskutere alternative veier videre for dette undervisningstilbudet. Vi søker derfor å besvare følgende hovedspørsmål hva angår masterutdanningen Lederskap, etikk og samtalepraksis (LES):

- Hva er tros- og livssynssamfunns kunnskap om, erfaringer med og deltakelse i masterutdanning i Lederskap, etikk og samtalepraksis (LES) – og hva er alternative veier videre for dette undervisningstilbudet?

Vi er altså opptatt av hva som er insentiver for og barrierer mot deltakelse i kurstilbudet til religiøse ledere, mens vi når det gjelder masterutdanningen er opptatt av kunnskap om og erfaringer med deltakelsen i de ulike tros- og livssynssamfunnene. I stortingsvedtaket dette forskningsprosjektet er et direkte resultat av, er formuleringen at det ønskes en utredning av og forslag om «insentiver for å sikre at flere religiøse ledere eller andre nøkkelpersoner i trossamfunn gjennomfører godkjent religiøs tilleggsutdanning i Norge» (Innst. 93 S (2023–2024)). Spørsmålet om insentiver er her knyttet til hva som kan motivere flere ledere og andre til å gjennomføre religiøs tilleggsutdanning. Men for å kunne svare på dette, er det – slik vi forstår det – nødvendig å undersøke hva som fremmer og hva som eventuelt er hindre for at tros- og livssynssamfunn skal benytte disse undervisningstilbudene. På *det* grunnlaget har vi så utviklet forslag til tiltak. Disse går, som vi skal se etter hvert, ut over å være insentiver rettet mot den enkelte individuelle deltaker, som for eksempel studiepoeng. Mulighet til studiepoeng eksisterer allerede ved deltakelse på kurs for religiøse ledere, mens Lederskap, etikk og samtalepraksis er et mastertilbud der dette er et opplagt eksisterende insentiv. Vi har derfor også vært opptatt av at kurstilbudets organisering, innretning og hvordan det presenteres utad kan ha betydning. Når det gjelder masterutdanningen, har vi vært opptatt av kjennskap til tilbudet.

Forskningsprosjektet er knyttet til to avgrensede kurs- og utdanningstilbud i universitetsregi. Samtidig knytter det an til to viktige overordnede utviklingstrekk i det norske samfunnet:

1. Norge har gått fra å være et samfunn med en statskirkeordning og dermed også ett dominerende trossamfunn til et samfunn med større tros- og livssynsmangfold – iblant beskrevet som et livssynsåpent samfunn.
2. Økende innvandring til Norge har bidratt til en integreringspolitikk der tro og livssyn, og hvordan man skal forholde seg til tros- og livssynsmangfoldet, er et til dels svært viktig tema.

Kurs- og utdanningstilbudene fortolkes og diskuteres innenfor slike overordnede rammer, men hovedambisjonen vår er altså å identifisere insentiver for og barrierer mot deltakelse.

1.2 Mellom statskirke og et livssynsåpent samfunn

Kurstilbudet «Å være religiøs leder i det norske samfunnet» ble iverksatt i 2007, og det var i starten et prøveprosjekt. I løpet av disse 20 årene har Norge gått fra å være et land med statskirkeordning til å bli det som i regjeringens ferske strategi for tros- og livssynspolitikk beskrives som et livssynsåpent samfunn. Forholdet mellom stat og religion, og mellom myndigheter og folks tro og livssyn har endret seg. Endringene aktualiserer ulike modeller for tros- og livssynspolitikk, modeller som myndighetsinitierte undervisningstilbud på tros- og livssynsfeltet kan forstås innenfor rammene av. Vi presenterer i det følgende tre slike, men først et kort historisk tilbakeblikk.

Norge hadde en statskirke helt fram til 2012. Grunnloven fastslo at lutherdommen var «statens religion». Kongen i statsråd utnevnte både biskoper og proster, og det var Stortinget sitt ansvar å gi kirkelige lover. Før den faktiske avviklingen av statskirkeordningen fant sted, hadde forholdet mellom stat og kirke over flere år vært utredet både internt i kirken og i regi av et offentlig oppnevnt utvalg. Herfra var tilrådingene at statskirkeordningen burde avvikles. I april 2008 inngikk Stortinget et tverrpolitisk forlik om at statskirkeordningen skulle endres. Utnevnelse av biskoper og proster skulle heretter gjøres av kirken selv, forutsatt at de gjennomførte demokratireformer internt. I 2012 ble grunnlovsvedtaket som gjør at Norge ikke lenger har en statskirke, fattet. Og Den norske kirke ble formelt skilt fra staten i 2017.¹

I dagens grunnlov heter det i § 2 at:

Verdigrunnlaget forblir vår kristne og humanistiske arv. Denne Grunnlov skal sikre demokratiet, rettsstaten og menneskerettighetene.

Og i § 4 at:

Kongen skal alltid bekjenne seg til den evangelisk-lutherske religion.

Mens religion behandles mer helhetlig i § 16:

Alle innbyggere i riket har fri religionsutøvelse. Den norske kirke, en evangelisk-luthersk kirke, forblir Norges folkekirke og understøttes som sådan av staten. Nærmere bestemmelser om Kirkens ordning fastsettes ved Lov. Alle tros- og livssynssamfunn skal understøttes på lik linje.²

På den ene siden er det altså fri religionsutøvelse. Folk i Norge kan mene og ytre seg fritt, og de kan bekjenne seg til den tro de selv ønsker. Religionsfrihet innebærer forbud mot statlig religionstvang, herunder at staten ikke kan bruke makt basert på majoritetens tros- eller livssyn for å utøve press eller tvang i møte med minoriteter (Plesner, 2019, s. 11). På den andre siden har Den norske kirke fortsatt en særstilling gjennom sin tilskrevne status som folkekirke, ved at statens verdigrunnlag er knyttet til den kristne og humanistiske arv og ved at statsoverhodet alltid skal bekjenne seg til den

¹ [statskirke – Store norske leksikon](#) (lest 05.12.25)

² [Kongeriket Norges Grunnlov - B. Om den utøvende makt, kongen og den kongelige familie og om religionen - Lovdata](#) (lest 05.12.25)

evangelisk-lutherske religion. Dette er et valg gjort ikke bare på vegne av dagens konge, men også de monarkene som følger han.

At det er religionsfrihet, betyr heller ikke at tros- og livssyn er noe som kun er knyttet til privatsfæren og den enkeltes valg. Staten har en politikk for tros- og livssyn som er grunnlovfestet, men også nedfelt i Lov om tros- og livssynssamfunn, som trådte i kraft fra 1.1.2021. Og i offentlig debatt står stadig saker som vedrører forholdet mellom stat og religion på dagsorden. Dagens gjeldende politikk på feltet er blant annet nedfelt i *Regjeringens strategi for et livssynsåpent samfunn 2025–2030* (Barne- og familiedepartementet 2025).

Hvordan kan det norske forholdet mellom stat og religion forstås? Religionspolitiske modeller er identifiserte hovedtyper eller idealtyper for statens forhold til religion/tros- og livssynssamfunn. Siden menneskerettighetene utgjør en grunnplanke i den norske grunnloven, kan vi konsentrere oss om tre ulike modeller som alle legger menneskerettighetene til grunn. I den såkalte *establishmentmodellen* settes ett bestemt trossamfunn eller en bestemt trosretning i en særstilling – ved at en statskirke eller som i norsk sammenheng, en folkekirke, gis en rettslig status som knytter den nærmere til staten enn andre trossamfunn. Samtidig er det et prinsipielt skille mellom stat og kirke, og det søkes å unngå urimelig forskjellsbehandling på en del områder. Dette kan høres ut som den norske modellen, men Norge har ikke lenger en egen lov for Den norske kirke og kirken har siden 2017 vært et eget rettssubjekt.

Et alternativ er *separasjonsmodellen*. Denne modellens ideal er ikke å ta stilling til religion, ikke fordi det er noe negativt ved religion, men fordi staten skal forholde seg så passiv som mulig. Her er det et skille mellom stat og religion, både i teori og praksis. Noe som heller ikke høres ut som et norsk system, der det – som vi har sett – finnes en bredt anlagt tros- og livssynspolitikk. Et tredje alternativ er *pluralismemodellen*. Den legger til grunn et prinsipielt skille mellom religion og stat, religion og politikk – samt utelukker at en bestemt trosretning får en rettslig særstilling. Staten kan gi støtte til tros- og livssynssamfunn, og tros- og livssyn kan ha en plass innenfor offentlige institusjoner, så lenge det ikke framstår som om staten heier på ett bestemt (jf. Plesner, 2019).

Den norske tilnærmingen passer ikke helt med noen av de tre modellene, og kan kanskje best beskrives og forstås i skjæringspunktet mellom establishment og pluralisme: ikke lenger en statskirke og en prinsipiell understreking av tros- og livssynsfriheten. Det er en intensjon om likebehandling, for eksempel i den støtten som (helt siden 1969) gis likt per medlem til alle tros- og livssynssamfunn (s. 47). Reglene for støtte per medlem innebærer i praksis at alle som kan vise til et visst antall medlemmer, fra 1. 1. 2026 er dette 100 medlemmer, er berettiget til støtte per medlem. Samtidig har Den norske kirke fortsatt noen særfordeler økonomisk (se Barne- og familiedepartementet, 2025a), slik de også har i enkelte offentlige institusjoner.

En viktig debatt har vært om staten skal kunne stille betingelser til støtten (ut over antallet medlemmer) i et land hvor selvbestemmelse på feltet tros- og livssyn har et sterkt vern. Plesner (2019) understreker at grensene for frihet innenfor dette feltet, gjerne trekkes av hensyn til andre typer frihet og rettigheter – som usaklig forskjellsbehandling

innad i trossamfunnet. I den nåværende regjeringens strategi for et livssynsåpent samfunn, signaliserer de at de kan komme til å gjøre dette på følgende vis:

Derfor kan vold eller tvang, trusler, krenkelser av barns rettigheter, brudd på lovbestemte diskrimineringsforbud eller andre alvorlige krenkelser av andres rettigheter og friheter, være grunnlag for å nekte tros- og livssynssamfunn tilskudd. Det samme kan bidrag fra stater som ikke respekterer retten til tros- og livssynsfrihet.

(Barne- og familiedepartementet 2025b, s. 5).

Tendensen på dette politikfeltet har de siste årene gått i strengere og mer inngripende retning – der tros- og livssynssamfunn møter flere forventninger og krav enn tidligere. Samtidig er det fortsatt slik at Norge i komparativt perspektiv har en ganske liberal politikk på feltet, der tros- og livssynssamfunn både har større autonomi og får mer støtte fra staten enn i mange andre land. I Norge gis det også betydelig rom for tro og livssyn i så vel offentlighet som offentlige institusjoner.

Politikk på feltet tro og livssyn omfatter de fleste departementer og mange saksfelt. Det kan for eksempel handle om hva slags plass og rom tro og livssyn skal ha i skolen, om livssynsbetjening i offentlige institusjoner, om regler for religiøs bekledning i offentlige institusjoner / det offentlige rom, om antidiskriminering, bekjempelse av ekstremisme, om tilrettelegging for bønn og livssynspraksiser, gravplasser, forsamlingssteder, om tro- og livssynssamfunn som del av sivilsamfunnet og om tro- og livssynsdialog. Det kan også handle om utdanningstilbud og kunnskapsbygging på tvers av ulike tros- og livssyn, slik det gjør i dette prosjektet.

1.3 Et tros- og livssynsfelt i endring

Antall medlemmer er én måte å måle utviklingen i hva vi tror på i Norge – og bildet har endret seg radikalt de siste tiårene. Det kan skyldes innvandring til landet, men også utviklingen av statskirkeordningen og at folks forhold til tro individualiseres. Den engelske sosiologen Grace Davie beskriver det som at religion har gått fra å være noe påtvunget eller nedarvet til å bli et spørsmål om personlige tilbøyeligheter og valg (Davie, [2007] 2013, s. 97).

I norsk sammenheng er fortsatt 75 prosent av befolkningen medlem i et tros- og livssynssamfunn. 25 prosent er altså ikke medlem noe sted. 62 prosent er medlemmer i Den norske kirke (ned fra 84 prosent i 1994) (Østhus, 2025). 775 307 mennesker er medlem i et tros- og livssynssamfunn utenfor Den norske kirke, og om lag halvparten av disse er kristne (den katolske kirken er størst), 25 prosent er muslimer og nær 19 prosent er med i et livssynssamfunn (i hovedsak Human-Etisk Forbund). Nær tre prosent er buddhister. 0,1 prosent er del av jødedommen (SSB 2025). Veksten i særlig islam og i kristendom utenfor Den norske kirke, har sammenheng med økt innvandring.

1.4 Mellom multikulturalisme og mistenksomhet

Tros- og livssynssamfunn og deres innflytelse og betydning har vært tema i norsk politikk i møte med innvandrere helt siden 1970-tallet. I den første stortingsmeldingen om innvandringspolitikken som kom i 1974, var tilnærmingen at «de innvandrere som ønsker

det, kan bys en reell mulighet til å opprettholde og videreutvikle sin kulturelle og religiøse egenart» (Brochmann, 2003, s. 124). Fra at minoriteter i det norske samfunnet lenge hadde blitt forsøkt assimilert, skjedde det ved inngangen til 1970-tallet en endring til økt vekt på integrasjon, på kulturelt og religiøst mangfold. Sosiologen Grete Brochmann (2003) beskriver dette som et begynnende oppgjør med fornorskningspolitikken, det vil si myndighetsinitierte bestrebelser på å assimilere minoritetsgrupper, innlemme dem på nasjonalstatens premisser gjennom å skifte språk, kultur og identitet (Niemi, 2017, s. 131). Brochmann tilskriver skiftet at minoriteter i økende grad lot sin stemme høres, økt utdanningsnivå, impulser fra verdenssamfunnet og et utvidet kunnskapsgrunnlag fra «dei nye samfunnsvitskapane» (Brochmann, 2003, s. 126). Gjennom de siste tiårene er imidlertid integrasjon med vekt på det multikulturelle og flerreligiøse blitt utfordret.

Multikulturalisme er en type politisk strategi i møte med kulturelt – men også religiøst – mangfold, der det vektlegges å ivareta dette mangfoldet, gjennom individuelle rettigheter, men også ved å anerkjenne og gi grupper rettigheter. Å etablere fellesskap basert på mangfold er målet. Det strebes ikke etter felles verdisyn på alle områder, men snarere hvordan det kan skapes solidaritet og forståelse på tvers av ulike tilnærminger (Døving, 2009, s.43–44). Sosiologen Tariq Modood argumenterer for at multikulturalisme ikke primært handler om eller bør ta utgangspunkt i kultur, men at det handler om hvordan å håndtere at migranter (som grupper) betraktes som forskjellige (av majoriteten). Multikulturalisme er da en kollektiv respons på denne forskjellstenkningen. Det er en måte å la grupper være grupper – fordi dette er viktig både av hensyn til identitetsbygging og for å finne seg til rette i et større fellesskap (Modood, [2007]2013). Det var en slik tilnærming som beskrives som dominerende fra norske myndigheters ståsted gjennom store deler av 1970-tallet og tidlig 80-tall. Og det er en slik tilnærming som fortsatt kommer til uttrykk når det gis en lik sum per registrerte medlem til alle tros- og livssynssamfunn med mer enn hundre medlemmer. Samtidig er det altså slik at staten også kommuniserer noen vilkår for tildelingen. Multikulturalisme som integreringsstrategi har også blitt sterkt utfordret gjennom de siste tiårene.

Strategien er utfordret av saker og debatter som delvis ble reist innenfra minoritetsnorske familier, knyttet til verdier og praksiser som utfordret kjønnslikestilling og barns rettigheter – som tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og det som først ble kalt negative begrensninger av unges frihet, nå negativ sosial kontroll (se for eksempel Bråten og Elgvin, 2014). Kritisk oppmerksomhet var både veldokumentert og nødvendig. Men det fulgte med en tendens til at den offentlige debatten i økende grad preges av at minoritetsnorske blir omtalt som tilhørende landgrupper og/eller religiøse grupper, for derigjennom å bli tilskrevet bestemte holdninger og praksiser. Ekstremisme og terrorhandlinger både her til lands og i andre vestlige land, noen av dem begått av grupper som knytter seg til islam, har ytterligere bidratt til at trossamfunn – og da særlig muslimske trossamfunn – kan oppleve å bli møtt med mistenksomhet. Forskning dokumenterer at dette tenderer til særlig å ramme muslimske menn (se for eksempel Elgvin, 2026; Ahmed, 2025; Larsen & Midtbøen, 2024; Døving, 2009).

En til tider svært polarisert og polariserende offentlig debatt, samt folks egne erfaringer med diskriminering og utenforskap, har betydning. En bredt anlagt spørreundersøkelse til folk med innvandrerbakgrunn så vel som til majoritetsbefolkningen viser at mange

med innvandrerbakgrunn identifiserer seg i alle fall delvis som norske. Samtidig opplever mange at andre ser på dem som langt mindre norske enn de selv føler seg. Dette gapet mellom egenopplevd identitet og andres anerkjennelse er særlig stort blant norskfødte med innvandrerforeldre fra land i Afrika, Asia og Latin-Amerika. Norskfødte med innvandrerforeldre rapporterer også om mer diskriminering enn innvandrere, og de opplever dels diskrimineringen som mer opprørende. De er – basert på indikatorer som utdanning og deltakelse i arbeid – mer integrert i norsk samfunnsliv, men er samtidig også mer frustrerte over barrierene de opplever å bli møtt med (Dalen et al., 2024).

Dette er erfaringer og tilnærminger som også kan prege ledere og medlemmer/deltakere i tros- og livssynssamfunn i møte med utdanningstilbud initiert av myndighetene.

1.5 Tros- og livssynssamfunn som sivilsamfunnsaktører

Tros- og livssynssamfunn er en del av sivilsamfunnet. De er sivilsamfunnsaktører. Sivilsamfunnet er på den ene siden avgrenset fra stat og fra marked ved at det som skjer her, skjer uavhengig av myndigheter og motiver om økonomisk gevinst (Andreassen, 2016). På den andre siden er sivilsamfunnet avgrenset fra den private sfæren – fra familie og tette vennskapsforhold – ved at dette er stedet for det Lorentzen (2004) beskriver som «relasjoner på halvdistanse» (s. 10). Her forventes det at man forholder seg til andre i fellesskapet basert på upartiskhet og moralske tilnærminger om det felles menneskelige.

Disse kjennetegnene ved sivilsamfunnet gjør at tros- og livssynssamfunn som aktører er uavhengige av myndighetene. Ja, de forplikter seg på ett vis ved å motta medlemsstøtte. Samtidig kan de velge å si nei til slik støtte, og de bestemmer selv hvordan de vil forholde seg til tiltak og til invitasjoner fra myndighetene sin side.

Dette kom for eksempel fram gjennom et forskningsprosjekt som undersøkte erfaringer med å bruke frivillige organisasjoner, herunder også enkelte tros- og livssynssamfunn, som formidlere av myndighetsinformasjon under koronapandemien (Bråten et al., 2024). Myndighetene erfarte raskt at deres generelt innrettede informasjonsstrategi om smittevern ikke nådde hele befolkningen, og lyste derfor ut tilskudd som frivillige organisasjoner kunne søke for å drive informasjonsformidling til grupper i den innvandrede delen av befolkningen. Dette handlet først om smittevernråd, og etter hvert om vaksiner. Erfaringen var at mange organisasjoner søkte. Mange sivilsamfunnsaktører hadde allerede, før tilskuddene kom på plass, erfart et behov for informasjon hos sine medlemmer. De var allerede i gang med jobben. Frivillige gjorde en omfattende, grundig og kreativ informasjonsformidlingsjobb gjennom pandemiperioden. Det som gjerne beskrives som organisasjoners integrerende rolle ble aktivert. Det vil si at de bygger sosiale og kulturelle fellesskap innad, samtidig som de bygger bru ut til samfunnet utenfor (se for eksempel Ødegård, 2011). De hadde tillit i egne målgrupper, og de evnet også å bygge tillit til myndighetsinformasjon i egne målgrupper. Samtidig var erfaringen at myndighetene til en viss grad mistet styringen med informasjonsformidlingen. De ga tilskudd til organisasjoner med et formidlingsopplegg. Men nøyaktig hva som ble formidlet, hadde de ikke kontroll over (Bråten et al., 2024). Og sivilsamfunnsaktørene bestemte selv hvorvidt det å formidle informasjon var noe de ville gjøre, for organiserte fellesskap er også demokratiske aktører. De bestemmer selv.

Hvorvidt de lar seg engasjere vil avhenge både av hvilke tilnærminger som er dominerende i deres fellesskap samt av hva myndighetene tilbyr. I pandemiexempelet ble de motiverte av behov de selv så, i sine fellesskap, av samfunnsnytt og av tilskuddet. Det som fikk enkelte til å nøle var i dette tilfellet oppdragets art, særlig gjaldt dette vaksineinformasjon. Enkelte diskuterte internt om det å formidle informasjon var å gå god for myndighetenes oppfatninger og tilnærminger. Men om de skulle ta på seg oppdraget ble også vurdert i et tids- og ressursperspektiv. Hadde de folk som kunne gjøre jobbe, og var det tid gitt de oppgaver organisasjonen primært var til for? (se Bråten et al., 2024).

Det vil være tilsvarende i caset vi undersøker i denne rapporten: Det vil være både motiver for og barrierer mot å delta i undervisningstilbudene som tilbys. Begge deler må kartlegges og sees i lys av hverandre. Praktiske forhold, som tid, organisering og penger kan både hemme og fremme deltakelse. Tilsvarende kan forhold som vedrører innhold og utbytte for sivilsamfunnsaktørene hemme og fremme deltakelse.

2 Metodisk tilnærming og datainnsamling

Studien bygger på kvalitative metoder, gjennomgang av dokumenter fra særlig tilblivelsen av masterprogrammet i Lederskap, etikk og samtalepraksis, men i hovedsak intervjuer og fokusgrupper for innhenting av erfaringer, synspunkter, refleksjon og diskusjon om undervisningstilbudene vi undersøker. Målet er å forstå hvordan ulike tros- og livssynssamfunn tolker utdanningenes formål og relevans for dem, og hvilke tiltak de eventuelt mener kan gjøre tilbudene mer tilgjengelige og attraktive for et bredere spekter av tros- og livssynsledere.

Det er dybdekunnskap om tros- og livssynssamfunns forståelser og motivasjoner som trengs for å besvare problemstillingene. En kvantitativ tilnærming gjennom en spørreundersøkelse til tros- og livssynssamfunn ville til sammenligning gi mer overfladisk kunnskap om spørsmålene vi vil ha svar på. Dersom det finnes uttalt eller uuttalt skepsis til utdanningstilbudene i enkelte miljøer, er det lite trolig at man vil få tak i hva den skepsisen dreier seg om gjennom en spørreundersøkelse. Det samme er tilfelle med praktiske problemer som hindrer deltakelse. Dersom det for eksempel er språkproblemer, har det for oss vært viktig å finne ut hva dette skyldes og hvordan det eventuelt kan løses i undervisningssammenheng.

Gjennom det kvalitative designet vi har valgt er målet å skape større klarhet i hva som muliggjør og hva som hindrer deltakelse. Ambisjonen er å få tak i diskurser og tilnærminger i tros- og livssynssamfunn, like mye som individers egne erfaringer med undervisningstilbudene.

Det at denne studien bygger på et begrenset kvalitativt materiale gjør at vi må være forsiktige med å generalisere funnene. Vanligvis kan man i liten grad generalisere funn fra kvalitativ forskning. Slik forskningsmetoder brukes til å belyse sosiale mekanismer og erfaringer – der man så trenger kvantitativ forskning for å si noe om utbredelsen av disse. I denne studien har vi snakket med ledere og nøkkelpersoner i tros- og livssynssamfunn. Disse må antas å ha stor innflytelse internt i trossamfunnet sitt. Derfor kan vi likevel til en viss grad bruke intervjuene til å si noe om bredere tendenser i tros- og livssynssamfunnene vi studerer. I tillegg har vi forsøkt å gjøre det som kalles triangulering av data – der vi undersøker ulike datakilder, og ser om vi kan identifisere lignende tendenser eller funn på tvers av disse. I dette tilfelle har det handlet om å kombinere det informantene fra tros- og livssynssamfunnene sier selv, med hva kursarrangørene forteller, og hva dokumenter som forteller om bakgrunnen for og utarbeidelsen av tilbudene forteller oss.

Vi valgte å kontakte både tros- og livssynssamfunn som har hatt deltakere på etter- og videreutdanningstilbudet for religiøse ledere i perioden fra 2007 og fram til i dag, og tros- og livssynssamfunn som ikke har hatt dette i særlig grad. Internt i trossamfunnene ønsket vi også å få til en variasjon mellom informanter som hadde tatt kurset og informanter som ikke hadde gjort det.

I tillegg til å spørre om kurset for religiøse ledere, spurte vi også alle informantene om de kjente til masteren i Lederskap, etikk og samtalepraksis, og om de vurderte den som relevant for de som er del av deres tros- og livssynssamfunn.

2.1 Innledende gruppeintervjuer med TF og STL

Innledningsvis i arbeidet inviterte vi de ansvarlige for kurstilbud og masterutdanning på Det teologiske fakultet (TF), Universitetet i Oslo, til en samtale om bakgrunnen for disse tilbudene og om ambisjonene, om erfaringene med dem og om ambisjoner nås (er endret). Vi møtte en vitenskapelig tilsatt som har vært involvert i begge utdanningstilbudene, og i tillegg en rådgiver som har jobbet administrativt med begge kursene.

De to tilbudene er ulike, og vi organiserte derfor samtalen i to deler. I samtalsdel om masterutdanningen Lederskap, etikk og samtalepraksis (LES) stilte vi foruten spørsmål om tilblivelse og ambisjoner, spørsmål om hvordan de vurderte tilgangen til masterutdanningen på tvers av tro og livssyn, hva de vet om deltakerne, om de som starter opp fullfører, og om eventuelle interne evalueringer av tilbudet.

I samtalsdel om kurstilbudet «Å være religiøs leder i det norske samfunnet» stilte vi foruten spørsmål om tilblivelse og ambisjoner, spørsmål om bredden i deltakelsen i kurset, og hvordan det eventuelt arbeides med å skape større bredde i deltakelse. Vi spurte også om hvordan det at kurstilbudet er rettet mot utenlandske ledere fremmer og hemmer bredde i deltakelse, og om utfordringer knyttet til at deltakere har ulik bakgrunn hva språkkompetanse på norsk og formell utdanning angår. Derneft om hvorvidt fjorårets evaluering (Bråten & Lie, 2024) har ført til noen endringer, og om forholdet mellom dette kurstilbudet og LES-masteren.

Vi har i tillegg gjennomført en gruppesamtale med Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn (STL). STL ble dannet i 1996, som en arena for «å samle mennesker fra ulike religioner og livssyn i et dialog- og interessefellesskap». ³ Målet til STL er et livssynsåpent samfunn og å kontre en ofte polarisert debatt gjennom kunnskap og dialog. Medlemmer i STL er tros- og livssynssamfunn, og de rommer 15 medlemmer – hvorav tre er paraplyorganisasjoner (Norges kristne råd, Muslimske dialognettverk og Buddhistforbundet). ⁴ STL ledes av et råd som består av representanter fra alle medlemssamfunn og paraplyorganisasjoner. De møtes fire ganger i året for å drøfte aktuelle saker på tros- og livssynsfeltet. Styret møtes månedlig og tar seg av organisatoriske og administrative saker. Sekretariatet – under ledelse av generalsekretær – tar seg av daglig drift. STL var og er viktige særlig for kurstilbudet «Å være religiøs leder i det norske samfunnet». De var viktige ved etableringen av dette, derneft ved å spre informasjon om og rekruttere deltakere, samt ved å være med i referansegruppen for kurset. I gruppesamtalen møtte vi generalsekretær, assisterende generalsekretær og rådgiver med faglig innsikt i disse undervisningstilbudene. Vi innledet samtalen med å spørre om fjorårets evaluering av kurstilbudet og hvordan resultatene eventuelt er behandlet og diskutert i STL. Deretter

³ [Om STL - Samarbeidsrådet for tros og livssynssamfunn](#) (Lest 14.12.25)

⁴ [Medlemsamfunn - Samarbeidsrådet for tros og livssynssamfunn](#) (Lest 14.12.25)

spurte vi om deres erfaringer med master i Lederskap, etikk og samtalepraksis og deres tanker om utdanningstilbud til bredden av tros- og livssynsledere i Norge.

2.2 Tidligere evalueringer og dokumentgjennomgang

Kurstilbudet «Å være religiøs leder i det norske samfunnet» er som redegjort for i innledningskapitlet evaluert to ganger tidligere (Det teologiske fakultet, 2011; Bråten & Lie 2024). Vi bygger på disse to evalueringene i redegjørelsen for bakgrunnen for at kurstilbudet ble til, hvorfor det ble slik det er i dag, deltakelse og deltakeres erfaringer. I tillegg har vi innhentet nye opplysninger fra Det teologiske fakultet om deltakelsen i kurstilbudet etter 2024.

Masterprogrammet Lederskap, etikk og samtalepraksis (LES) har ikke vært systematisk evaluert internt ved TF så langt. Men vi har innhentet dokumenter om tilblivelsen av masteremnet fra TF. Dokumentene er gjennomgått og danner bakgrunnen for redegjørelsen i kapittel 3. Dokumentanalysen er – slik den også ble i evalueringen fra kurstilbudet i 2024 (Bråten & Lie, 2024) – gjort med vekt på hva og hvem (aktører) som igangsatte arbeidet med undervisningstilbudene. Dernest hvordan tilbudet endret eller ikke endret seg fra myndighetsinitiativer/vedtak til igangsetting og hvordan det eventuelt har endret seg underveis. Vi har også innhentet materiale fra TF som gir en viss innsikt i deltakelsen i undervisningstilbudene. Her skiller kurset for religiøse ledere og mastertilbudet seg fra hverandre. Mens det for kurset for religiøse ledere er gitt nokså detaljert innsikt i deltakeres bakgrunn, var dette ikke mulig for mastertilbudet. Her har verken TF eller vi innsikt i deltakeres tros- og livssynsbakgrunn.

2.3 Gruppe- og individuelle intervjuer i tros- og livssynssamfunn

Vi har gjennom individuelle intervjuer og gruppeintervjuer innhentet erfaringer og synspunkter på de to utdanningstilbudene, i tillegg til info om interne utdanningstilbud og behov for utdanningstilbud i tros- og livssynssamfunnene. Den opprinnelige planen var å konsentrere datainnsamlingen til gruppeintervjuer i flere ulike tros- og livssynssamfunn. I en del trossamfunn viste gruppeintervjuer seg vanskelige å få til, av ulike grunner. Der det ble vanskelig å gjøre gruppeintervjuer, gjorde vi derfor individuelle intervjuer i stedet. Vi forsøkte å få til individuelle intervjuer med personer i ledelsen av trossamfunnet, primært med ledere som har erfaring med undervisningstilbudene – enten som deltakere eller i andre sammenhenger.

I enkelte tros- og livssynssamfunn er det gjennomført både individuelle intervjuer og gruppeintervjuer. Dette ble gjort fordi vi gjennom gruppeintervjuene i flere sammenhenger har fått tips og råd om enkeltpersoner som har deltatt i kurstilbudet for religiøse ledere eller i LES – og som deltakere i gruppeintervjuene har ment vi burde intervju. Dette gjelder særlig i LES-masteren som de av flere årsaker har mindre direkte erfaringsbasert kunnskap om i tros- og livssynssamfunn (se mer om hvorfor i kapittel 3.2).

Til sammen 24 personer inngår i datamaterialet fra intervjuene. Dette fordeler seg slik:

Gruppeintervjuer med til sammen 14 deltakere er gjennomført i

- ett gruppeintervju i Den Norske Kirke (6 deltakere)
- ett gruppeintervju i Human-Etisk Forbund (3 deltakere)

- ett gruppeintervju i Buddhistforbundet (3 deltakere)
- ett gruppeintervju med muslimer i en mellomstor norsk by noen timer fra Oslo (2 deltakere, én imam og ett styremedlem i en moské)

Individuelle intervjuer, til sammen 10 intervjuer, er gjennomført med

- representant for Den katolske kirke
- enkeltperson i migrantmenighet med bred erfaring
- representant for Pinsebevegelsen
- enkeltperson tilknyttet buddhistisk tempel
- enkeltpersoner tilknyttet Human-Etisk Forbund (2 intervjuer)
- representant for Islamsk råd Norge
- representant for Muslimske dialognettverk
- en imam ved en moské i Oslo
- en imam ved en moské like utenfor Oslo
- en styreleder i en moské i en mellomstor by noen timer fra Oslo

Vi har i tillegg hatt tilgang til transkriberte og anonymiserte intervjuer med til sammen tolv tidligere deltakere i kurstilbudet for religiøse ledere. Datamaterialet stammer fra den siste evalueringen av tilbudet (Bråten & Lie, 2024), som blant annet bygget på intervjuet med tidligere deltakere. Dette har vært nyttig både fordi dette intervjumaterialet omfatter deltakere fra tros- og livssynssamfunn som det basert på henvendelser til tros- og livssynssamfunnet har vært krevende å rekruttere intervjudeltakere fra, og fordi de gir tilgang til egne erfaringer med kurstilbudet. Slik vi vil skrive mer om i kapittel 5, var det noen miljøer og trossamfunn vi ikke lyktes å få intervjuet denne gangen, på tross av gjentatte oppfordringer og forsøk på kontakt fra vår side. Det gjelder ett av de jødiske trossamfunnene i Norge og en del karismatiske majoritetsnorske trossamfunn. I tillegg skulle vi gjerne ha intervjuet flere representanter for såkalte kristne migrantmiljøer. Men dette var krevende å få til, så her satte tidsplanen for prosjektet noen grenser.

I de fleste gruppeintervjuene og de individuelle intervjuene gjorde vi opptak med diktafon. Disse lydopptakene er dels gjennomlyttet og dels transkribert i sin helhet. I enkelte av de individuelle intervjuene gjorde vi ikke opptak med diktafon. I disse intervjuene tok vi utførlige notater underveis, og vi satte oss ned umiddelbart etter intervjuet for å skrive ut materialet så utfyllende vi var i stand til. Materialet er så analysert tematisk ved at vi, basert på de overordnede spørsmålene i prosjektet om hva som fremmer og hemmer deltakelse, har identifisert forhold som enten direkte eller indirekte framstår som viktige. Vi har også søkt å identifisere forslag til hva som eventuelt kan bredde ut deltakelsen.

2.4 Workshop med TF

Etter at det aller meste av datainnsamling og analyser var gjennomført, inviterte vi til en workshop med ansvarlige for kurset på Det teologiske fakultet. Dette var de samme som deltok i det innledende gruppeintervjuet. Her var den opprinnelige planen en litt bredere sammensatt workshop der vi også ville søke å få med deltakere fra referansegruppen for kurs for religiøse ledere. Prosjektets tidsplan satte imidlertid noen grenser for dette. Vi startet arbeidet i august 2025 og prosjektet skulle i løpet av året kunne ut i et utkast

til rapport. Rekrutteringen til intervjuer og gruppeintervjuer i tros- og livssynssamfunn viste seg noe mer krevende enn forutsatt, noe som gjorde at datainnsamlingen pågikk inn i desember. Dermed ble det kort tid til å organisere en avsluttende workshop. Vi mener likevel denne var svært nyttig i et prosjekt hvor forslag til konkrete tiltak for bredere deltakelse i undervisningstilbudene er en viktig problemstilling. Workshopen ble anvendt til å spørre om og diskutere utviklingen av både kurstilbud og mastertilbud, herunder forholdet mellom oppdragsgiver for kurstilbudet (departementet og TF), samt å teste ut og diskutere noen av erfaringene og forslagene vi hadde om hvordan senke terskel inn og bredde ut deltakelsen i særlig kurstilbudet.

3 To undervisningstilbud: bakgrunn, tilblivelse og deltakelse

I dette kapitlet undersøker vi bakgrunnen for, erfaringene med og deltakelsen i de to undervisningstilbudene. Dette er dels gjort basert på tidligere evalueringer av kurstilbudet for religiøse ledere (Det teologiske fakultet, 2011; Bråten & Lie, 2024) og dels basert på innhenting av dokumentasjon fra Det teologiske fakultet. Framstillingen gir innsikt i hvordan undervisningstilbudene inngår i myndighetenes politikk på integreringsfeltet, men også tros- og livssynsfeltet. Dernest beskriver vi hvordan de har blitt utformet og videreutviklet i universitetssammenheng, i nært samarbeid med aktører på tros- og livssynsfeltet.

Kapitlet tar utgangspunkt i de politiske vedtakene som dannet grunnlaget for de to undervisningstilbudene og hvordan det deretter ble arbeidet for å realisere disse vedtakene. Når det gjelder kurstilbudet for religiøse ledere gir vi også en kort oppsummering av erfaringer så langt, slik dette har kommet til uttrykk i to ulike tidligere evalueringer (Det teologiske fakultet, 2011; Bråten & Lie, 2024). Når det gjelder mastertilbudet som har eksistert siden 2019, så er dette ikke evaluert på TF. Vi har imidlertid innhentet opplysninger fra TF om deltakelsen fra 2019 og fram til nå.

Politiske begrunnelser, tilblivelseshistorie og deltakelse er viktig i vår sammenheng, fordi dette utgjør et vesentlig bakteppe for hvordan tros- og livssynssamfunn forholder seg til og forstår undervisningstilbudene.

3.1 Å være religiøs leder i det norske samfunnet

Initiativet til kurstilbudet kom som en del av integreringspolitikken. I oktober 2004 la Regjeringen Bondevik (KrF, H og V) fram stortingsmeldingen *Mangfold gjennom inkludering og deltakelse – Ansvar og frihet* (St.meld. nr. 49, 2003–2004). I denne meldingen var regjeringen blant annet opptatt av voksnes ansvar for barns muligheter, og det var som del av dette at kurs for religiøse ledere ble lansert. Det som da ble kalt introduksjonsordningen for nyankomne flyktninger var i støpeskjeen. Tilbudet hadde fra og med høsten 2003 vært en frivillig ordning i kommunene. Men planen var at det som i dag heter introduksjonsprogrammet skulle bli et tilbud til alle nyankomne flyktninger over hele landet. Slik skulle det gis opplæring i norsk og samfunnskunnskap samt forberedelse til videre utdanning og arbeid for alle nyankomne. Målet var bedre integrering og samfunnsdeltakelse. Deltakere skulle i etterkant av introduksjonsordningen ta fatt på et videre utdanningsløp eller gå rett over i lønnsarbeid og samfunnsdeltakelse (Djuve & Kavli, 2015). Det var som del av introduksjonsordningen at det regjeringen beskrev som «prest og forstandere i registrerte trossamfunn» ble gitt ekstra oppmerksomhet: «Det er viktig at denne gruppen har kunnskaper i norsk og om norske samfunnsforhold fordi de blant annet gir råd til andre» (St.meld. nr. 49, 2003–2004, s. 75). Det ble derfor foreslått å etablere «egne opplæringsmoduler til bruk i samfunnskunnskapsundervisning av religiøse ledere som har flyttet til Norge fra utlandet» (s. 75).

Et særskilt opplæringsopplegg var altså tenkt lagt inn i eller i forlengelsen av samfunnskunnskap i introduksjonsprogrammet, for de som var prester og forstandere. Det ble samtidig understreket at utviklingen av dette tilbudet måtte skje i kontakt med berørte trossamfunn.

Da nevnte stortingsmelding om integreringspolitikken våren 2005 ble ferdigbehandlet i Stortinget, var det stor oppslutning om et opplæringstilbud til religiøse ledere. Men det var ulike tilnærminger til hvordan dette burde innrettes. Det ble diskutert om kursopplegget burde være frivillig eller obligatorisk. I innstillingen fra komiteen som behandlet saken (Kommunalkomiteen) var det et flertall (Høyre, Fremskrittspartiet, Sosialistisk Venstreparti, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet) som mente at: «alle som skal fungere som forkynner i trossamfunn i Norge skal ha opplæring i norske samfunnsforhold.» (Innst. S. nr. 185, 2004–2005, s. 17). Disse partiene mente med andre ord at det måtte gis en form for obligatorisk tilbud til utenlandske forkynnere i Norge. I tillegg at opplæringen skulle avsluttes med en test som skulle bestås. Stortingsbehandlingen ga imidlertid ikke svar på hva slags kurs dette skulle være.

Utvikling av et konkret kurstilbud

Utdanningsdepartementet ga i juni 2005 VOX⁵ i oppdrag å utrede et tilbud. De skulle komme med forslag til innholdet i og organiseringen av opplæringsmoduler i samfunnskunnskap for religiøse ledere. Forslaget forelå i november 2005. Det var resultat av arbeid gjort i en gruppe VOX hadde nedsatt for formålet. Den hadde hatt deltakere fra Mellomkirkelig råd, Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn, Islamsk Råd Norge, Norges kristne råd og Det teologiske fakultet ved Universitetet i Oslo. Stortingets beskjed om å utarbeide dette i samråd med tros- og livssynssamfunn ble altså fulgt opp. Deltakelsen fra paraplyorganisasjoner på tros- og livssynsfeltet gjorde at flere trossamfunn var involvert underveis, som Det norske buddhistsamfunn, Det mosaiske trossamfunn og Den katolske kirke. I tillegg deltok representanter fra Utdanningsdirektoratet, Utlendingsdirektoratet og Fylkesmannen i Oslo og Akershus. Berørte departementer var også representert under arbeidsgruppens møter (VOX, 2005).

Arbeidsgruppa var forente i at religiøse ledere, som var nyankomne, burde gjennomgå de samme 50 timene med samfunnskunnskap som andre nyankomne til Norge. Gruppen religiøse ledere ville, argumenterte de, være for liten blant deltakere i introduksjonsordningen til at det ble laget et eget opplegg for dem. Innholdet i de 50 timene i introduksjonsordningen ble ansett som relevant også for religiøse ledere. Derneft ble det foreslått to ulike måter for å gjennomføre en tilleggsopplæring for religiøse ledere mer eller mindre uavhengig av introduksjonsprogrammet: I den ene skulle man innenfor et tillegg på 50 timer diskutere og ha dialog om case, basert på det de hadde lært gjennom 50 timer med samfunnsfag. I den andre ble det foreslått tre ulike moduler, på 20 timer hver (til sammen 60 timer): Den første modulen skulle handle om religionsfrihet, lover og rettigheter. Den andre modulen skulle konsentrere seg om verdimangfold og religiøst mangfold: brytningen mellom det norske etos og den faktiske verdipluralismen. Mens

⁵ VOX var opprettet i 2001 som et statlig organ som på den ene siden skulle initiere og drive forsknings- og utredningsarbeid innenfor voksenopplæring og på den andre siden være et utviklingssenter for voksenopplæring. Organet ble omdannet til Kompetanse Norge i 2017, som så ble til Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse (HK-dir.).

den tredje modulen skulle vies moralsk og religiøs rådgivning. Tilleggsutdanningen «Å være religiøs leder i et pluralistisk samfunn» ble foreslått gjennomført av universitetsmiljøer med relevant kompetanse og i første omgang finansiert som et pilotprosjekt. Ved å legge dette til et universitetsmiljø, ble det også mulig å gi studiepoeng. Samtidig var gruppen enige om at dersom dette opplegget skulle gjennomføres med en avsluttende test, måtte testen konsentreres om faktakunnskap (VOX, 2025). Språk ble diskutert og konklusjonen i forslaget var at tolk antakelig ble nødvendig. Videre mente de at opplegget måtte være frivillig, for noe annet så de ingen lovhjemmel for. Det ble likevel diskutert et opplegg for autorisasjon av religiøse ledere på samme vis som for medisinsk personale. Gruppen fikk imidlertid beskjed fra de berørte departementene, om at dette lå utenfor arbeidsgruppens mandat.

Neste steg var at Det teologiske fakultet ved Universitetet i Oslo i august 2006 søkte Arbeids- og inkluderingsdepartementet om å bli gitt oppdraget med å gjennomføre pilotprosjektet Å være religiøs leder i det norske samfunnet samt økonomisk støtte til gjennomføringen. I søknaden ble det vist til møtevirksomhet med både Arbeids- og inkluderingsdepartementet og Kunnskapsdepartementet, noe som gjør at søknaden virker vel forankret og forberedt (Bråten & Lie, 2024, s. 21). Det ble foreslått et etter- og videreutdanningstilbud i universitetsregi som kunne fungere som en fortsettelse av tilbudet om samfunnskunnskap i introduksjonsprogrammet. Utgangspunktet var, som i forslaget fra VOX, et etterutdanningstilbud i tre moduler, som kunne bygges ut til et kompetansegivende studium. Det ble også vist til at ledelsen ved UiO støttet initiativet, og så det i sammenheng med opprettelsen av et «senter for islamske studier ved universitetet» (s. 21). Søknaden førte fram, med positiv tilbakemelding fra Arbeids- og inkluderingsdepartementet til Det teologiske fakultet, i oktober 2006 (s. 22). I budsjettproposisjonen fra Arbeids- og inkluderingsdepartementet samme høst inngikk «utvikling av opplæring av religiøse ledere ved Universitetet i Oslo» under post 21 «spesielle driftsutgifter – kunnskapsutvikling inkludering og mangfold» (St.prp. nr. 1 2006–2007, fra AID, s. 225).

Det teologiske fakultet etablerte deretter høsten 2006 en referansegruppe som skulle jobbe fram en pilot for kurset. Her var Den katolske kirke, Islamsk Råd Norge, Baptistenes teologiske seminar, Buddhistforbundet og Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn med, i tillegg til tre representanter fra fakultetet. Det framgår av nokså detaljerte referater fra første halvår 2007, at det ble jobbet intensivt med å utforme en kurspilot. Pedagogisk ble det understreket at et mål om dialog måtte forankres i deltakergruppa på kurset. Behovet for tolk ble vektlagt og den politiske føringen om at dette skulle være et obligatorisk kurs for religiøse ledere, ble endelig forlatt. I stedet ble det utviklet en kvoteordning for trossamfunnene, basert på til sammen 20 deltakere per kurs. Trossamfunn som ikke meldte på noen, skulle ytterligere oppfordres til å finne aktuelle kandidater (Bråten & Lie, 2024, s. 23). «Obligatorisk» ble altså erstattet med intensive oppfordringer, ikke på individ- men på trossamfunnsnivå. Det ble også diskutert om det skulle gjøres noe særskilt for å få kvinner med, men her framgår det av referatene at en slik oppfordring ble oppfattet å ville signalisere statlige direktjoner og føringer. Dette ble ikke sett som ønskelig. Referansegruppa var også involvert i å bestemme foredragsholdere.

Det teologiske fakultet sin rolle

Det første kurset skulle ledes av han som hadde fulgt arbeidet med kurset helt fra arbeidsgruppen i VOX: Oddbjørn Leirvik ved Det teologiske fakultet. Han hadde lang erfaring med religionsdialog helt tilbake fra tidlig 1990-tallet, da han virket som prest i Den norske kirke. Framveksten av kurstilbudet for religiøse ledere beskriver han selv som et resultat av møtet mellom det politiske initiativet fra regjeringens side og at Det teologiske fakultet var i ferd med å utvikle såkalte interreligiøse studier – med vekt på religiøst og livssynsmessig mangfold og med et markant samfunnsperspektiv (Leirvik, 2022). Å være religiøs leder i det norske samfunnet, ble et bredspektret etter- og videreutdanningstilbud til religiøse ledere – finansiert av staten, men utviklet i nært samråd med trossamfunn. Kvoteordningen til trossamfunnene sikret på sin side at det ikke ble gitt et inntrykk av at muslimske ledere trengte denne videreutdanningen mer enn andre.

Fra pilotprosjekt i integreringspolitikken til fast post i tros- og livssynspolitikken

Høsten 2007 ble den første kursrekken satt i gang, med tjue deltakere med ulike religiøse bakgrunn og tilknytning. Gjennom to dager ble første modul i kurset gjennomgått: «Religion, norsk lovgivning og internasjonale menneskerettigheter», fulgt av modulene «Verdier, religiøst mangfold og religionsdialog, og «Moralsk og religiøs rådgivning» henholdsvis vår og høst 2008. Hovedinnretningen slik den ble utviklet av arbeidsgruppen i VOX var i all hovedsak beholdt.

Tilbudet er evaluert to ganger, først i 2011 (Det teologiske fakultet, 2011) og så på nytt i 2024 (Bråten & Lie, 2024). Evalueringen i 2011 medførte særlig to justeringer: hva som var å betrakte som en religiøs leder ble utvidet, for slik å kunne gi et tilbud til flere kvinner. I tillegg ble kursets dialogiske karakter understreket, ved at deltakelse fra Den norske kirke ble etterspurt (s. 68).

Evalueringen fra 2024 beskriver hvordan kurstilbudet har tatt veien fra pilotprosjekt i integreringspolitikken, til fast bevilgning på statsbudsjettet som del av tros- og livssynspolitikken. Kurset har nå en post på statsbudsjettet som del av bevilgninger til religiøst dialogarbeid. Endringen bekrefter det dialogbaserte tros- og livssynstiltaket kurset endte som, etter at politiske vedtak ble omsatt til faktisk undervisningsopplegg forut for piloten i 2007 (s. 68).

Tidligere deltakere som ble intervjuet i Bråten & Lie (2024) trakk da også fram dialogen mellom ulike religiøse ledere som den viktigste læringsarenaen på kurset (s. 44). Gjennom dialog ervervet deltakere innsikter ikke bare om det norske samfunnets normer og lover, men også om hverandres livssyn og praksiser (s. 51). Dette ble ansett som verdifullt og understreker behovet for bred deltakelse og et mangfold av ståsteder og erfaringer i kursrommet.

Samtidig framgikk det i intervjuer med tidligere deltakere, med referansegruppe og ansvarlige for kurstilbudet at kurset ikke oppfattes relevant for alle ledere, men som et tilbud for «utlendinger» (s. 60). Dette er en forståelse med solid feste i en faktisk profilering av kurset på Det teologiske fakultet sine nettsider⁶, som «spesielt beregnet for

⁶ <https://www.tf.uio.no/studier/evu/kurs/2025/relleder/> (lest 18.12.25)

religiøse ledere av utenlandsk bakgrunn». Det framgår ikke av kursbeskrivelsen på nettsidene at også ledere med majoritetsnorsk bakgrunn kan delta.

Evalueringen fra 2024 viste også til at det blant deltakere kan være usikkerhet knyttet til kursets formål og frykt for at det er et statlig forsøk på å diktere «riktige» holdninger og praksiser (Bråten & Lie, 2024, s. 60). I tillegg ble det redegjort for praktiske barrierer: særlig at målgruppen ikke nødvendigvis behersket norsk godt nok til å følge undervisningen som foregår på norsk uten tolking (s. 64). Selv om reise og opphold dekkes, krever det også betydelig innsats og tid å delta for de som bor langt fra Oslo (s. 64).

Et annet viktig funn var at ikke alle som kunne vært aktuelle for kurset identifiserte seg med det de la til grunn at var en religiøs leder. Ledere av kvinnegrupper, ungdomsarbeid og styremedlemmer i menigheter kan være sentrale i sine miljøer, men det tas opp at ikke alle opplever at de passer inn i kursets definisjon av en religiøs leder (s. 60).

Evalueringen ga enkelte råd om hvordan bredde ut deltakelsen. Det pekes på en tydeligere og bredere kommunikasjonsstrategi, der det framgår at kurset er åpent for ledere uavhengig av religiøs bakgrunn, kjønn og geografi, og at det er ønskelig med deltakelse også fra majoritetsnorske aktører som Den norske kirke og Human-Etisk Forbund (s. 66). I tillegg ble det anbefalt å vurdere hvordan språkbarrierer og geografiske avstander kan håndteres bedre, for eksempel gjennom bruk av tolk, digitale samlinger eller regional forankring (s. 67).

Når det gjelder kursets innretning er modulorganiseringen beholdt med omtrent samme tema som under pilotforsøket. Hver modul består av samlinger som går over to dager. Deltakere søker seg til og blir tatt opp til hele kursrekka, men må bekrefte søknaden til hver modul. Det utstedes kursbevis til deltaker knyttet til hver modul, ved minst 75 prosent oppmøte. Deltakere som har generell studiekompetanse, kan ta kurset som formell videreutdanning. Da kreves oppmøte og at det gjennomføres arbeidskrav underveis og en avsluttende oppgave. Deltakere som velger dette alternativet gis 10 studiepoeng per kursmodul på bachelornivå.

Deltakelse

Evalueringen fra 2024 omfattet de åtte kursrekkene som var gjennomført sommeren 2023. Totalt hadde da 199 personer deltatt i kurstilbudet. Andelen kvinner og den geografiske og religiøse bredden hadde økt noe over tid. Samtidig var enkelte tros- og livssynssamfunn i liten grad representert, og det gjaldt særlig Den norske kirke og Human-Etisk Forbund. Enkeltpersoner fra disse tros- og livssynssamfunnene hadde deltatt, men da gjerne på direkte oppfordring fra kursarrangørene eller som del av Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn. Deltakelsen fra jødiske miljøer hadde også vært beskje- den – noe som delvis er knyttet til at de jødiske trossamfunnene tross alt er små og ikke har så mange rabbinere. Det hadde vært flest deltakere med muslimsk bakgrunn, men mer fra enkelte miljøer enn andre, dernest en rekke deltakere fra frikirkelige og ortodokse kristne miljøer (s. 41). 70 prosent av deltakerne hadde vært menn, og hovedtyngden fra Oslo-området, selv om det de siste årene hadde vært økende deltakelse fra resten av landet (s. 42).

Oversikter vi nå har fått fra Det teologiske fakultet for den niende kursrunden (2023–24) og den tiende som startet opp høsten 2025, viser at det i niende kursrunde var 22 som takket ja til plass på modul 1 (ti kvinner og tolv menn). Gjennom kursrekken var det 75 prosent som gjennomførte med mottatt kursbevis. Det blir samtidig rapportert at utviklingen har gått i retning av stadig bredere muslimsk deltakelse. Det var dessuten flere deltakere fra pinsebevegelsen gjennom såkalte migrantmenigheter i den niende kursrunden og en deltaker fra Human-Etisk Forbund. I tiende kursrunde, der det foreløpig kun er gjennomført en modul høsten 2025, møtte 23 deltakere – 15 menn og åtte kvinner. 19 av disse deltakerne var fra muslimske trossamfunn og fem var fra såkalte kristne migrantmenigheter.

Oppsummert har det altså til og med første modul i tiende kursrunde, høsten 2025, deltatt om lag 240 på «Å være religiøs leder i det norske samfunnet».

Utviklingen synes å gå i retning av økt kvinneandel på kursene, samtidig som mangfoldet i representerte tros- og livssynssamfunn synes å ha gått ned. Påmeldte til den tiende kursrekken synliggjør en enda tydeligere muslimsk majoritet enn før, i tillegg til flere fra kristne menigheter utgått fra migrantmiljøer.

3.2 Lederskap, etikk og samtalepraksis (LES)

Mastertilbudet Lederskap, etikk og samtalepraksis har eksistert ved Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo siden høsten 2019. Bakgrunnen var, som for kurstilbudet til religiøse ledere, et politisk vedtak som del av integreringspolitikken.

Et integreringsforlik

Det startet i desember 2015. Da ble det inngått et integreringsforlik i Stortinget mellom Venstre, Senterpartiet, Arbeiderpartiet, Høyre, Fremskrittspartiet og Kristelig Folkeparti. Dette var alle partier representert i det daværende Stortinget, bortsett fra Sosialistisk Venstreparti og Miljøpartiet De Grønne.

Bakgrunnen var at det i november samme år var inngått et asylforlik i Stortinget, foranlediget av krigen i Syria. Den drev 12 millioner mennesker på flukt. I Norge var det totale antallet asylsøkere i 2015 i overkant av 30.000. Mange av dem var fra Syria, men også mange var fra Afghanistan. I tillegg ba FNs høykommisær for flyktninger Norge og andre land i Europa om å ta imot en god del kvoteflyktninger. Dette ble beskrevet som en ekstraordinær situasjon, og i integreringsforliket brukes begrepet «flyktningkrise».⁷ Flere flyktninger hadde ikke ankommet Norge siden krigene på Balkan på 1990-tallet. Situasjonen fikk konsekvenser for norsk asylopolitikk, men også for integreringspolitikken. Integreringsforliket var konsentrert om ankomstfasen og asylmottak, barn på flukt, kommunenes situasjon – herunder utfordringer i helse- og omsorgssektoren, bosetting, introduksjonsprogram og språkopplæring, aktivitet og arbeid, samt et eget punkt om religion og kultur. Dette ble begrunnet med at «Integrering i Norge skal bygge på grunnleggende verdier som demokrati, rettsstat, universelle menneskerettigheter,

⁷ https://www.regjeringen.no/contentassets/7d82bd6ccea8b466dacbb01d360846f79/integreringsavtale_stortinget_2015-12-16.pdf, side 6. Lest 15.12.25

ytringsfrihet, likestilling og likeverd.»⁸ Denne introen ble etterfulgt av tre punkter som alle vedrørte religion og religiøse ledere, og ett av dem handlet om utdanning:

Stortinget ber regjeringen utrede muligheten for en offisiell, norsk utdanning av religiøse ledere fra relevante trossamfunn etter mal fra måten dette gjøres ved norske utdanningsinstitusjoner.⁹

Det var et par faktorer i dette vedtaket som skilte seg fra da det om lag ti år tidligere ble fattet vedtak om kursing av religiøse ledere. Det ble her vist til offisiell norsk utdanning, etter mal fra måten dette gjøres på i norske utdanningsinstitusjoner. Det medførte at ansvarlige departement i oppfølgingen ble Kulturdepartementet – ved Avdeling for tro, livssyn og kulturvern samt Kunnskapsdepartementet som ansvarlige for høyere utdanning. Kulturdepartementet fikk ansvaret for første del av utredningsarbeidet.

Departemental utredning

En utredning fra Kulturdepartementet forelå i august 2016. Det oppgis at de som del av arbeidet hadde samtaler med Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn, Norges Kristne Råd, Islamsk Råd Norge og Det teologiske fakultet ved Universitetet i Oslo – siden de altså hadde ansvaret for kurstilbudet til religiøse ledere. Det ble også innhentet erfaringer med utdanning av religiøse ledere i andre land: Nederland, England, Tyskland, Sverige og Danmark.

Departementet la til grunn at det som skulle utredes var et «ordinært studieløp», som en bachelor- eller masterutdanning ved høyskole eller universitet i Norge. Og at tilbudet skulle være for religiøse ledere fra ulike trostradisjoner, siden disse i stor grad ble antatt å møte «mange av de samme utfordringene» (Kulturdepartementet, 2016, s. 2). Det ble tatt utgangspunkt i at det de siste tre tiårene hadde blitt etablert en rekke nye trossamfunn, basert på felles språk- og kulturbakgrunn. De fleste av disse hadde ledere som var utdannet i andre land, «på bakgrunn av andre utdanningstradisjoner og kvalifikasjonskrav enn de vi har i Norge» (s. 3). Basert på en samling forskningsbidrag om religiøse ledere i Norge, ble det understreket at religiøse ledere som virker i diaspora har en oppgave som skiller seg fra den de har i hjemlandet. De skal ivareta religiøse behov, men også sosiale og eksistensielle behov knyttet til det å komme til et nytt land som flyktning eller innvandrere (Døving & Thorbjørnsrud, 2012). Og de forventes å delta i samfunnsdebatten i et land hvor de ikke er født og oppvokst.

I tillegg møter religiøse ledere i Norge en forventning om at de, fordi de er religiøse ledere, skal være konstruktive bidragsytere i møte med ulike samfunnsutfordringer som radikaliserings og voldelig ekstremisme, styrking av kvinner og barns rettigheter, og delta i debatter om ulike sider ved religion og religionsutøvelse etc.

(Kulturdepartementet, 2016, s. 3)

⁸ https://www.regjeringen.no/contentassets/7d82bd6cce8b466dacbb01d360846f79/integreringsavtale_stortinget_2015-12-16.pdf, side 6. Lest 15.12.25

⁹ https://www.regjeringen.no/contentassets/7d82bd6cce8b466dacbb01d360846f79/integreringsavtale_stortinget_2015-12-16.pdf, side 6. Lest 15.12.25.

Deretter fulgte en utdyping basert på forskning om imamer og andre ledere i muslimske trossamfunn. Før oppmerksomheten ble vendt mot kompetansekrav til religiøse ledere mer generelt i norsk sammenheng. Det ble understreket at staten som hovedregel ikke kan «fastsette kompetansekrav til religiøse ledere i trossamfunn» (s. 6), da tros- og livssynsfriheten overlater dette til det enkelte trossamfunn. Samtidig må trossamfunnet holde seg til norsk lov, noe som etablerer en rettslig ramme for religiøse lederes virksomhet. Det var dessuten da, og er det fortsatt, et krav i utlendingsforskriften om formell kompetanse hos religiøse ledere som søkte arbeids- og oppholdstillatelse i Norge. Kravet tilsvarer mastergrad. I tillegg ble det nevnt, særskilt, tros- og livssynsbetjening i offentlige institusjoner og at det til sykehus- og fengselsprester ikke stilles bestemte krav ut over profesjonsstudier. Men mange av disse har pastoralklinisk videreutdanning i sjelesorg (PKU) (s. 7). Det ble argumentert for at lignende utdanning som PKU burde gjøres tilgjengelig for religiøse ledere fra ikke-kristne trossamfunn. I tillegg ble det nevnt at prest og forstander har lovpålagte oppgaver i trossamfunn, som de må være i stand til å utføre.

Resten av notatet er viet eksisterende utdanningstilbud med relevans for religiøse ledere i Norge og i øvrige land som særlig ble undersøkt. Her understrekes kurstilbudet for religiøse ledere som finnes på TF samt studietilbud i islamsk teologi som da allerede fantes på TF. I tillegg at Menighetsfakultetet tilbød «faglig fordyping i pentekostale og katolske studier» (s. 10). Imamopplæring beskrives både med utgangspunkt i erfaringer fra Norge og de øvrige landene. Her synes en konklusjon å være at det er ønskelig å ivareta og kanskje også utvide studietilbud innenfor islam i Norge, men at en «imamutdanning» av ulike grunner er vanskelig å tenke seg på kort sikt. Dette ble her også vist til erfaringer fra andre land.

Notatet konkluderte med at saken burde utredes videre i ansvarlig departement (Kunnskapsdepartementet) og i universitets- og høyskolesektoren. Samtidig at kurs for religiøse ledere ved TF burde videreføres med støtte fra departementet og at muligheten for et lokalt/regionalt kurstilbud for ledere i tros- og livssynssamfunn burde utredes. Det ble påpekt at kompetansekrav til religiøse ledere skulle utredes som del av arbeidet med ny tros- og livssynslov. Kunnskapsdepartementet burde altså utrede

muligheten for et ordinært studietilbud på universitets- og høgskolenivå (bachelor- og/eller masternivå), herunder profesjonsutdanning, for utdanning av religiøse ledere. Et slikt utdanningstilbud for ulike religiøse ledere bør også kunne gi kompetanse til andre relevante fagstillinger i trossamfunn eller andre relevante organisasjoner som etterspør teologisk kompetanse. Utviklingen av et slikt utdanningstilbud bør skje i samarbeid med tros- og livssynssamfunnene og andre relevante aktører på feltet (s. 17).

To forslag fra Det teologiske fakultet

Det teologiske fakultet var så, i november 2016, i møte med Kunnskapsdepartementet. Her ble notatet fra Kulturdepartementet lagt til grunn. I tillegg orienterte TF om fakultets utvikling av studier innen islamsk teologi og «muligheten for å videreutvikle eksisterende kursvirksomhet for religiøse ledere til en fleksibel master i praktisk teologi med

flerreligiøs rekruttering» (Det teologiske fakultet, 2017). TF ble bedt om å lage et notat med mulige tolkninger av anmodningsvedtaket og forslag til ulike typer tiltak som kunne være aktuelle.

Notatet forelå i januar 2017. Her gjorde TF en fortolkning av anmodningsvedtaket. Deretter foreslo de å vurdere å «videreutvikle kurset for religiøse ledere til en erfaringsbasert og flerreligiøs master i praktisk teologi» (Det teologiske fakultet, 2017, s. 5). Argumentet var at en slik master ville bidra til en felles profesjonalitet på tvers av trosgrenser og også kvalifisere til åndelig omsorg fra andre trossamfunn enn Den norske kirke. Studiemer i islamsk teologi, som allerede ble tilbudt, ble også foreslått inn. Notatet drøftet også en islamsk teologiutdanning, med utgangspunkt i behovet for å bidra til grunnutdanning av religiøse ledere, for eksempel imamer:

Samlet sett bør en være realistisk når det gjelder etablering av fulldekkende imamstudier i Norge. Storparten av blivende imamer vil trolig fortsatt ønske å ta mye av sin utdanning ved internasjonale lærdomsinstitusjoner som har en teologisk, konfesjonell og spirituell profil som de og deres respektive trossamfunn identifiserer seg med. Et utvidet studietilbud innenfor islamsk teologi vil derfor (liksom dagens tilbud ved UiO) måtte ha en langt videre målgruppe enn imamstudenter. Slik vil teologiske islamstudier kunne være med å utdanne ‘myndige lekfolk’ med et kritisk og konstruktivt engasjement i de muslimske fellesskapene (Det teologiske fakultet, 2017, s. 8).

Inn på budsjettet

Høsten 2017 inneholdt Kunnskapsdepartementet sitt budsjett for 2018 en bevilgning til et nytt tilbud på Universitetet i Oslo. Dette er formulert slik under overskriften «Utdanning for religiøse ledere»:

Kulturdepartementet har gjennomført ei kartlegging som viser at dei fleste trossamfunn i Noreg har leiarar som er utdanna i andre land. Det kan derfor vere ein manglande korrespondanse mellom utdannings- og erfaringsbakgrunnen til leiarane, og krav og forventningar vi har til religiøse leiarar i Noreg, med omsyn til kvalifikasjonar, verdiar og fortolkings- og formidlingsevne. Universitetet i Oslo har på bakgrunn av utgreiinga frå Kulturdepartementet vurdert moglegheita for å utvikle og tilby ei fleksibel utdanning for religiøse leiarar. Universitetet er positivt til å etablere eit tilbod, men det føreset at det blir tilført midlar til dette formålet (Kunnskapsdepartementet, Prop 1S 2018–18, s. 199).

I et oppslag i Vårt Land 7. november 2017 presenterte daværende Venstre-leder Trine Skei Grande dette som «gjennomslag for et gammelt ønske om en offisiell, norsk imamutdanning». Hun sier at universitetet har «gjort jobben, utredet og står klar til å gjennomføre. De trenger de fem millionene for å komme i gang».

Utredningen det vises til er notatet fra Det teologiske fakultet, fra januar 2017, omtalt over.

LES går i gang høsten 2019

Det er også dette notatet det tas utgangspunkt i på Det teologiske fakultet i januar 2018. Da ble det nedsatt en arbeidsgruppe ledet av Anne Hege Grung. De skulle på fakultetets vegne finne ut hva slags tilbud som nå skulle etableres. Mandatet fra fakultetet var både å vurdere og planlegge tiltak for utdanning av religiøse ledere – herunder etablering av en tverreligiøs master i praktisk teologi. De skulle også videreutvikle fakultetets emneilbud innenfor teologiske islamstudier. I tillegg skulle de vurdere sambruk av eksisterende og nye undervisningstilbud, identifisere internasjonale samarbeidspartnere, vurdere og foreslå nye forskningsprosjekter og stillingsbehov/stillingsmodeller. Når det gjaldt utdanningstilbudene skulle arbeidsgruppa vurdere målgruppene for ulike tiltak, gjerne i konsultasjon med relevante trossamfunn. De skulle også vurdere lederskapsbegrepet og hvordan dette også kunne omfatte kvinner og ungdom.

Resultatet var at masteren i Lederskap, etikk- og samtalepraksis ble etablert fra høsten 2019. I tillegg ble det utarbeidet fire nye emner i «teologisk orienterte islamstudier».

LES-masteren er – som presentert i innledningskapitlet – en såkalt erfaringsbasert master. For øvrig er den bygget opp som mastergrader gjerne er, over to år med en kombinasjon av obligatoriske emner og valgemner samt en masteroppgave. I tillegg skal det også gjennomføres en praksisperiode. Første semester starter med to obligatoriske emner, henholdsvis lederskap og dialog og profesjonelle samtaler. Her er også rom for et valgfritt emne. Andre semester har obligatorisk emne i praksis og praksisfortolkning og to valgfrie emner. I tredje semester arbeides det med masteroppgaven, pluss et obligatorisk emne i religion, livssyn og meningsskaping. Fjerde semester fullføres masteroppgaven og det skal tas et valgemne. Det er med andre ord stort rom for valgfrie emner. Våren 2026 undervises det i følgende valgfrie emner:

- Tros- og livssyndialog i Norge
- Krise- og konflikthåndtering
- Space, Art and Identity in Synagogue, Church and Mosque
- Religion og avkolonisering
- Filosofiske, etiske og eksistensielle dialoger
- Buddhist Care Practices

Det sies på nettsiden lite om målgruppene for masterutdanningen, men det som står om jobb og videre studier sier noe om hvem som er i målgruppen: de som har lyst til å jobbe som samtalepartner, ledere i trossamfunn, og andre innenfor privat og offentlig sektor der denne typen kompetanse etterspørres:

På bakgrunn av den økende tros- og livssynspluraliseringen i den norske befolkningen er det grunn til å tro at kompetanse innen feltet masteren tilbyr vil gi mulighet for stillinger som samtalepartner/chaplain innen helse- og omsorgssektoren, i kriminalomsorgen og i forsvaret. Flere trossamfunn har ønsket et tilbud om norsk

universitetsutdannelse for sine ledere velkommen. Studiet vil også kvalifisere til relevant arbeid innenfor offentlig og privat sektor der denne type kompetanse etterspørres.¹⁰

Deltakelse

Når det gjelder deltakelse, har Det teologiske fakultet gitt oss tilgang til antall studenter og deres kjønn. Opptaksramme har siden 2019 vært 10 studenter hvert høstsemester. Det totale antallet som søker seg inn har holdt seg høyt – men sunket noe, fra 58 høsten 2019 til 38 høsten 2025 (se tabell 3.1).

Men antallet søkere som har dette studiet som sitt førstevalg og som tilbys opptak har gått drastisk ned. Mens det høsten 2019 var 17 studenter som fikk tilbud om opptak og 13 nye studenter som møtte, var det høsten 2025 tre studenter som fikk tilbud om opptak og tre som møtte (se tabell 3.1).

Tabell 3.1 Oversikt over antall søknader, tilbud og ja-svar, samt møtt-tall med studiestart høsten 2019 – 2025 til masterprogrammet i Lederskap, etikk og samtalepraksis (tallene hentet direkte fra FS)

År	Opptaksramme	Søknader alle	Søknader – førstevalg	Tilbud alle	Tilbud – førstevalg	Ja-svar	Ja-svar – første valg	Møtt første semester	Møtt første semester – førstevalg
2019	10	58	28	18	17	17	17	13	13
2020	10	58	21	12	8	8	7	8	7
2021	10	49	20	14	9	8	8	6	6
2022	10	49	19	9	8	7	6	6	5
2023	10	45	16	11	9	9	9	9	9
2024	10	44	14	6	4	5	4	4	4
2025	10	38	8	3	3	3	3	3	3

¹⁰ <https://www.uio.no/studier/program/les-master/jobb-studier/> Lest 18.12.25

Kjønnsbalansen er målt for antall semesterregistrerte studenter hver høst. Her har det stort sett vært kjønnsbalanse, mens det i årene hvor det ikke har vært helt balansert har vært kvinnelige studenter i et lite flertall. Et unntak er høsten 2023, da det var et lite flertall av menn.

Det er siden 2021, som var første år for mulig fullføring, i alt 16 studenter som har fullført master i Lederskap, etikk og samtalepraksis. I 2025 var det tre studenter som fullførte.

3.3 Oppsummert – kurs for religiøse ledere versus LES

Kurs for religiøse ledere og masterutdanningen (LES) er begge blitt til som initiativ i integreringspolitikken. En særskilt opplæring for religiøse ledere ble foreslått som en fortsettelse av introduksjonsprogrammet for de som ankom Norge og skulle inn i slike lederposisjoner. Masterutdanningen (LES) ble på sin side foreslått som en høyere utdanning i tråd med det som allerede fantes for religiøse ledere i Norge. I begge sammenhenger har ønsket om opplæring til imamer, eller en imamutdanning som det ble vist til da masterutdanningen ble til, vært en viktig underliggende politisk motivasjon.

Kurs for religiøse ledere har i praksis blitt til et dialogfellesskap – som vi også skal se empirisk beskrevet i kapittel 4. Oppmerksomheten om temaene som sto sentralt da det hele startet i 2007 er beholdt, men det er altså særlig lærdommen som ligger i å bli kjent på tvers av tros- og livssynssamfunn som framheves av tidligere deltakere og i miljøene de er del av.

Kurstilbudet framstår i tillegg – helt fra starten av – som et kollektivt anliggende for en rekke trossamfunn som har det til felles at de henter utenlandske religiøse ledere til Norge. Trossamfunnene var tett på i utviklingen av kurstilbudet, både som del av utredningen i VOX og som del av utredningen som ble gjort av referansegruppen på Det teologiske fakultet. En bredt sammensatt referansegruppe for dette tilbudet eksisterer fortsatt. Her er det en god del representanter som har vært innom og som alle – i større eller mindre grad – har et eierforhold til kurset. Dette synliggjøres i evalueringen fra 2024, men vi vil påpeke at vi har møtt det samme nå – når tros- og livssynssamfunn er oppsøkt (se kapittel 4). Det kollektive eierskapet synliggjøres også gjennom kvoteordningen for trossamfunn etablert til pilotkurset som ble gjennomført høsten 2007. Her skulle alle – som ble ansett i målgruppen – med. Deltakelse fra kun to typer trossamfunn på kurset høsten 2025 reiser imidlertid spørsmål ved om det fortsatt er slik.

I det kollektive eierskapet skiller kurs for religiøse ledere seg på et svært vesentlig punkt fra masterutdanningen. Her var STL og også tros- og livssynssamfunn involvert, men ikke på samme måte integrert i utarbeidelsen av utdanningstilbudet. Masterutdanningen ble til på faglig grunnlag på Det teologiske fakultet. Deltakelsen tyder heller ikke på at det her er skapt et kollektivt prosjekt på tvers av tros- og livssynssamfunn. Vi kommer tilbake til dette i kapittel 6.

4 Motiver for deltakelse i kurstilbudet

Dette forskningsprosjektet tok utgangspunkt i en ambisjon om å identifisere barrierer mot deltakelse i kurset for religiøse ledere samt masteren LES. Vi behandler kurs- og mastertilbud hver for seg, og vi starter med kurstilbudet. Men før vi beskriver det vi identifiserte som barrierer, mener vi det er viktig å beskrive velviljen og de positive ønskene om deltakelse som kurset for religiøse ledere møtes med. Dersom man skal gjøre endringer i kurset, er det vesentlig at man på veien ikke mister noe av det som er unikt i dag – at mange religiøse ledere og trossamfunn virker svært positivt innstilt til kurset og opplever at de får mye ut av det.

Vi bygger her videre på evalueringsrapporten av kurset for religiøse ledere som kom i 2024 (Bråten & Lie, 2024), som viste at mange tidligere deltakere var svært fornøyde med kurset og hadde jobbet for å rekruttere flere til deltakelse. Slik det vil framgå i neste kapittel, var det imidlertid også tidligere deltakere som var ganske kritiske og ikke så noen grunn til å anbefale det til andre.

I både dette og det neste kapittelet er det noen klare begrensninger i hva datamaterialet vårt sier noe om. Sannsynligvis finnes det for eksempel motivasjoner for å delta på kurset som vi ikke fikk høre noe om fra de vi intervjuet. I intervjuet med de kursansvarlige på TF, sa de for eksempel at de mente en del deltakere trengte hjelp til å navigere i det byråkratiske systemet trossamfunn må forholde seg til. Dette ble opplevd som en utfordring, særlig for mindre trossamfunn. Muligheten til å lære mer om hvordan de kunne håndtere dette, var derfor noe enkelte oppga som viktig for deres deltakelse. Dette var ikke noe som kom fram i datamaterialet vårt. Men så har vi heller ikke møtt og snakket med så mange deltakere som de ansvarlige på TF har. Nedenfor gjengir vi de tydeligste motivasjonstendensene hos de vi intervjuet.

4.1 Et kurs i uenighetsfellesskap

Flere av de som hadde tatt kurset, og noen av dem som aktivt rekrutterte deltakere til kurset i sine egne trossamfunn, var nesten lyriske når de beskrev kurset for religiøse ledere. For mange av disse var det dialogiske møtet med andre deltakere det som framstod som det aller viktigste. En av imamene vi snakket med, for eksempel, var svært positiv da vi spurte ham om hans opplevelse av kurset. Hans opplevelse var at dette var et «uenighetsfellesskap» – et begrep som har blitt myntet av den norske sosiologen Lars Laird Iversen (2014) som han refererte til.

Ja, jeg synes jo kurset var fantastisk fordi jeg fikk muligheten til å bli kjent med mange andre på en god måte. Religiøse leder fra andre trossamfunn og menigheter, og så videre. Så jeg så på det som en veldig fin ting, altså. Det var en plattform der vi kunne bli kjent med andre religiøse ledere for videre samarbeid. I tillegg så var det veldig mange viktige temaer som ble tatt opp. Men særlig det med dialog. Dialog er jo en av de viktigste norske verdiene. Er det ikke han Lars [Laird] Iversen som kom med det der begrepet om uenighetsfellesskapet? Jeg tenker at det er så viktig. Og det kurset var en

sånn plattform som på sitt beste var et uenighetsfellesskap. Man har muligheten til å kunne dele meninger og uten å bli dømt for noe. Så slik jeg følte det var det en veldig, veldig fin plattform for å kunne uttrykke meninger og tanker og også lytte til andre (Intervju, 28.11.2025).

En styreleder i en moské i en mellomstor norsk by fortalte at det for ham hadde vært svært verdifullt å bli kjent med andre deltakere. For ham var dette det viktigste han satt igjen med i etterkant:

De som deltar, de kommer jo fra veldig forskjellige bakgrunner. Trossamfunnene er jo veldig forskjellige fra hverandre. Vi hadde kristne innvandrermenigheter, hvis man kan bruke det ordet, den ortodokse kirke, som er veldig forskjellige fra Den norske kirke. Pluss selvfølgelig hinduer, buddhister og mange forskjellige muslimer ... Kjempetort mangfold. Så da fikk vi møte hverandre. Og så fikk vi samtidig lære om det demokratiske prinsippet i samfunnet vårt. Vi utviklet nok et felles ønske om at samfunnet vårt skal utvikle seg harmonisk. Våre barn kan ha ståsted i forskjellig tro, men de skal ha et greit samhold med hverandre i samfunnet. Da er det viktig med religionsdialog, og det må jeg si virkelig fungerte bra på dette kurset (Intervju, 26.11.2025).

Begrepet uenighetsfellesskap framstår dekkende også for denne styrelederens erfaringer med kurset.

Representanter for STL, som har vært vesentlige i rekrutteringen til kurset, vektla også dette når de omtalte det interreligiøse fellesskapet de opplevde at kurset var del av. De mente at mange i det interreligiøse feltet var genuint opptatt av å bidra positivt til det norske samfunnet, og hadde en sterk overbevisning om at religionsdialog og felles møteplasser var vesentlig for å få til dette. Da vi spurte om hvorfor så mange religiøse ledere virket å være så positive til kurset, refererte en av de ansatte i STL til et sitat fra den nylig avgåtte katolske biskopen Bernt Eidsvig:

Vi takket av biskop Emeritus Bernt i den katolske kirke for noen uker siden, og da han skulle beskrive tros- og livssynsfeltet i Norge, så sa han at det er en rekke mennesker med ualminnelig stor vilje. Eller velvillighet. Og det syns jeg er ganske presist. Min opplevelse er at særlig lederne ønsker samarbeid. Så det at folk er positive til kurset ... Det rimer med akkurat sånn jeg kjenner dem. Det som kjennetegner dette feltet at de er ... De er skrudd sammen, de fleste, til å søke hverandre og ville finne felles grunn. Det er noe av det helt unike med det norske dialogmiljøet. Unikt i verdenssammenheng, vil jeg nesten si. Når de havner på kurset på TF, så har mange vært innom noen dialogsammenhenger før. Så ja. Det er ganske betegnende for miljøet: (Intervju i STL, 08.09.2025).

Slik vi vil komme tilbake til i neste kapittel, er ikke dette hele bildet. Det finnes også skepsis til kurset og/eller interreligiøse fora mer generelt, i visse miljøer. Det er likevel

ingen tvil om at mange religiøse ledere og ressurspersoner i det interreligiøse feltet er svært positive til kurset.

4.2 Vesentlig for egne ledere

Andre av de vi snakket med var positive fordi de mente kurset var vesentlig for religiøse ledere i deres eget trossamfunn. Slik vi vil skrive om i neste kapittel, er ikke religiøse ledere en enkel kategori. Måten religiøst lederskap utøves på varierer mellom trossamfunn, og ledere i ulike stillinger i trossamfunnene kan ha ulike interesser. En av de muslimske informantene vi snakket med var aktiv i både en moské og en muslimsk paraplyorganisasjon og rekrutterte aktivt imamer og andre ledere til å ta kurset. Han var svært positiv til kurset. Denne informanten var opptatt av at moskéen hans skulle være aktiv utad, være i kontakt med andre og storsamfunnet utenfor. Dette ønsket kan selvfølgelig deles av mange imamer. Men imamens arbeidsoppgaver i mange moskeer er ofte primært rettet mot arbeid internt i moskéen. Nettopp derfor mente informanten at kurset var så viktig.

Helt ærlig, mener jeg at alle imamer og religiøse ledere burde ta dette kurset. Alle. Uten unntak. Så bra mener jeg at det er. Jeg tok det jo selv, og hva skal jeg si ... Det åpnet opp øynene mine litt. Vi ble kjent med hverandre, vi skjønte at vi er i samme båt her i Norge. Og så når det gjelder imamene ... Mange er flinke, det må jeg understreke. Men en del av dem er også litt sånn, i sin egen boble. Eller ikke i sin egen private boble, men de beveger seg ikke så mye utenfor moskéen. De sitter isolert i moskéen og snakker med folk i eget miljø. De kan være høyt utdannet og høyt kompetente på ulike felt. Men de har liten kontaktflate mot det norske samfunnet. Tenk deg, i hverdagen så underviser du barn i islam og arabisk, du gir preken på fredag, du leder bønn, du snakker med folk i moskeen som kommer til deg ... Da blir det jo lite tid til eksponering til samfunnet utenfor. Så ja, dette kurset er helt avgjørende, faktisk, det vil jeg si (Intervju, 23.10.25).

Vi hørte noe tilsvarende fra en annen informant, en person med en liknende posisjon, som også hadde verv både i en moské og i en paraplyorganisasjon. Han hadde rekruttert mange imamer og styremedlemmer til å ta kurset, uten noen gang å ha kommet dit at han tok kurset selv. Han var også positiv til kurset. Men for hans del var han etter hvert blitt litt skuffet over hva imamene han rekrutterte til kurset egentlig fikk ut av det – han hadde håpet at de skulle forandre seg mer etter kurset enn hva de endte med å gjøre.

Informant: Jeg er jo positiv til kurset, ellers hadde jeg ikke rekruttert til det. Det er helt vesentlig at imamene kommer seg ut av moskéene sine. Hverdagen deres er jo her, innenfor moskéveggene. Så dette kurset gir dem mulighet til å møte andre religiøse ledere, høre foredrag, og så videre. Men nå skal jeg være ærlig med deg. De siste gangene har jeg ikke opplevd at det har gjort så mye forskjell. Altså, imamen har gått på kurset, men jeg har på en måte håpet at kurset skulle gjøre større forskjell ... Altså, jeg

har liksom ikke sett så stor forskjell på imamen før og etter kurset, hvis du skjønner hva jeg mener.

Intervjuer: Hvis jeg får være veldig direkte her nå, betyr det at du ikke helt er fornøyd med imamen deres, og hadde håpet at kurset skulle gjøre mer positiv forskjell for ham enn hva det har gjort?

Informant: Vel ... Du setter det på spissen, men skal jeg være brutalt ærlig, så ja, svaret på det er nok ja (Intervju, 04.12.25).

Intervjuene med begge disse informantene viser altså at ønsket om at religiøse ledere skal bli eksponert mot storsamfunnet, ikke bare er noe som finnes hos politikere. Det samme kom fram i et intervju med en representant for et av de jødiske trossamfunnene, som ble intervjuet for evalueringsrapporten fra 2024. Ifølge denne informanten hadde vedkommende virkelig lagt tyngde i argumenter om at rabbineren deres burde gå på kurset etter at det ble etablert.

Han hadde ikke det minste lyst og trodde at han skulle slippe det. Eller han hadde ikke noen forståelse for hva dette var for noe. Men så sa jeg, det skal du. Sånn er det med den saken. Og han er veldig glad for det. Han har hatt veldig nytte av kontaktene og vite hva dette går ut på. Så det er jeg veldig glad for. Og han er også glad for det (Intervju foretatt til evaluering 2024, Bråten & Lie).

Ønsket om at religiøse ledere skal gå på kurs og eksponeres mot et bredere storsamfunn er altså noe vi finner internt i en del trossamfunn og religiøse organisasjoner.

4.3 En viktig bestanddel i det interreligiøse feltet i Norge

Slik avsnittene over viser, finnes det altså til dels stor interesse for dette kurset i deler av det religiøse og interreligiøse feltet. Slik informanten fra STL viste til, finnes det i deler av det religiøse feltet i Norge et svært stort engasjement for dialog og interreligiøs kontakt. I en tidligere publisasjon har vi kalt det den norske dialogmodellen – en særegen måte å håndtere religiøs mangfold på i Norge, der dialog og samtale er sentrale bestanddeler (Elgvin, 2023). Denne velviljen overfor dialog og kontakt med andre preger altså også holdningen til dette kurset.

Dataene våre kan ikke si noe om hva som kommer først – om det er slik at kurset blir møtt med velvilje fordi religiøse ledere allerede har blitt sosialisert inn i betydningen av dialog og samtale, eller om mange av dem blir opptatt av dialog og samtale fordi de tar kurset. I dataene våre finnes eksempler på begge deler. Et par informanter forteller at de nesten hoppet på muligheten til å ta kurset, fordi de allerede var så opptatt av dialog. Andre forteller at kurset var en øyeåpner, og at de i etterkant ble opptatt av dialog og interreligiøs kontakt. Antakelig virker begge mekanismene på én gang.

Det er likevel liten tvil om at dette kurset bidrar til å bygge opp og befeste det vi kan kalle det interreligiøse sosiale feltet i Norge – et fellesskap der religiøse ledere møter hverandre på tvers av trossamfunn. Slik noen av informantene fortalte, erfarte de

gjennom kurset at de hadde mye felles som religiøse aktører i det norske samfunnet. I tillegg kan det virke som kurset også spiller en rolle internt i en del trossamfunn, der aktører som ønsker kontakt med samfunnet utenfor kan bruke dette kurset som et redskap for å få mer av det.

Slik vi kommer tilbake til i avslutningskapittelet, er det derfor vesentlige kvaliteter ved kurset som er viktig å ta vare på når man eventuelt gjør endringer.

5 Barrierer mot deltakelse i kurstilbudet

I dette kapittelet presenterer vi barrierer mot deltakelse i kurstilbudet «Å være religiøs leder i det norske samfunnet». Barrierene vi beskriver er av forskjellig natur. Noen barrierer er enkle, som at folk ikke har hørt om kurset eller at det er geografisk langt borte eller tidkrevende. Andre barrierer er knyttet til kursets innhold. Mens noen rett og slett ikke oppfatter kurset som aktuelt for sitt tros- og livssynssamfunn, er det andre som mistenker at kurset søker å etablere liberale teologiske oppfatninger som går mot hva tros- og livssynssamfunnet legger til grunn. Andre har oppfattet kurset som ovenfra og ned, og etterlyser et kurs som i enda større grad ser på de religiøse lederne som en ressurs.

5.1 Målgruppeformulering – en barriere

Den definerte målgruppen for kurstilbudet er en barriere for enkelte tros- og livssynssamfunn. Derfor gjentar vi kort hvem målgruppen er. Kurstilbudet har altså tittelen «Å være religiøs leder i det norske samfunnet». På kurstilbudets nettsider presiseres det at «Tilbudet er kurs over tre semester spesielt beregnet for religiøse ledere* av utenlandsk bakgrunn**». ¹¹ Religiøse ledere defineres på nettsiden som «åndelige ledere som imamer og prester; munk og nonner; forstandere og styremedlemmer; og ledere for ungdoms- og kvinnearbeid m.v. i trossamfunnene». Hva en religiøs leder er, er redegjort for i kapittel 3.1, noe som ble presisert allerede etter den første evalueringen av kurstilbudet i 2011 (Det teologiske fakultet, 2011). Da ble det understreket at dette kunne handle om åndelige eller rituelle ledere – slik de fleste i utgangspunktet hadde tolket det – men også om administrative ledere og ulike typer gruppeledere som ungdoms- og kvinneledere.

Til tross for disse definisjonene tilsier våre data at det ikke er helt åpenbart i ulike tros- og livssynssamfunn hvem som er å betrakte som en religiøs leder og hvilken rolle dette med «utenlandsk» spiller i et kurstilbud der det dialogiske aspektet vektlegges. Religiøst lederskap er blant annet knyttet til autoritet. Hvor autoriteten er plassert, er forskjellig i tros- og livssynssamfunn, både innenfor og på tvers av ulike religioner/livssyn. I den norske trossamfunnsloven står det i dag lite om hvordan trossamfunn skal organiseres, utover kravet om at trossamfunnet må levere regnskap og årsrapport til statsforvalteren hvert eneste år.

I den tidligere trossamfunnsloven var det et krav om at hvert trossamfunn måtte ha en *forstander*. Loven brukte begrepet «prest eller forstander», med implikasjonen at forstanderen da hadde en juridisk posisjon tilsvarende en prest i Den norske kirke. I den nåværende loven for trossamfunn står det imidlertid ingenting om hvordan et trossamfunn skal være organisert, noe som gir stor frihet i hvordan trossamfunn kan organisere sitt lederskap. Praksis i de aller fleste norske trossamfunn er likevel at det finnes et styre eller råd som blir valgt på årsmøtet. Det varierer likevel mye hvor makten og innflytelsen sitter i de ulike trossamfunnene.

¹¹ [Å være religiøs leder i det norske samfunnet \(2025-2026\) - Det teologiske fakultet](#) (Lesedato 14.12.25).

Buddhistene er et interessant eksempel. Vi gjorde ett fokusgruppeintervju med representanter for Buddhistforbundet samt et individuelt intervju. I Norge består de buddhistiske miljøene primært av grupper med bakgrunn fra Vietnam og Thailand, i tillegg til norske konvertitter. De buddhistiske trossamfunnene er organisert rundt *templer*. Slike templer pleier å invitere buddhistiske munkere fra utlandet. Munkene er knyttet til tempelet, og særlig de som er i landet en kort periode har lite kontakt ut til det norske samfunnet utenfor tempelet. Noen munkere velger å bli værende i Norge, og det har deltatt enkelte buddhistiske munkere på kurs for religiøse ledere. Når kurset – som vi skal se senere – ikke beskrives som så relevant for munkere som kommer fra utlandet, er det fordi mange er her kort tid og ikke behersker det norske språket.

Samtidig understrekes det i intervjuene at en annen gruppe ansees som viktig med tanke på kurstilbudet: Buddhistforbundet er en paraplyorganisasjon for buddhister i Norge og det har gjennom flere år kommet med flere i organisasjonen som beskrives som «lekfolk». Dette er folk som – slik dette snakkes om i gruppesamtalen og også i et individuelt intervju – trenger lederopplæring. Det vil si at kurs for religiøse ledere absolutt kan være av interesse for dem, gitt at leder i denne sammenhengen defineres som mer enn geistlige. Det synes imidlertid som det blant buddhistene så langt først og fremst er de geistlige som har blitt ansett som aktuelle for kurset. Likevel er det altså folk som innehar andre typer posisjoner, der de stiller med organisasjonsspørsmål, samfunnskontakt, herunder også politiske saker som angår trossamfunnet, som kunne hatt behov for lederutdanning – og slik sett kunne være aktuelle for kurset.

Hos muslimene er det stor variasjon i hvor makten og innflytelsen som leder er plassert. Noen steder er styrene de som har mest makt, mens andre steder er det imamene. Det finnes moskéer i Norge der imamen har sittet som imam over flere tiår og dermed antakelig besitter stor innflytelse. Et eksempel kan være den tidligere imamen i Islamic Cultural Center, Mehboob Rehman, som satt som imam i moskéen fra 1985 til 2017. Han bygget opp bred tillit både i ulike muslimske miljøer og i det interreligiøse feltet. Slike historier utgjør imidlertid unntaket. I de fleste moskéene vi kom i kontakt med gjennom denne studien, var mønsteret at imamer med jevne mellomrom ble byttet ut eller sluttet. Den reelle innflytelsen og kontinuiteten i moskéen var snarere å finne i styrene, der resurspersoner gjerne kunne være med i mange styreperioder på rad.

Et eksempel på dette fant vi hos en av de vi intervjuet, som tidligere hadde vært styreleder i moskeen sin over en lengre periode. Han fortalte at de i dag ikke hadde imamer med mye autoritet.

I løpet av de siste fem årene har vi hatt tre imamer, tror jeg. Det er ingen som egentlig har fungert så bra. Dessverre. Han ene havnet i konflikt med styret og måtte slutte. Han andre sluttet av egen vilje, men også hos ham tror jeg det handlet om at han ikke følte at han fikk frihet fra styret. Han vi har nå klarer seg, men det er fordi han holder lav profil og ikke provoserer noen, egentlig. Men jeg må si at jeg savner å ha en imam som tar litt plass og som faktisk kan ta stilling til kontroversielle spørsmål. Men sånn er det. En tidligere imam brukte uttrykket at det å være imam i moskeen vår er som å være en hest som bare må ri dit styret vil (Intervju 05.12.2025).

Virkeligheten denne informanten beskriver i moskeen er altså en virkelighet der imamen egentlig har lite han skal ha sagt. I denne moskeen ville det sannsynligvis være viktig å involvere også styremedlemmene i kurset for religiøse ledere, ettersom det er de som ser ut til å besitte den reelle makten. Andre steder er det likevel imamen som har mest innflytelse. En imam vi intervjuet var for eksempel tydelig på at imamene hos dem hadde stor makt. Han var selv nylig blitt ansatt som «junior-imam», og han var opptatt av å lære seg hvordan systemet i moskéen fungerte.

Intervjuer: Jeg har inntrykk av at det varierer mellom moskéer hvem som bestemmer mest, på en måte. Noen plasser er det styret, andre plasser er det imamen. Hvordan er det hos dere?

Imam: Her hos oss har imamen veldig mye av si. Det vil si. Hvis imamen sier noe, ja ... da blir det sånn [ler]. Nå må du ikke misforstå, altså. Vi har et styre som deltar aktivt. Og vi samarbeider veldig bra. Det er ikke slik at imamen ikke hører på styret. Vi lytter til hverandre og blir ofte enige. Men hvis jeg skal sette det på spissen, dersom noen plutselig foreslår noe som går mot islamske prinsipper, da vil kanskje imamen komme og si at sånn kan vi ikke ha det eller sånn kan det ikke være. Da vil nok det bli respekt av alle (Intervju, 28.11.2025).

I denne moskéen hadde det vært stor oppslutning om kurset for religiøse ledere. Men i tråd med at det var imamene som utøvde det reelle lederskapet i moskéen, var det dermed de som deltok på kurset istedenfor styremedlemmene.

Også i Den katolske kirke finnes det en viss variasjon i hvordan det utøves lederskap og hvordan de religiøse lederne besitter autoritet – men den formelle organiseringen er ens. I Norge er det – som vi redegjør for senere – tre bispedømmer. Innenfor disse er det menigheter, og det er disse menighetene medlemmene i all hovedsak står tilsluttet. Den katolske kirke har hatt deltakere på kursene, både prester og ordenssøstre (som er del av katolske klostre). I intervjuet vi gjorde med en representant for Den katolske kirke i Norge, virket det som han tok det for gitt at eventuell deltakelse i kurset først og fremst var aktuell for de geistlige.

Slik var det også i Den norske kirke. I gruppesamtalen vi gjennomførte med representanter for Den norske kirke, var det først og fremst prester som ble ansett aktuelle for kursdeltakelse – i den grad deltakelse overhodet ble ansett som aktuelt. En av deltakerne argumenterte for økt deltakelse i kurstilbudet, men da var det først og fremst prestene vedkommende tenkte på. Den norske kirke har hatt et videreutdanningskurs for spesialprester, det vil si prester som virker i institusjoner som sykehus, fengsel og i forsvaret: «Spesialprest i et livssynsåpent samfunn». Dette kurstilbudet har altså nettopp søkt å ta opp i seg en mer mangfoldig virkelighet. I det kurset har det blant annet handlet om rolleforståelsen for prester i offentlige institusjoner når det blir større mangfold både blant dem som jobber med samtaler og tros- og livssynsbetjening og blant menneskene de skal betjene. Det ble i gruppeintervjuet argumentert for betydningen av å kunne samles med deltakere fra kurset «Å være religiøs leder i det norske samfunnet». Dette ble beskrevet med engasjement:

Det blir fort sånn at så møtes de andre religiøse lederne, og så møtes vi. Og når man kommer ut i institusjonene, så må man samhandle. Og da må disse religiøse lederne forholde seg til prestetjenestene og sånne ting. Og Den norske kirkes prester må forholde seg adekvat til dette (mangfoldet). Så det kan hende at dette fokuset på utenlandske religiøse ledere ... at kanskje tida er der for å tenke litt videre enn det.

(Sitat fra gruppeintervju 06.11.25).

Sitatet fra denne deltakeren i gruppesamtalen tyder på at når vedkommende tenker på religiøse ledere i kirken, så er det prester det handler om. I Den norske kirke er det etter hvert mange ledere som ikke er prester eller har teologisk utdanning. Men i gruppesamtalen om muligheten for å delta på kurset, framsto det likevel som at en «religiøs leder» i denne sammenhengen i hovedsak ble tenkt på som å være en prest.

5.2 Utenlandsk bakgrunn – en barriere

En annen uklarhet i beskrivelsen av målgruppen for kurset handler om dette med å være utenlandsk leder. På nettsiden til kurset er utenlandsk bakgrunn definert som dette: «både 1. og 2. generasjons immigranter og personer som på grunn av sin kompetanse er hentet inn fra utlandet for å tjenestegjøre i et trossamfunn i Norge». I noen tilfeller ser dette kravet ut til å ha fungert som en barriere mot deltakelse, der personer som kunne vært interessert ikke deltar fordi de tenker at de ikke er i målgruppen.

Gruppesamtalene med både Den norske kirke og Human-Etisk Forbund viser at flere aktører hos dem i prinsippet kunne vært interessert i kurset – men likevel tenker at det ikke er for dem. I gruppesamtalen med Den norske kirke kom informantene for eksempel inn på utenlandske prester som skal gjøre tjeneste i Den norske kirke. Disse kommer i hovedsak fra ett av de andre nordiske landene, men også fra Tyskland. Da har de et eget introduserende program for disse – samt språkkrav. I gruppesamtalen var det flere som kom inn på at deltakelse på kurstilbudet til TF kunne være en mulighet. Likevel var det noe de ikke hadde tenkt på som en mulighet tidligere.

Det gjennomgående refrenget i denne gruppesamtalen var likevel at de ikke opplevde kravet om å være «utenlandsk» som heldig. Slik det kom fram i sitatet i forrige delkapittel, var de skeptiske til tendensen med at «så møtes de andre religiøse lederne, og så møtes vi» – hver for seg. Selv om det finnes mange tilbud om etter- og videreutdanning for prestene i Den norske kirke, så de likevel verdien av møter på tvers, for å forstå det livssyns åpne samfunnet.

Human-Etisk Forbund har i enda mindre grad enn Den norske kirke deltatt i kursopplegget. De som har deltatt har med ett unntak gjort det fordi de i en periode har vært del av Samarbeidsrådet for tro og livssyn (STL), eller de har søkt og fått opptak, til tross for at de verken oppfyller kravet om «religiøs leder» eller «utenlandsk». I gruppesamtalen beskrives dette slik:

Og så er vi da noen som har gått på det likevel. Og som føler at vi har sneket oss litt med. For vi er jo ikke i den målgruppa som er presentert. Og heller ikke den som ... det er jo et bestillingskurs fra myndighetene. Og det er imamskolen ... kalte media det

da det ble opprettet. Nå er det ikke *det* ... men det står jo fremdeles at det skal være religiøse ledere og det er utenlandsk bakgrunn, det er *de* som er målgruppa.

(Sitat fra gruppeintervju 13.11.25).

I fokusgruppa i Human-Etisk Forbund (HEF) snakkes kurs for religiøse ledere om som et tilbud som er for andre, og som deltakere fra deres livssyn har sneket seg med på. De som har gjort dette, har hatt utbytte av det. Dette understrekes, og da særlig utbytte ved å delta i et undervisningsfellesskap som er bredt sammensatt og der de kan snakke sammen, bli kjent, diskutere og forstå mer av andre.

Når de i liten grad har deltatt skyldes det derfor ikke motstand eller at de har andre kurstilbud selv eller at erfaringene er dårlige. Det skyldes at de ikke er i målgruppa, slik kurstilbudet presenteres og informeres om. For HEF fungerte altså kravet om religiøs leder, men også utenlandsk bakgrunn, som en barriere.

Men vi fikk også høre om dette i intervjuer med representanter for moskéer. En styreleder i en av moskéene var for eksempel frustrert over at en av deres styremedlemmer hadde fått nei til å delta. Hun var en etnisk norsk konvertitt som hadde vært svært motivert for å ta kurset. Likevel fikk de beskjed om at «kvoten» for majoritetsnorske deltakere var brukt opp det året.

5.3 Informasjonsbarrierer

I intervjuene vi gjorde var det flere som ikke hadde hørt om kurset før vi gjorde dem oppmerksomme på det. En svært enkel barriere mot å delta i kurset er altså denne: En god del ledere ser ikke ut til å være klar over at kurset finnes.

Dette kunne også gjelde personer med stor eksponering mot det norske storsamfunnet, og som var aktivt involvert i det interreligiøse dialogarbeidet. Et slikt eksempel er en av imamene vi intervjuet, som hadde bodd i Norge i tre år og virket som imam i en middelstor norsk by. Han var høyt utdannet fra hjemlandet og hadde lært seg å snakke relativt godt norsk på bare tre år. Vi gjengir et sitat fra gruppeintervjuet der han deltok. Vi klipper her sammen sitater fra to forskjellige steder i intervjuet.

Informant: Jeg liker å lære språk. Men jeg skulle gjerne vært enda bedre i norsk. Språk er viktig når man deltar på arrangementer. Jeg klarer å kommunisere. Men det er vanskelig for meg å delta i debatter. Hvis man snakker om kontroversielle temaer, sånn som Gaza, eller LHBT, sånne ting. Hvis man ikke snakker veldig bra, så kanskje man uttrykker seg dårlig og blir misforstått. Så jeg prøver å bli bedre i språket.

Intervjuer: Deltar du mye på slike arrangement?

Informant: Ja, jeg har ofte blitt invitert til temakvelder. Jeg prøver å si ja. Jeg har blitt invitert fra både kommunen og politiet og andre. Og jeg deltar i interreligiøse møter ganske ofte.

[...]

Intervjuer: Hva med dette kurset, har dere vurdert å delta der?

Informant: Faktisk, jeg har aldri hørt om det før du forteller om det nå. Det høres veldig interessant ut. Så i prinsippet skulle jeg gjerne delta. Men ingen har fortalt meg om det (Sitat fra gruppeintervju, 07.10.2025).

Sitatet fra denne imamen viser at han på mange måter eksemplifiserer det vi skrev om i forrige kapittel: Han er positiv til interreligiøs dialog og deltar i møter med aktører fra storsamfunnet. Han har dessuten lært seg relativt godt norsk på kort tid, og han har et språk som er mer enn godt nok til å nyttiggjøre seg innholdet på kurset. Da han hørte om kurset, ble han med én gang positiv. Likevel hadde han altså ikke blitt fortalt om det tidligere. Noe av grunnen skyldes antakelig hans relativt korte botid og virke som imam i Norge. Samtidig har det altså ikke tilkommet han noe informasjon om kurset via noen av de vanlige kanalene han hadde tilgang til: Verken gjennom den interreligiøse dialogen, hans egen moské eller via kommunen hadde han fått vite noe om muligheten for å delta.

Noe tilsvarende hørte vi fra andre vi intervjuet eller var i kontakt med. Da vi kontaktet ledere i ulike trossamfunn for å få til intervjuer, var det flere som ikke visste om dette kurset. Det gjaldt ledere fra kristne, muslimske, så vel som jødiske trossamfunn.

5.4 Geografi- og tidsbarrierer

Hos dem som hadde hørt om kurset, møtte vi flere som ikke hadde tid eller mulighet til å delta. Dette gjaldt spesielt personer som ikke hadde som jobb å være religiøs leder, men som likevel kunne ha lederfunksjoner – det kunne dreie seg om styremedlemmer eller ungdomsledere, men også styreledere i trossamfunn. I aller størst grad gjaldt det dem som bodde utenfor Oslo som ville bli nødt til å overnatte borte fra hjemmet hvis de skulle delta.

I gruppeintervjuet der vi intervjuet imamen som vi gjenga i forrige avsnitt, var det også med et styremedlem i en annen lokal moské. I motsetning til imamen som ikke hadde hørt om kurset, hadde dette styremedlemmet blitt orientert om kurset tidligere. Men det var ikke mulig å delta, på grunn av familie og jobb. Han sa det slik:

Informant: Det var diskusjon om sånn type kurs da jeg kom inn i styret. Styrelederen fortalte om kurset og spurte om jeg hadde anledning. Jeg hadde lyst og sa OK, hvis det er mulig, så vil jeg ta kurset. Jeg sjekket om det var mulig å ta det digitalt. Men det var ikke mulig. Så da måtte jeg si nei.

Intervjuer: Men du hadde lyst til å ta det, altså?

Informant: Ja. Jeg var interessert. Men det var bare fysisk oppmøte. Da ble det vanskelig for meg fordi jeg har små unger og en krevende jobb. Jobben min har noen ganger vakter på helger og ukurante tider, og jeg vet ikke om jeg kan få fri. Og så har vi små barn. Å dra til Oslo er ikke så lett, rett og slett. Jeg vet heller ikke om jeg ville få dekket

deltakelse økonomisk, hvis jeg måtte ta fri fra jobb. Det ville jeg sikkert ikke (Sitat fra gruppeintervju, 07.10.2025).

Hos dette styremedlemmet var altså det geografiske aspektet også viktig. Ettersom undervisningen foregikk i Oslo, måtte han være borte fra familie og antakelig jobb, og han visste ikke hvordan det ville fungere. Flere av de vi snakket med etterlyste derfor kurs som var enklere å være med på. Styremedlemmet vi gjenga over ønsket digitale kurs, som han opplevde som aller mest tilgjengelig. Imamen som ikke hadde hørt om kurset etterlyste imidlertid fysiske kurs som var nærmere geografisk:

Jeg skulle ønske myndighetene hadde gjort mye mer når det gjelder dette med religion i samfunnet. De er litt passive. Det er veldig viktig dette med dialog på tvers og å få kompetanse om hvordan vi skal leve sammen i samfunnet. Det kurset vi har snakket om her, for eksempel, hvorfor arrangerer de ikke et lokalt kurs av samme type? Du hørte jo at det ikke var mulig for [styremedlemmet] å delta i Oslo på grunn av jobb og familie. Men det er egentlig samme situasjon for meg. Jeg har tre barn. Det er krevende å få til å dra til Oslo, hvem skal betale for det, hvor lenge varer det, og så videre. Noen foreslår digitalt kurs. Men helt ærlig, det er ikke det samme. Man trenger å møtes ansikt til ansikt. Tenk om vi kunne møttes på et hotell her lokalt for en helg, eller flere, fra ulike religioner. Det hadde vært så fint. Jeg er helt sikker på at STL lokalt ville støttet det (Sitat fra gruppeintervju, 07.10.2025).

I et senere intervju ble vi klar over at en slik type lokalt kurs allerede har funnet sted. Det ble arrangert i Kristiansand i 2020, der initiativtaker og primus motor var en tidligere deltaker på religiøse ledere-kurset på TF. Kurset gikk over to semestre, laget over samme modell som kurset på TF. TF tilbød seg å bistå med ressurser og undervisningsopplegg. Men etter at de som arrangerte kurset tok kontakt med lokale akademikere på Sørlandet, ble det til at de laget sitt helt eget opplegg. Det er imidlertid ingen tvil om at kurset var tenkt som en lokal variant av det mer omfattende kurset i Oslo.

Initiativtakeren som vi intervjuet, sa at kurset var en stor suksess. Mange personer ville være med, og det skapte nye bånd mellom de religiøse lederne i byen og regionen. På spørsmål om hvorfor de ikke fortsatte med det, sa han at det handlet om ressurser og tid.

Det var en stor suksess, alle var veldig fornøyde. Men du vet, noen må ta eierskap for sånt som dette. Det er jo et strev å gjøre det. Man må søke prosjektmidler og sånt også fordi det koster å honorere forelesere, og med mat og sånt. Og vi som arrangerte det gjorde det helt frivillig. Så etter at jeg gjorde det det ene året, hadde jeg ikke tid mer, og det var ingen andre som plukket det opp heller (Intervju, 26.11.2025).

Det informanten forteller tolker vi som at det absolutt kan være potensial for lokale kurs over samme lest som det sentrale kurset på TF. Men for at det skal la seg realisere, er det nok en forutsetning at noen får betalt for å holde i kurset, på samme måte som TF får støtte for å avholde dagens kurs i Oslo.

5.5 Språkbarrieren: religiøse ledere som ikke snakker norsk

En annen type barriere av praktisk art er språk. Noen religiøse ledere kan rett og slett ikke det norske språket, og de får derfor ikke til å delta. En gruppe der dette er utbredt, er hos buddhistene.

Buddhistene var med da kurset for religiøse ledere ble etablert, og de har hatt med flere deltakere på kurset. I Buddhistforbundet understrekes det at kurstilbudet fungerer dialogisk, noe de er positive til. Det er et sted hvor «en vietnamesisk buddhistmunk og en somalisk imam kan møtes», slik det beskrives i gruppeintervjuet i Buddhistforbundet. Det finnes ikke så mange andre slike sammenhenger. De ser verdien av det på tvers av ulike buddhistgrupper i Norge, uavhengig av hvilken skole de er del av. Hos buddhistene ser det altså ikke ut som kurset blir møtt med noen som helst skepsis. Likevel er det altså ikke relevant for alle, på grunn av språkbarrieren.

Som vi redegjorde for tidligere i kapitlet hentes munkar som skal virke i templene fra Thailand, fra Filippinene, mens også fra Vietnam. Noen av de som kommer trives ikke i Norge. Dette knyttes særlig til mindre lokalsamfunn der det meste er svært forskjellig fra samfunnene hvor de kommer fra. I tillegg har også disse mye å gjøre, og de virker i all hovedsak på morsmålet i møte med grupper i Norge som også snakker dette språket. Det snakkes i tillegg om at munkar som hentes til Norge i all hovedsak er her en kort periode.

Fra Buddhistforbundet understrekes det at de har hatt med deltakende munkar på kurs for religiøse ledere fra iallfall Kina, Thailand og Burma, men at disse i noen sammenhenger har hatt problemer med norsk. I tempelet foregår det meste på morsmålet. Dette gjelder også i tilfeller hvor munkar er oppvokst i Norge. En av deltakerne i gruppesamtalen beskriver dette slik:

Det er ikke snev av norsk der i det hele tatt. Kultur og religion blir en pakke. Det er egen tro og liturgi og det siteres fra hellige tekster. Men kraften i det religiøse miljøet ligger i språket (Gruppeintervju 29.10.25).

Slik er det ikke i alle tempel, innenfor alle grupper. Det vises også til tempel «hvor mye foregår på norsk».

I Den katolske kirken ble enkelte menigheter i Norge sammenlignet med «sjømannskirker». Den parallellen trekkes også blant buddhistene, tempelet er et slags hjem hjemmefra. Dette snakkes også om i det som gjerne refereres til som migrantmenigheter. I en annen nylig publisert forskningsrapport beskrives dette slik:

Det at det feires messe man kan gå til og få sjelesorg på sitt eget språk, man kan synge, be og tilbe på morsmålet og uttrykke seg på måter som representerer hjertespråket. En som ble intervjuet i en annen sammenheng, sa det enkelt i samtalen om integrering og inkludering: 'jeg blir integrert hver dag i uken, mandag, tirsdag, onsdag, torsdag og fredag ... På søndag, la meg la være å bli integrert, men la meg prise Gud på mitt hjertespråk (Eriksen, 2025, s. 110).

Dette er faktorer som gjør at de som hentes til Norge for å virke som religiøse ledere for en periode i mange tilfeller ikke fungerer så godt på norsk. Dermed fungerer de heller ikke så godt på kurs for religiøse ledere, som foregår på norsk. Den korte tiden de er her har også betydning på annet vis. Mens de er her, «holder de på med sitt», slik en i gruppesamtalen i Buddhistforbundet uttrykte det. Kurset ansees derfor ikke som så relevant for eksempel for munkene som er her en kort periode.

5.6 Relevansbarrieren: «Passer ikke for oss»

I noen av trossamfunnene møtte vi en holdning som ikke var avvisende til kurset som sådan, men der man likevel ikke syntes det var spesielt relevant eller interessant for deres trossamfunn. Et eksempel var Den katolske kirke. De var ikke avvisende, men tenkte at de ikke ville ha spesielt stor nytte av kurset.

Av trossamfunnene i Norge utenom Den norske kirke, er Den katolske kirke et trossamfunn som har deltatt lite. Samtidig er Den katolske kirke det trossamfunnet som har flest innvandrere blant sine medlemmer – for eksempel med bakgrunn fra Asia, Filippinene, latinamerikanske land, afrikanske land og ikke minst Polen og andre land fra øst i Europa som har kommet som arbeidsinnvandrere til Norge. Den katolske kirken i Norge omfatter om lag 170 000 medlemmer og er organisert i tre bispedømmer: Oslo, som er suverent størst, Trondheim stift (Midt-Norge) og Tromsø (Nord-Norge). I hvert bispedømme er det en rekke ulike menigheter. Vi gjorde ett intervju med en representant for Den katolske kirken. Vedkommende har et bredt kontaktnettverk blant katolske prester. Han hadde god oversikt over hvordan prester jobber, inkludert de som kommer fra utlandet til Norge. Vi fester også litt til det informanten sier om at kurset ikke ble ansett som veldig relevant, fordi det stemmer overens med hva vi har hørt fra kursarrangørene om deres kontakt med Den katolske kirken.

Blant de katolske prestene er noen norsktalende og født og oppvokst i Norge, mens andre har utenlandsk bakgrunn og andre morsmål. Av disse utenlandske prestene er det noen som virker i Norge over kort tid, mens andre blir værende lengre. En del av de utenlandske prestene er tilknyttet klostre i Norge. Da er de ikke tilknyttet et bispedømme, men den katolske kirken i landet de sendes fra. Deretter er det utenlandske prester som kommer på fireårige kontrakter. De kommer først på et introbesøk for å undersøke om det kan fungere for dem å bo i Norge. Deretter skal de bli ut kontraktstiden på fire år. Ifølge informanten vi intervjuet, er det likevel noen som avbryter tidligere fordi de ikke finner seg til rette, mens andre blir værende ut kontraktstiden eller lenger. Prestene som kommer på kontrakt er som regel knyttet til en menighet, men de kan også besøke andre menigheter.

Informanten understreket at det bor katolikker i både byer og griskrendte strøk. De har, uavhengig av hvor de bor, behov for kontakt med en prest. Prestene jobber også på tilkalling opp mot folk som trenger deres tjenester i offentlige institusjoner, som «i fengsel, psykiatri og sykehus». Prestene møter gjerne mennesker i egen språkgruppe, blant annet med sjelesorg. De virker i hovedsak på eget morsmål eller på engelsk, og dersom de skal være her kun en kortere avgrenset periode, stilles det ikke krav om at de skal kunne norsk. De som er her en kortere periode, er heller ikke så påkoblet det norske samfunnet, ut fra det informanten fortalte. Men dersom prestene ønsker å bli i Norge, ut

over kontraksperioden og som prester i en menighet, stilles det krav til både opplæring i norsk og samfunnskunnskap. Da brukes kurs- og samlingsbasert opplæring internt i Den katolske kirken, og den lokale voksenopplæringen sine tilbud om norsk- og samfunnskunnskapsundervisning. Dette er et tilbud til deltakere i introduksjonsprogrammet – men siden disse prestene er hentet for arbeid i Norge, deltar de ikke i introduksjonsprogrammet som sådan, kun i språk- og samfunnskunnskapsundervisning.

Utfordringer disse utenlandske prestene opplever ble beskrevet på måter som minner om utfordringer i andre trossamfunn:

Det er en utfordring at noen av prestene på kontrakt ikke forstår det norske samfunnet, der har vi problemer. Det er ikke bare glamour. Og det skjærer seg fra tid til annen. En del av dem behersker ikke kulturen her, og mener at nordmenn er helt ufatte-
lig merkelige. Og noen ganger forstår de ikke problemet for dem de skal være sjelesør-
gere for, fordi de ikke forstår at det som tas opp faktisk er et problem her (Intervju, 22.10.25).

På spørsmål om hva dette kunne dreie seg om nevnte informanten som eksempel barneoppdragelse og familieforhold – som at de har med seg patriarkalske ideer om familie som er mer hierarkiske enn det som fungerer i Norge. Informanten understreket også at det kan oppstå konflikter mellom foreldre som «har flytta fysisk, men som fortsatt er i hjemlandet i hodet» og barna deres som «vokser opp som del av det norske samfunnet». Utfordringer kan også handle om at de utenlandske prestene sliter med å forstå at «vi er et tillitsbasert samfunn».

Da kurset for religiøse ledere likevel ikke ble ansett som særlig aktuelt for denne gruppen, var det i hovedsak fordi Den katolske kirken har sine egne kurs og opplegg. Disse mente informanten var gode nok løsninger:

Det med hvordan Norge fungerer, det har vi opplegg på selv. Vi har kursing på det hos oss. Altså for prestene som kommer fra utlandet. Vi er jo det største trossamfunnet utenfor Den norske kirke. Derfor klarer vi oss på egen hånd. Vi har ressurser til å gi kurs, til å heve kompetansen. De ressursene finnes rett og slett ikke i de fleste andre trossamfunnene. Så jeg tenker at dette kurset her, det er en kjempehjelp for mindre trossamfunn. Men vi trenger det ikke på samme måte (Intervju 22.10.25).

Informanten gjorde altså en direkte sammenligning med andre trossamfunn. Kurs for religiøse ledere anså han som særlig aktuelt for mindre trossamfunn som ikke selv har ressurser. Dette har med størrelsen til Den katolske kirke å gjøre, men også med organiseringen. Den katolske kirke er ett hele, som er i stand til å gi etter- og videreutdanning på tvers av menigheter og bispedømmer. Informanten vi snakket med mente for eksempel at muslimene hadde mye sterkere behov for et slikt kurs enn hva katolikkene hadde:

Hvis du sammenlikner oss og muslimene, for eksempel, så er vi en helt annen type trossamfunn. Muslimer og moskeer de er ikke – som den katolske kirken – en sluttet organisatorisk enhet. Vi er et stort fellesskap på tvers av bispedømmer. De

(muslimene) er ett og ett trossamfunn. Islam er en religion, men mange trossamfunn. Så derfor har ikke de samme typer ressurser som vi har, og har nok mer behov for denne type kurs (Intervju 22.10.25).

Dette betyr ikke at Den katolske kirke helt ser bort fra dette kurstilbudet. Informanten understreket at de hadde vært med på å utvikle kurstilbudet, og at de har hatt med både prester og ordenssøstre. Dette beskrev han imidlertid som å ligge noe tilbake i tid. Når de har vært mindre til stede de siste årene, knyttet han som beskrevet dette delvis til de egne oppleggene de har for utenlandske prester. Samtidig var han usikker på den individuelle nytteverdien for prestene. De har stor arbeidsbelastning, mange er velutdannet og de har ikke behov for flere studiepoeng.

Nytteverdien ved kurs- og etterutdanningstilbudet ble i dette ene intervjuet framhevet som det viktigste. Dialogperspektivet ble ikke vektlagt på samme vis. Dette må ikke forveksles med Den katolske kirkens syn på religions- og trosdialog i samfunnet som sådan. Slik vi beskrev i forrige kapittel, er det katolske kirke medvirkende i religionsdialog og i det interreligiøse feltet i Norge. Kurstilbudet til religiøse ledere ble imidlertid ikke snakket om som viktig på den måten.

På spørsmål om hva som særlig trengs «fra fellesskapet» for utenlandske prester, ble særlig tilbudet fra de lokale voksenopplæringene trukket fram. Vi tolker dette slik at den undervisningen de får der gir dem en mulighet til å lære norsk og en bred innføring i samfunnskunnskap, men også fordi tilbudet gis lokalt. Da har de utenlandske prestene mulighet til å dele klasserom med andre nylig ankomne i lokalsamfunn hvor de virker, rammene er avgrenset («små klasser») og alle som deltar deler «et skjebnefellesskap» ved å streve med det samme: grammatikk og norsk uttale. I tillegg har prestene som tar disse kursene fri fra andre plikter mens de pågår, fordi det stilles krav om at de skal gjennomføre dette.

Samtidig er det slik vi har beskrevet tidligere, viktige aspekter ved dette kurset som ikke bare handler om nytteverdien for rollen som religiøs leder. Kurset har også fungert som en viktig skole i religionsdialog, og flere snakker om dette som viktig for å bygge opp det dialog-baserte interreligiøse feltet i Norge.

5.7 Ovenfra og ned: manglende ressursperspektiv

I andre tilfeller kan det være glidende overganger mellom skepsis som bunner i at kurset ikke er relevant eller nyttig, og skepsis som bunner i andre opplevelser. Noen av de vi intervjuet som hadde tatt kurset opplevde at det hadde en ovenfra og ned-tilnærming – der de ble umyndiggjort og ikke ble sett på som ressurser. Dette gjaldt særlig de av informantene som hadde minoritetsbakgrunn, men var født eller oppvokst i Norge.

En av de vi intervjuet som ga uttrykk for dette, var imam i en av de større moskéene i Norge. Ut fra det han sa i intervjuet, har han et betydelig nettverk blant andre imamer og moskéledere, og det er derfor sannsynlig at hans opplevelser med kurset har bidratt til at andre imamer og/eller moskéledere har latt være å ta kurset. I intervjuet vi gjorde, startet han med å si at kurset ikke var relevant eller nyttig. Utover i intervjuet kom det

imidlertid fram at det ikke bare dreide seg om nytte, men også om en opplevelse av at kurset ikke ga han en opplevelse av å være en ressurs.

Begynnelsen av intervjuet forløp slik:

Intervjuer: Har du tatt kurset, og kan du i så fall si noe om hvordan du opplevde det?

Informant: Helt ærlig, så vet jeg ikke hva formålet med kurset er. Jeg tok det, det er noen år siden. Det var ok, altså. Men hva fikk jeg ut av det? Jeg er usikker. Det var mye informasjon om det norske samfunnet, hvordan ting fungerer her ... Men hallo, jeg kan jo alt det der. Det er ikke nytt for meg. Jeg er jo norsk, dette er landet mitt. Å bare sitte der og høre på det de sa ... det var litt begrensa hvor interessant det var.

Intervjuer: Men kunne det være interessant for religiøse ledere som ikke har vært så lenge i Norge, tror du?

Informant: Kanskje. Jeg vet ikke. Ja, kanskje, det er nok mer interessant for folk som ikke kan noen ting om det norske samfunnet. Men altså, jeg vet ikke hvor mye folk får ut av det

(Intervju, 16.12.2025).

I dette sitatet fra starten av intervjuet gir han uttrykk for noe av det samme som vi hørte hos katolikkene: Kurset var ikke nødvendigvis nyttig. Utover i intervjuet ble det imidlertid mer og mer tydelig at denne imamen ikke opplevde at kurset så på ham som en ressurs.

Informant: Jeg tenker at man må spørre hvordan man kan bruke kompetansen til de religiøse lederne. Å nyttiggjøre seg alt de kan, den kunnskapen de har og posisjonen de har. Hvorfor bruker man ikke den? Hvorfor legger ikke kurset opp til at de religiøse lederne skal bli brukt som ressurser, i stedet for at de bare skal sitte der og høre og bare ta imot informasjon?

Intervjuer: Hvis jeg tolker deg riktig her ... Hvis noen spør deg om råd om de skal delta eller ikke, så sier du litt sånn både-og? Du sier at det har noe bra, men at det også er ting som kunne vært bedre?

Informant: Nei, jeg er nok enda tydeligere i en annen retning, om jeg skal være ærlig med deg. Jeg tenker at det er bortkastet tid. Så enkelt. Jeg tenker ikke at de får noe igjen for det slik kurset er i dag. Det har jeg sagt til de som har spurt meg. Mange av oss [imamer] er høyt utdannet. Vi er kompetente. Og så skal vi bare sitte der og høre på hva forelesere sier, som kanskje kan mindre om temaet enn oss. Hvorfor prøver de ikke å bruke oss som ressurser? De kunne for eksempel invitert politiet til å snakke om samarbeid mellom moskéer og politiet, for å bekjempe ungdomskriminalitet. De

kunne gitt oss gruppeoppgaver for hvordan vi kan bidra positivt til lokalsamfunnet. Slike ting. Ikke gjøre oss til problemer som kurset skal fikse

(Intervju, 16.12.25).

Det er viktig å understreke at erfaringene til denne informanten slett ikke deles av alle. Slik vi skrev om i forrige kapittel, er det også mange deltakere som nærmest ble lyriske da de skulle beskrive kurset. Samme foredrag eller arrangement vil antakelig kunne oppleves vidt forskjellig, avhengig av hvilket utgangspunkt tilhøreren har.

Denne informanten fortalte i andre deler av intervjuet om sterke opplevelser av diskriminering i det norske samfunnet. Han var oppvokst i Norge og hadde derfor en forventning om likebehandling – noe han ikke opplevde å få (se også Dalen et al., 2024). Det kan være at han derfor var ekstra sensitiv for det han opplevde som ovenfra og ned ved kurset. Samtidig var ikke denne imamen den eneste som fortalte om slike opplevelser. En annen imam – som i utgangspunktet var svært positiv til kurset og hadde anbefalt det til andre – fortalte også om en liknende erfaring på en av kursmodulene. Da vi spurte om hans holdning til kurset, var han innledningsvis svært positiv. Men da vi stilte oppfølgingsspørsmål, kom det fram at det også var ting han hadde mislikt:

Intervjuer: Var det ingenting du var skeptisk til?

Informant: Jo, når du spør. Det var også noen av temaene jeg ikke syntes var håndtert så bra. Første modulen handlet om lovgivning og menneskerettigheter og sånt. Da virket det som om de prøvde å skolere oss, på en måte, ut fra en antakelse om at vi ikke kjenner til det norske samfunnet. Men hallo, jeg er oppvokst i Norge og ser jo på Norge som landet mitt. Det var veldig rart for meg å sitte der og liksom bli belært om hvordan ting fungerer i Norge, hva vi skal tenke, og så videre. Skjønner du? Jeg satt der og tenkte: Hva er det som skjer her nå, liksom? Men jeg var bare taus og sa ingenting. Men etterpå så sa jeg veldig tydelig fra til en av de ansvarlige for kurset. Jeg sa at dette her, dette var ikke ok. Jeg vet ikke om de gjorde noen endringer etter det, men jeg fikk inntrykk av at han hørte på meg, i hvert fall.

Intervjuer: Jeg skjønner. Likevel synes du altså at kurset generelt var veldig bra?

Informant: Ja. Det var den ene biten som ikke var bra. Men så var det altså masse annet som var bra. Så det dårlige overskygget ikke for resten for meg, i hvert fall. Jeg har jo etterpå prøvd å rekruttere andre.

(Intervju, 28.11.2025).

Dette lange sitatet peker altså på en potensiell spenning i kurset, som handler om det dialogiske aspektet i kurset kontra «integreringsambisjonen». På den ene siden legger kursarrangørene svært stor vekt på at kurset skal være dialogisk. Den norske forskeren Anne Hege Grung, som har vært involvert i kurset fra TFs side, definerte i 2005 dialog

på denne måten: «Dialog er et møte ansikt til ansikt mellom likeverdige parter uten skjulte hensikter. Jeg går inn i en dialog, ikke for å forandre den andre, men for å ta del i den gjensidige forandring som kan skje gjennom et møte (Grung, 2005). En slik ambisjon tilsier at kurset ikke skal ta sikte på å innpode bestemte holdninger hos de som deltar. På den annen side er kurset finansiert av norske myndigheter, ut fra det som helt tydelig er en ambisjon om å bidra til integrering av «utenlandske» religiøse ledere.

I vårt intervju med de kursansvarlige på TF var de tydelige på at det dialogiske aspektet var en ambisjon som var helt grunnleggende for dem i deres tilnærming til kurset. Når studentene møtte hverandre, skulle det skje på like vilkår. De var også tydelige på at kurset ikke la opp til noen meningstvang. En av de som i dag er ansvarlige for kurset var opptatt av at de ikke kunne tvinge noen til å mene noe som helst:

Det er klart at vi gjør noen valg når vi legger opp kurset. Det å invitere noen til å snakke om barnevernet, eller om vold i familien, det er et valg. Og da vi gjorde det, da ble det høy temperatur! Men det er bare så langt vår egen rolle strekker seg. Når folk sitter der og hører på, og deltar i samtalen, så får de mene og tenke det de vil. Det er en helt vesentlig del av kurset, at det er åpent og dialogisk. Vi skal ikke presse noe ned over hodene deres. [...] For forelesere, for eksempel, er det vesentlig at de gir tid til spørsmål og refleksjon. Hvis folk bare har en ferdig PowerPoint og durer gjennom, og skal gi informasjon til deltakerne på en énveis-måte, så får de fort høre at det funket ikke ... Og så gjør de det annerledes neste gang.

[...] Derfor er det også vesentlig for oss at kurset skal være frivillig. Vi har ikke noen tro på tvang. Folk må ville det selv, de må ville delta. Hvis ikke er det ikke så mye vits i å ha det dialogiske opplegget vi har. Dersom departementet hadde bestemt at kurset ikke lenger skulle være frivillig, så vet jeg helt ærlig ikke om jeg kunne fortsatt å jobbe med det

(Workshop med TF, 10.12.2025).

Intervjuene vi gjorde med kursansvarlige tyder derfor på at deres ambisjon med kurset er nøyaktig motsatt av det disse to imamene fortalte om: De har prøvd å motvirke opplevelser av ovenfra og ned-tilnærming, og har ønsket å myndiggjøre deltakerne på en positiv måte. Men på tross av innsatsen kursarrangørene har lagt ned, er det likevel *noen* av deltakerne som ikke har opplevd det helt slik. Når dette dreier seg om deltakere med et betydelig nettverk, kan det i sin tur gå ut over rekrutteringen til kurset i viktige miljøer.

I avslutningskapittelet vil vi diskutere dette nærmere. Det er sannsynligvis uunngåelig at noen deltakere – særlig de som er oppvokst i Norge – kan oppleve at et slikt kurs blir ovenfra og ned, gitt at de virker innenfor et polarisert og politisert felt, og antakelig kommer til kurset med en bagasje som inkluderer erfaringer med å møte mistenkeliggjøring. Samtidig finnes det kanskje et potensial for å motvirke de opplevelsene, ved å vri kurset i retningen av å trekke veksler på folks ressurser i enda større grad enn i dag.

5.8 Skepsis til et myndighetsinitiert kurs

Sitatene vi gjenga i avsnittet over, fra imamene som opplevde kurset som ovenfra og ned, handlet i liten grad om teologisk skepsis. Tvert imot ga begge imamene uttrykk for i andre deler av intervjuene at de var sterke tilhengere av interreligiøs dialog og kursing som kunne bidra positivt til det norske samfunnet. Hos andre av de vi intervjuet kom det også fram at det fantes en skepsis til kurset som kunne være knyttet til teologiske overveielser om hva som er rett lære, og en skepsis til overstyring fra myndighetene på det som for dem var viktige moralske og teologiske områder.

Dette kom særlig til uttrykk ved at det ble fortalt om skepsis den som ble intervjuet hadde erfart hos andre, når de forsøkte å rekruttere til deltakelse. Vår metodologiske vurdering er at det informantene her forteller er riktig, at de rent faktisk har møtt på skepsis hos andre, når de forsøkte å rekruttere til kurset. En grunn til at vi ikke selv møtte mye skepsis hos de vi intervjuet, er sannsynligvis at de fleste av de som er skeptiske til kurset også var skeptiske til å la seg intervju av oss.

Dette kom for eksempel fram i et intervju med en informant som selv hadde tatt kurset og var veldig fornøyd med det. Hans mening var at absolutt alle imamer i Norge burde ta kurset, for så viktig syntes han det var. Han fortalte imidlertid at han ved flere anledninger hadde møtt skepsis når han fortalte om kurset.

Jeg har noen ganger opplevd at de jeg prøver å rekruttere ikke vil. Noen oppgir ikke noen grunn og sier ikke noe særlig. Andre er tydelige på hva de mener, selv om de har feil oppfatning av hva kurset innebærer. De kan si ting som at «de på kurset vil gjøre oss kristne», eller «vi må sitte rundt samme bord som ahmadiyya og hinduer», eller «de sier mange ting som ikke er i tråd med islam» osv. Da har jeg fortalt dem at ja, det kan hende noen sier noe på kurset som ikke er i tråd med islam. Men at faktisk, det er helt ok! Hør her, har jeg sagt, det er riktig at de sier noen ting som ikke er i tråd med islam. Men det er helt ok. Selv om de sier det, behøver ikke du være enig. Akkurat som de ikke trenger være enige med deg i tingene du sier. Du kan sitte der og lytte. Så kan du snakke om islam til menigheten din. Men det er likevel ok å være på kurset og lytte, eller diskutere, og så likevel ikke være enig. Sånn skal det være i Norge, vi kan være uenige med hverandre, men likevel respektere hverandre (Intervju, 23.10.2025).

Selv om denne informanten ikke viser til begrepet uenighetsfellesskap, er det nettopp en type uenighetsfellesskap han her beskriver som et ideal: at man kan være enige om å være uenige og likevel utvise gjensidig respekt, så lenge man er enige om visse kjøre-regler i samfunnet. Men dette var altså et ideal som han trengte å forklare overfor noen av de religiøse lederne han hadde kontakt med.

Også hos andre informanter – selv dem som var veldig positive til kurset – kom det fram at det som eventuelt kunne gjøre dem skeptiske var muligheten for overstyring fra myndighetene side. I flere av intervjuene vi gjorde merket vi en tydelig skepsis mot statlig overformynderi og styring. Representanter for flere trossamfunn ga uttrykk for at de føler seg presset av staten og storsamfunnet. Man kan derfor tenke seg at en slik

opplevelse av å være presset av myndighetene også kan smitte over på et slikt kurs, med tanke på at det blir støttet av myndighetene og framstilles som et «kurs for utenlandske ledere».

Et av intervjuene med en representant for mer karismatiske kristne trossamfunn etablert av migranter var for eksempel tydelig på at det fantes usikkerhet knyttet til statlige krav:

Mitt liv i Norge er en konstant reorienteringsprosess. Det er mye forhandling som pågår. Hvordan opptrer jeg? Hvordan responderer jeg? Hvorfor forsvarer jeg noe og gir meg på andre ting? Hjemme hos meg snakker jeg mye med mine barn. Vi må snakke sammen om rasistiske ting, men også hvor samfunnet er på kollisjon med vår tro. Vi diskuterer i familien: Hva tenker vi? Hva mener vi? Hvis det kommer krav om at vi skal heise pride-flagg, så kommer jeg ikke til å gjøre det. Jeg er ikke for det. Og jeg har rett til ikke å være med på det. Men det presses for at alle skal være for, storsamfunnet presser meg. Det går på bekostning av min frihet. Hvordan leve og trives når rommet er trangere? Jeg er tvunget til å bli møtt med noe jeg ikke støtter. Jeg må bevisstgjøre meg selv. Minimere min følelsesmessige reaksjon. [...] Jeg må finne min plass. Samtidig må jeg si fra at andre ser dette fra andre ståsteder. At vi har rett til å mene og tenke og tro og finne vår plass. De lederne i menighetene – jeg ønsker vi hadde mer tid til å diskutere med hverandre, for hvordan forholder man seg til dette? Hvis homofili ikke er forenlig med kristen tro og du ikke får lov til å si det lenger? Da blir det satt på spissen. Hvis statsmakten er som i dag, kan de (menighetene) måtte si nei takk til pengene (til trossamfunn). Det er litt synd? For er staten motstander av moralsk motstand? (Intervju 14.11.25).

Det er viktig å understreke at miljøene som i mange sammenhenger kalles migrantmenigheter gjennom flere år har hatt jevn og god deltakelse på kurset for religiøse ledere. Det gjelder også på det kurset som startet opp høsten 2025. Meningsytringen ovenfor var knyttet til det å være del av en minoritetsmenighet i Norge og religionspolitikken som føres fra statens side mer generelt, for eksempel vilkår knyttet til å ta imot penger per medlem i tros- og livssynssamfunn.

Denne informanten så på Det teologiske fakultet som del av en liberal majoritetstilnærming til en del spørsmål – som for eksempel homofili. Vedkommende var likevel opptatt av å rekruttere til kurs for religiøse ledere og hadde deltatt selv. Men opplevelsen han gjenga, av å føle seg presset, kan nok lede til at representanter for trossamfunn velger å ikke delta.

Det den muslimske informanten vi gjenga over fortalte, om at imamer han hadde forsøkt å rekruttere kunne se på kurset som en arena med skjulte agendaer om å få dem til å skifte mening, indikerer noe av det samme. Annen forskning på muslimske ledere i Norge har vist at mange av dem føler seg presset av storsamfunnet (Elgvin, 2026). Opplevelsen av at kurset opererer med en skjult agenda, kan nok henge sammen med opplevelsen av at de er en gruppe under press. Den samme muslimske informanten –

som altså var svært positiv til selve kurset – fortalte senere i intervjuet at han følte at han som representant for en muslimsk organisasjon ble møtt med skepsis og ekskludering. Det gjorde ham bekymret for framtiden, særlig når det gjaldt de unge. Han sa det slik:

Jeg er egentlig bekymret for integreringen og forholdet mellom folk her i Norge. Flere unge ser det, egentlig, og de har rett. De blir hele tiden bedt om å tilpasse seg samfunnet, om å endre seg og begynne å tenke annerledes. Men hva får de tilbake? Ingenting. De blir møtt med mistenkeliggjøring. Og så bryr ikke politikerne seg om oppvekstsvilkårene og legger ned tilbud. Og så ser de dobbeltmoralen angående hva som skjer i Gaza, der Norge fortsetter å handle med Israel. Da tenker de: Hvorfor skal jeg gi noe tilbake, når jeg bare blir satt på utsiden hele tiden? (Intervju, 23.10.2025).

Disse opplevelsene spiller antakelig inn hos en del av de religiøse lederne som var skeptiske.

Når det gjelder majoritetsbaserte karismatiske kristne trossamfunn og menigheter, var det flere vi ikke lyktes å komme i kontakt med. De svarte avvisende på våre henvendelser og understreket at de – gitt vårt prosjekt – hadde lite å bidra med: De kjente i liten grad til disse tilbudene og hadde ikke deltatt. De hadde dessuten sine egne utdannings-tilbud, opplyste de, både innen teologi og ledelse. Fra Pinsebevegelsen innhentet vi til slutt svært knappe svar på e-post, spørsmålene om de hadde hørt om kurstilbud og masterutdanning ble ganske enkelt besvart med «nei», og det samme svaret fikk vi på spørsmålet om noen hadde deltatt.

Det er selvfølgelig vanskelig for en person som har tatt på seg å svare på e-post å ha oversikt over hvorvidt «noen» fra Pinsebevegelsen har deltatt. Samtidig erfarte vi at en del andre tros- og livssynssamfunn som heller ikke nødvendigvis hadde full oversikt over tilbudene og deltakere søkte å finne ut av dette ved å snakke med andre internt eller undersøke litt.

Vi kan ikke vite hva slike korte «nei» på svar stilt i et forskningsprosjekt bunner i. Hva som motiverte representanten for Pinsebevegelsen til å – etter lang e-postdialog – besvare spørsmål på knappest mulig vist. Det kan skyldes skepsis, men kanskje også at disse undervisningstilbudene verken interesserer dem eller er noe de ønsker å ta stilling til eksistensen av – selv om det som gjerne kalles migrantmenigheter, gjerne deltar.

5.9 Oppsummert - barrierer

I dette kapitlet har vi beskrevet ulike typer barrierer. Noen av barrierene er i prinsippet «enkle» – slik som språk. Det betyr likevel ikke at dette er en barriere som er enkel å komme forbi, gitt at kurset gis på norsk, og det å lære språk er en prosess som tar lang tid. Andre barrierer er mer komplekse, slik som skepsis til statlig overstyring. Dette er en barriere som antakelig henger sammen med dype sosiale prosesser, der enkelte trossamfunn opplever seg som en minoritet som er utsatt for stadig mer statlig press.

Likevel viser gjennomgangen vår at dette er barrierer som det kan være mulig å gjøre noe med. Imamene som opplevde kurset eller deler av kurset som ovenfra og ned, er

for eksempel antakelig ikke klar over intensjoner og bestrebelser kursarrangørene har lagt ned for å gjøre kurset dialogisk og basert på respekt. Dette tyder for oss på at det er mulig å øke deltakelsen på kurset gjennom dialog med miljøene og trossamfunnene som i dag deltar i mindre grad. Dette kommer vi tilbake til i sluttkapittelet.

6 Erfaringer med masterutdanningen (LES)

Mastertilbudet Lederskap, etikk og samtalepraksis (LES) er et ordinært mastertilbud på Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo. Oppstarten i 2019 var som vi har sett i kapittel 3.2 politisk initiert som del av integreringspolitikken. Det var Det teologiske fakultet (TF) som fikk ansvaret for utviklingen av et tilbud, med en bevilgning over statsbudsjettet.

Samtidig inngår undervisningstilbudet i det ordinære mastertilbudet på Det teologiske fakultet og er omfattet av de samme prinsippene for akademisk frihet og utvikling som de øvrige mastertilbudene ved TF. De akademisk og administrativt ansatte som jobber med dette mastertilbudet på TF var svært tydelige på disse prinsippene i møte med oss som forskere med oppdrag fra Barne- og familiedepartementet. Evalueringer og endringer i mastertilbudet LES skjer i regi av TF selv – slik de også, formodentlig, evaluerer og endrer sitt øvrige undervisningstilbud.

Samtidig har vi – basert på dokumentgjennomgangen om bakgrunnen for etableringen av LES og intervjuer gjort i tros- og livssynssamfunn – fått tilgang til observasjoner og erfaringer som vi redegjør for i dette kapitlet. I kapittel 7 finnes også anbefalinger basert på det vi har funnet, men denne er primært rettet til Det teologiske fakultet, som noe de – hvis de ønsker det – kan ta med seg videre i evalueringer og utvikling av dette undervisningstilbudet.

6.1 Et individuelt innrettet undervisningstilbud

Vi har, som redegjort for i kapittel 2, gjennomført både gruppe- og individuelle intervjuer i tros- og livssynssamfunn. Det ble raskt klart for oss at kurset for religiøse ledere og mastertilbudet er undervisningstilbud som vurderes forskjellig og der kunnskapen om tilbudene er forskjellig. De aller fleste av de vi intervjuet var kjent med kurset for religiøse ledere. Gjennom både vårt intervjumateriale og evalueringene som tidligere er gjort av kurs for religiøse ledere, framgår det tydelig at dette er et kurstilbud som tros- og livssynssamfunn forholder seg til på organisasjonsnivå. Kurstilbudet framstår, som vi påpeker i kapittel 3, som et kollektivt anliggende på tvers av trossamfunn. De har vært med på å utvikle det og mange oppfordrer «sine» ledere til å delta. Det snakkes om at det jobbes med å få med deltakere på kurset og i intervjuer med ledere som har deltatt, framgår det ofte at de har deltatt på oppfordring fra eget tros- og livssynssamfunn. Alternativt synes det som enkelte tros- og livssynssamfunn på et tidspunkt har valgt bort tilbudet for sine ledere. De har egne tilbud til ledere som har ankommet fra utlandet, og de anser tilbudet som irrelevant og/eller fordi de selv ønsker å ha kontroll over innholdet i det som formidles til «sine ledere».

LES framstår, til sammenligning, som nær ukjent. Av de syv med muslimsk bakgrunn som har deltatt i intervjuer var det for eksempel bare én som hadde hørt om mastertilbudet, og han hadde selv deltatt. Han var veldig fornøyd, men klarte ikke å se relevansen for den jobben han hadde nå (en ledelsesjobb). Derimot mente han at LES-masteren var ekstremt viktig for religiøse ledere, og han ville gjerne at de to imamene i

moskeen hans skulle ta den (noe som ikke virket videre sannsynlig, da dette dreide seg om én imam som allerede hadde mastergrad og en annen som manglet bachelor – og slik sett ikke ville være kvalifisert).

Tilsvarende var det når vi gjorde intervjuer i Den katolske kirken, i Buddhistforbundet og med frikirkene. De hadde enten ikke hørt om dette tilbudet i det hele tatt, eller så hadde de hørt om det, men visste ikke så mye om det. En av deltakerne i gruppesamtale i Den norske kirke oppsummerte det slik: «Vi vet ikke så fryktelig mye».

I gruppeintervjuet med Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn ble det derimot beskrevet som at «folk vet om det», men at dette er «mer profesjonalisert. Det er mye høyere terskel». Det er «vagere» og «litt sånn skumlere». Dette knyttes blant annet til det akademiske i tilbudet, til at det krever særskilte kvalifikasjoner og at det er avsluttende eksamener og vurderinger.

Unntakene – de som visste mest – var Human-Etisk Forbund og enkelte av deltakerne i gruppesamtalen i Den norske kirke. De var kjent med LES-masteren, men det syntes heller ikke som disse hadde noe som kan beskrives som et eierforhold til tilbudet.

Deltakelse i LES-masteren framstår nesten utelukkende som et individuelt valg – knyttet til et ønske om å ville utvikle seg i yrket sitt og da gjerne med vekt på å kvalifisere seg til leder og/eller samtalepartner/chaplain. Å være chaplain vil si å kunne jobbe i en offentlig institusjon med tros- og livssynsbetjening (forsvar, fengsel, sykehus, sykehjem, høyere utdanningssteder).

Siden vi tidlig i datainnsamlingen innså at LES-masteren var et primært individuelt, ikke kollektivt anliggende i tros- og livssynssamfunn, har vi også intervjuet en del som selv har tatt hele eller deler av denne masterutdanningen. I alt seks stykker av de vi har intervjuet individuelt eller som del av gruppeintervjuer hadde deltatt. Dette er likevel langt fra nok til å få et representativt bilde av egenopplevde erfaringer fra masterutdanningen. Å rekruttere flere tidligere studenter var det heller ikke rom for innenfor et avgrenset forskningsprosjekt, der det viktigste skulle være å finne ut hva som *hindret* deltakelse. De påfølgende dels individuelle og erfaringsbaserte, dels strukturelle observasjoner som vi redegjør for i det følgende, framstår likevel såpass tydelige i datainnsamlingen, at vi redegjør for dem.

Vi opplever likevel at det ikke gir mening å bruke ordet «barrierer» om deltakelse i mastergraden LES på samme måte som det gjør for kurset for religiøse ledere. Totalt 16 personer har fullført masterprogrammet siden oppstarten i 2019, og i høst er det tre studenter som startet på studiet. Heller enn å spørre hva barrierene er, kan man spørre hva som skal til for å gjøre programmet mer kjent og populært.

6.2 Kvalifisering til hva?

Det framgår både av dokumentgjennomgangen, av intervjuene og av måten LES-masteren presenteres på Det teologiske fakultet sine nettsider, at tros- og livssynsbetjening i et livssynsåpent samfunn er en viktig motivasjon for at mastertilbudet er satt sammen slik det er.

Tros- og livssynsbetjening er et relativt nytt begrep i den offentlige samtalen i Norge. Tidligere ble dette ganske enkelt vist til som sjelesorg bedrevet av prestedtjenester ved sykehus, fengselsprester som besøkte innsatte og studentprester ved universiteter. Større mangfold i tro og livssyn krever imidlertid andre begreper. Det handler altså om tjenester som dekker de religiøse og eksistensielle behovene mennesker har når de altså befinner seg i offentlige institusjoner. Det kan dreie seg om livsveiledning, sjelesorg, eksistensiell omsorg og ivaretagelse av den enkelte gjennom samtaler, ofte i sårbare livssituasjoner. I takt med at livssynsfeltet i Norge blir stadig mer mangfoldig, er det noe større forståelse for at tros- og livssynsbetjening også bør utføres av andre enn prester i Den norske kirke. Dette kan for eksempel være muslimske imamer/samtalepartnere eller humanistiske samtalepartnere/livsveiledere. På engelsk brukes ofte begrepet *chaplains* og *chaplaincy* om dette feltet.

LES-graden er i dag det eneste utdanningstilbudet som kvalifiserer til *tros- og livssynsbetjening* på tvers av ulike tros- og livssynssamfunn. Dette ble framhevet særlig i gruppeintervjuene vi gjorde i Samarbeidsrådet for tro- og livssynssamfunn og i Human-Etisk Forbund. Mastergraden har et obligatorisk emne i dialog og profesjonelle samtaler, og flere av de valgfrie emnene tar også dette opp i seg – for eksempel både buddhistisk og muslimsk omsorgsarbeid.

Tros- og livssynsbetjening finnes som nevnt i offentlige institusjoner som forsvaret, kriminalomsorgen, sykehus og sykehjem – og også ved høyere utdanningsinstitusjoner. Det har stort sett eksistert helt siden disse institusjonene ble opprettet, som et tilbud til de som lever innenfor disse tjenestene (soldater, studenter, pasienter, innsatte) og de som jobber i dem. Det eksisterte for eksempel en Feltpresttjeneste i forsvaret. Denne har blitt til et tros- og livssynskorps (FTLK), som også omfatter humanister og imamer:

FTLK organiserer tros- og livssynstjeneste ved alle landets militære avdelinger. I korpsset tjenestegjør for tiden i overkant av 50 sertifiserte fagpersoner fra Den norske kirke og andre tros- og livssynssamfunn. Personellet utfører tros- og livssynsbetjening i henhold til egen sertifisering, og legger til rette for annen tros- og livssynsutøvelse.¹²

I norske sykehus/helseforetak eksisterer det imidlertid fortsatt slike tjenestetilbud hvor det i all hovedsak arbeider sykehusprester. Ett eksempel er Oslo Universitetssykehus – det vil si sykehusene i den mest mangfoldig religiøst sammensatte delen av Norge – som for tiden kun har ansatte sykehusprester i Preste- og samtaletjenesten. Dersom en pasient eller ansatt ønsker råd og oppfølging fra en som ikke er sykehusprest, men for eksempel har bakgrunn i islam eller Human-Etisk Forbund, må disse tilkalles som samtalepartnere.¹³ Dette er en gruppe av frivillige, som får et honorar per oppdrag. De har altså ikke – slike sykehusprestene har – et fast forhold til sykehuset som en av dets ansatte.

¹² [Forsvarets tros- og livssynskorps - Forsvaret](#)

¹³ <https://www.oslo-universitetssykehus.no/avdelinger/akuttklinikken/preste-og-samtaletjenesten/#les-mer-om-preste--og-samtaletjenesten>

Når utviklingen i retning mangfold blant de som jobber med tros- og livssynsbetjening går raskere i forsvaret enn i sykehusene, har det blant annet sammenheng med ulik organisering i disse to institusjonene. Der forsvaret er styrt hierarkisk og enhetlig, er sykehusene eid av flere ulike helseforetak, som selv gjør sine prioriteringer og der endringer gjerne skjer på initiativ fra helseforetaket eller innenfra prestetjenestene fra sykehusprestene som jobber der. Det vil si, slik er det helt til det eventuelt fattes politiske vedtak av helsemyndighetene nasjonalt som gjøres gjeldende på tvers av helseforetak (se for eksempel Bråten, 2019).

Utviklingen i retning av et mangfoldig tilbud om tros- og livssynsbetjening i offentlige institusjoner går i ulikt tempo avhengig av institusjon. Tilbudet i flere institusjoner er fortsatt mer eller mindre som det var mens det fortsatt var statskirke.

Et annet element som spiller inn, er de økonomiske musklene som finnes i tros- og livssynssamfunn. Human-Etisk Forbund har for eksempel over flere år arbeidet for å få adgang til tilbudene om tros- og livssynsbetjening på universiteter og i kriminalomsorgen. Her er det i en viss forstand mulig å «betale seg inn», ved å finansiere hele eller deler av en stilling. Slik er det fordi det i begge disse institusjonene er vanlig at henholdsvis studentprester og fengselsprester har vært finansiert av Den norske kirke. Da er det mulig også for andre tros- og livssynssamfunn å få tilgang gjennom finansiering – noe Human-Etisk Forbund har prioritert å få til, særlig på universiteter og høyskoler. Dette er det mer krevende å få til fra for eksempel muslimske trossamfunn, fordi de hver for seg ikke er store nok, men økonomisk rom til å finansiere slike stillinger.

Utfordringen er altså at LES-masteren utdanner til stillinger som i en viss forstand fortsatt ikke finnes. Så er spørsmålet hvor lang tid det vil ta å få til gjennomgripende endring i tros- og livssynsbetjening i norske institusjoner. I STL uttrykkes optimisme, basert på en god dialog med de politiske partiene og med regjeringen. På spørsmål om hvordan STL skaper bevegelse i retning av større mangfold i tros- og livssynsbetjening, viser en av deltakerne i gruppeintervjuet til at det i livssynspolitikken er jobbet inn veldig brede forlik over flere år. Når det gjelder tros- og livssynsbetjening har det vært krevende, men de opplever likevel at det er bevegelse i retning av oppslutning om mer mangfoldige tjenester:

I all hovedsak så er det en ganske rask samstemmighet om at ... Ja, det er jo ikke helt riktig at mangfoldet i befolkningen ikke er gjenspeilet i offentlige institusjoner. Vi jobber jo for at hele befolkningen skal kjenne seg ivaretatt. Så selvfølgelig må man ha det også på livssynsbetjening. Dette er det ganske raskt å få folk med på. Derfra og ut kan det bli vanskeligere. Stat og kirke er jo skilt, men vi har noen skilsmisser som ikke er effektivt enda (Gruppeintervju 08.09.25).

Det som sies i dette gruppeintervjuet, er med andre ord at det er lett å få oppslutning blant de politiske partiene om prinsippene om mangfold. Det kan være mer krevende å få gjennomslag for tiltakene som skal til. I flere intervjuer vises det til Regjeringens strategi for det livssyns åpne samfunn:

Mennesker som på grunn av militærtjeneste, soning eller sykdom ikke kan delta i tros- og livssynssamfunnenes ordinære virksomhet, bør så langt det lar seg gjøre ha tilgang på tros- og livssynsbaserte tjenester i tråd med sin tro eller sitt livssyn. I slike livssituasjoner opplever mange en økt sårbarhet og behov for støtte i form av tros- og livssynstjenester, tilrettelegging og samtaler (Barne- og familiedepartementet 2025b, s. 24).

Likevel påpekes det også av flere at slik endring gjerne tar tid. Slik sett kan det være et tveegget sverd å knytte LES-masteren for tett til å skulle utdanne de som kan inngå i stillinger i en livssynsåpen tros- og livssynsbetjening i norske institusjoner.

6.3 Relevans

Samtidig har de ansvarlige på TF en ambisjon om at mastergraden ikke bare skal utdanne folk som ønsker å bli chaplains i offentlige institusjoner. En av de ansvarlige på TF beskrev det slik i det første intervjuet vi gjorde med dem:

Da vi startet kurset, var det en ambisjon for oss at mastergraden skulle være for to typer studenter. Dels ønsket vi å tiltrekke oss de som ville drive tros- og livssynsbetjening fra andre livssyn. Men vi ønsket også å tiltrekke oss ansatte fra offentlige tjenester, for eksempel, som hadde behov for å lære mer om ledelse og samtalepraksis i en mangfoldig virkelighet. På det aller første kullet klarte vi det – vi fikk søkere både fra de som ville bli feltimam i forsvaret, på en måte, og helt andre søkere som hadde etablerte jobber i det offentlige eller private og ønsket å lære mer om livssyn og etikk. Men i kullene etter det, har vi nok ikke lyktes like bra med å tiltrekke oss studenter fra offentlige tjenester, for eksempel (Gruppeintervju, 05.09.25).

Det er viktig å understreke at intervjuene vi har gjort i dette prosjektet bare gir oss et begrenset grunnlag for å si noe om LES-masteren, og vi kan derfor ikke si noe sikkert om hvorfor LES-masteren bare i begrenset grad har tiltrukket seg søkere med bakgrunn fra offentlige tjenester, for eksempel. For å få til det burde vi både snakket med de fleste tidligere deltakerne fra offentlige tjenester og med ansatte i tilsvarende posisjoner som ikke har deltatt.

Vi vil likevel formidle noen erfaringer vi har fått tilgang til.

En første observasjon, dels basert på intervjuer og dels basert på oppbyggingen av masterutdanningen, er at tilbudet i en viss forstand framstår rettet mot de som allerede har en master. Mastertilbudet var, som det framgår av kapittel 3.2, ment for utenlandske religiøse ledere. Den skulle være – slik Kulturdepartementet formulerte det i sin utredning – for de som var utdannet i et annet land som del av andre utdanningstradisjoner og kvalifikasjonskrav enn de vi har i Norge (Kulturdepartementet, 2016, s. 3). Samtidig var det i 2016 – og slik er det fortsatt – særskilte krav til de som søker arbeidstillatelse i Norge for å arbeide som religiøse ledere. I forskrifter til Utlendingslovens bestemmelser om arbeidsinnvandring heter det at vilkårene for opphold kan skjerpes når særlige hensyn tilsier det. I slike tilfeller kreves fagutdanning på høyere nivå enn videregående

skole. Utlendingsdirektoratet kan gi nærmere retningslinjer.¹⁴ Det har UDI gjort gjennom «et skjerpet krav til kompetanse» for personer som skal jobbe som religiøse ledere eller religiøse lærere i Norge. Søkeren må som hovedregel ha utdanning på et høyere nivå enn videregående skole, noe som vanligvis betyr mastergrad eller utdanning på master-nivå. Utdanningen må være relevant for stillingen, for eksempel innen religion, teologi eller pedagogikk. Kravet om høy kompetanse er fast, men det kan i noen tilfeller gjøres unntak fra kravet om mastergrad, dersom trossamfunnet har et eget utdanningssystem for religiøse ledere og dette kan dokumenteres.¹⁵ Bestemmelsen innebærer antakelig at mange utenlandske ledere som hentes fra utlandet vil ha en master allerede.

I gruppeintervjuet med representanter for Den norske kirke tas dette også opp som et mulig hinder for at LES skal være aktuell for deres prester. Dette utdanningstilbudet kunne nemlig vært relevant for prester, og flere av deltakerne i intervjuet er enige om det. De snakker om det både som en mulighet til å videreutvikle det som spesialprester (som jobber i institusjoner) har lært gjennom sin pastoralkliniske utdanning, og som et møtested der de kan utvikle «felles referanserammer» på tvers av ulike tros- og livssyn. Derfor var deltakerne i intervjuet forundret over at det ikke kommuniseres tydeligere (fra TF og andre) at det er fullt mulig å ta enkeltemner fra masterprogrammet og at det er mange enkeltemner som i så fall kunne være aktuelle for målgruppen prester. Her nevnes både det obligatoriske emnet Dialog og profesjonelle samtaler i et tros- og livssyns-pluralt samfunn og de valgfrie emnene Barn og sorg samt Buddhistisk omsorgspraksis. Men det er mange som ikke vet om disse enkelte emnene, argumenteres det, og å starte på en hel master er ikke så aktuelt for de som er prester. En av de som deltok i intervjuet sa: «det er ikke sponset å ta master» (for prester) og «master er tidkrevende tenker jeg da, dessverre så gidder ikke jeg å ta en master når jeg har en fra før».

Dette resonnerer godt med måten noen av dem som har vært innom masterutdanningen snakker. En av de vi intervjuet hadde en master fra før, men hadde tatt to emner i LES-masterutdanningen, ett obligatorisk og ett valgfritt. På spørsmål om vedkommende hadde tenkt å fullføre hele utdanningsløpet på et tidspunkt, til en hel master, var svaret:

Jaaa, jeg tygger litt på det. Det var fint, men jeg var kanskje litt malplassert på en måte. Mye var bra. Men kanskje det hadde vært lurt med videreutdanninger for de som allerede har en master (Intervju 04.12.25).

Denne tidligere og kanskje kommende studenten synes opplegget er fint. Vedkommende framhever som bra at det er erfaringsbasert, at det er gruppeeksamener og at de hadde fine samtaler studentene imellom, selv om de ikke var så mange. Mye var altså bra, som vedkommende sier. Men når man har en master fra før, så frister det gjerne ikke å ta en hel master til. Derav spørsmålet om heller å etablere videreutdanninger for de som jobber i relevante posisjoner, men trenger kunnskapspåbygg. Denne tidligere studenten kan absolutt nøye seg med enkeltemner, men å kunne bygge på det vedkommende har fra før (som ikke er teologisk), kunne også vært fint.

¹⁴ [Forskrift om utlendingers adgang til riket og deres opphold her \(utlendingsforskriften\) - Kapittel 6. Oppholds-tillatelse i forbindelse med arbeid og studier mv. - Lovdata](#) (Lest 18.12.25)

¹⁵ [UDI 2011-046](#) Lest 18.12.25

De vi har intervjuet som har tatt en hel masterutdanning i LES eller vært innom, er i all overveiende grad begeistret for tilbudet. De framhever dette som nyttig, givende, fint og lærerikt. Men det er også enkelte – som selv ikke er kristne – som mener at deler av undervisningen har et preg av «kristen sjelesorg». Samtidig, påpekes det, står det muslimske også nokså sterkt. Det er vanskelig for oss å avgjøre hvorvidt det er slik at oppfatningen om «preget av kristen sjelesorg» er reelt, altså at undervisningen faktisk har en slik slagside, eller om dette inntrykket fester seg fordi tilbudet gis på Det teologiske fakultet. Det er derfor viktig å få fram at denne opplevelsen ikke ble delt av alle vi intervjuet.

En observasjon i forlengelsen av dette framstår som litt paradoksalt og samtidig helt logisk. Flere framhever emnet Dialog og profesjonelle samtaler i et tros- og livssynspluralt samfunn, som en mulig møteplass for de som har ulike tros- og livssynsbakgrunn. Det gjelder særlig dem som har jobber der de kommuniserer med en mangfoldig og sammensatt gruppe mennesker. Emnet beskrives som en møteplass og et rom hvor det kan diskuteres – ikke ulikt det som framheves som sentralt og viktig med kurs for religiøse ledere. I Human-Etisk Forbund (HEF) understrekes det at LES-masteren er en utdanning som også er for dem. Det argumenteres samtidig for nødvendigheten av et eget tilbud til de som jobber med det som i HEF beskrives som livsbetjening. Dette begrunnes med at de må ha et rom for å jobbe med livsbetjening på en måte som er særskilt for deres livssyn. En av deltakerne i gruppesamtalen sa det slik:

Vi tenker at det er viktig at det også er noe spesifikt som knytter seg til vårt livssyn. Hva som ligger i det. Hva er det å være en humanistisk samtalepartner? Hva legger vi i det? Hvordan preger vårt livssyn helt konkret samtalepraksisen? Hvordan beskriver vi det? Det er jo forskjellig. For å bli god til den jobben (som samtalepartner) trenger man noe mer enn LES. Men LES kan være en basis (Gruppeintervju 13.11.25).

På den ene siden uttrykkes altså et behov fra tros- og livssynssamfunn for å ha sine egne utdanningsopplegg for hvordan drive tros- og livssynsbetjening. På den andre siden framheves LES sitt opplegg når det gjelder dette, som en møteplass på tvers av tro og livssyn. Det er med andre ord en tros- og livssynsbevisst tros- og livssynsbetjening det argumenteres for – som skal virke i et livssynsåpent fellesskap.

7 Diskusjon og forslag til tiltak

Dette forskningsprosjektets fremste ambisjon har vært å kartlegge hvilke barrierer som finnes mot deltakelse på kurs for religiøse ledere i det norske samfunnet. Det tilbudet har eksistert siden 2007, i regi av Det teologiske fakultet på Universitetet i Oslo – på oppdrag fra myndighetene. Deltakelsen har hele veien vært god. Vårt oppdrag har derfor vært å finne ut hvilke barrierer mot deltakelse som eventuelt finnes, slik at man kan senke terskelen inn og øke bredden i deltakelse. I dette kapitlet oppsummerer vi derfor avslutningsvis med seks anbefalinger, basert på funn i dokumentgjennomgang, gruppe- og individuelle intervjuer i tros- og livssynssamfunn og tidligere evalueringer av dette kurstilbudet (TF, 2011; Bråten & Lie, 2024).

Forskningsprosjektet omfatter også et annet utdanningstilbud som tilbys på tvers av tros- og livssynssamfunn, masterutdanningen Lederskap, etikk og samtalepraksis (LES). Den har til felles med kurstilbudet til religiøse ledere at den ble til som et resultat av politiske initiativ i integreringspolitikken og med statlige overføringer. LES er samtidig et mastertilbud på Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo, omgitt av de samme prinsippene for akademisk frihet som alle andre mastertilbud i Norge. Det er først og fremst Det teologiske fakultet som har ansvaret for å evaluere og på basis av dette endre dette utdanningstilbudet. Vi har imidlertid som del av prosjektet – basert på dokumenter vi har fått fra TF – gjennomgått bakgrunnen for, tilblivelse av og deltakelsen i dette masterprogrammet. Vi har også spurt tros- og livssynssamfunn om deres kunnskap om mastertilbudet, og om de eventuelt har noen erfaringer med det selv. Basert på dette presenterer vi i punkt 7.6 enkelte råd som først og fremst er adressert til TF.

Innledningsvis – som oppspill til våre anbefalinger og råd – vil vi kort drøfte hvordan disse utdanningstilbudene befinner seg i et spenningsfelt mellom integreringspolitikk og tros- og livssynspolitikk. Begge utdanningstilbudene startet opp etter politiske initiativ som del av integreringspolitikken. Underteksten – som også ble kommunisert tydelig i medieoppslag og stortingsdebatter – var et behov for det enkelte omtalte som en «imamutdanning». Bakgrunnen var at integreringspolitikken utover 90- og 00-tallet i økende grad la vekt på at de som kommer til Norge skal tilpasse seg det norske samfunnet, etter at den på 70- og 80-tallet hadde vært mer preget av såkalt multikulturalistiske idealer. Det vil si en vektlegging av nyankomne gruppers mulighet til å ivareta eget språk, egen kultur og religiøs overbevisning.

Vendingen bort fra multikulturalismen skyldtes blant annet økende oppmerksomhet om praksiser som brøt med verdier som ble beskrevet i integreringsforliket i Stortinget fra 2015 – demokrati, rettsstat, universelle menneskerettigheter, ytringsfrihet, likestilling og likeverd. Både i medieoffentligheten og i partipolitikken ble man opptatt av temaer som tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll, og i tillegg mer generelle oppdragerpraksiser, holdninger til seksuelt mangfold og likestilling, og etter hvert ekstremisme og radikalisering.

Utfordringen er at kritikk og krav om endring gjerne rammer hele grupper av mennesker og på det grunnlaget kan føre til mistenkeliggjøring. Når vi i vårt datamateriale finner

eksempler på at kurstilbudet av noen blir oppfattet ovenfra og ned, å bli snakket til som om man ikke forstår poenget, er det derfor neppe tilfeldig at det særlig gjelder tidligere deltakere med muslimsk bakgrunn som har vokst opp i Norge. Dette er personer som kan være ekstra oppmerksomme og vare for denne typen holdninger fra majoritetssamfunnet, på grunn av både egne erfaringer og «trykket» i den politiske debatten. Og det er liten tvil om at både kurstilbud og mastertilbud er blitt til som initiativer fra majoritetssamfunnet.

Likevel har nettopp kurset for religiøse ledere i det norske samfunnet forsøkt å utfordre noe av denne logikken. Kurset har gått veien fra integreringstiltak til et tros- og livssynstiltak innenfor rammene av et livssynsåpent samfunn. Det dialogiske i kursets innretning har vært der helt fra starten i 2007. Dette har vært en villet tilnærming fra kursarrangørene sin side. Tros- og livssynssamfunn ble trukket tett med i utviklingen av kurstilbudet, i rekrutteringen til kurstilbudet (blant annet gjennom etableringen av en kvoteordning for ulike tros- og livssynssamfunn) og i referansegruppa for tilbudet. Dette har gitt et eierforhold til kurstilbudet i mange tros- og livssynssamfunn. Deltakelse er i mange sammenhenger et kollektivt anliggende i det enkelte miljø.

Det er vanskelig å se for seg hvordan dette kunne vært realisert uten en dialogisk tilnærming i tilblivelsen og gjennomføring av kurstilbudet. De som i en viss forstand står utenfor kurstilbudet og dialogrommet som har blitt skapt, er blant annet majoritetsdominerte tros- og livssynssamfunn som Den norske kirke og Human-Etisk Forbund. Disse har heller ikke et eierforhold til kurstilbudet.

Eierforholdet og de kollektive beslutningene om deltakelse i deler av tros- og livssynsfeltet er svært viktige, fordi tros- og livssynssamfunn er sivilsamfunnsaktører. De gjør som de selv vil. De kan legge vekt på å bidra i dialog og til tiltak myndighetene inviterer til, men de kan også oppfatte rammebetingelsene som tilbys som barriereskapende. Da deltar de ganske enkelt ikke. Det gjør de heller ikke dersom de ikke ser poenget eller nytteverdien med tiltaket, noe vi finner at enkelte tros- og livssynssamfunn ikke gjør i møte med dette tilbudet. Andre er skeptiske til motivene bak, alternativt får de ikke til å delta av praktiske årsaker som manglende språkforståelse eller reisevei.

Mastertilbudet (LES) startet samme sted som kurstilbudet – i integreringspolitikken, men beveget seg raskt og sømløst til å bli et tilbud innenfor høyere utdanning og innenfor tros- og livssynspolitikken. Ettersom LES ble en ordinær mastergrad, inntreffer både opptakskrav og andre akademiske spilleregler, noe som bidrar til at det ikke er en del av den ordinære integreringspolitikken. Samtidig har mastertilbudet ikke vært preget av samme type tette fellesskap mellom de som gir tilbudet og de som mottar det – som kurset for religiøse ledere er bygget på. Forankringen og kunnskapen om tilbudet i tros- og livssynssamfunnene har dermed blitt svært mye dårligere. Masterutdanningen er først og fremst et individuelt tilbud, til tros- og livssynsledere som er kvalifiserte for det, og til andre kvalifiserte søkere som ønsker å dyktiggjøre seg innenfor ledelse, mangfold og tros- og livssynsbetjening.

Gitt dette analytiske bakteppet, og med basis i dataene vi har samlet inn, har vi konkludert med disse anbefalingene, der vi starter med kurset for religiøse ledere. De første seks anbefalingene gjelder som nevnt kurstilbudet:

7.1 Anbefaling 1: Bevar og understrek det dialogiske og frivillige

I forskningsprosjektet har vi gjort to viktige funn som vi mener bør være retningsgivende for det videre arbeidet med kurset for religiøse ledere. I likhet med evalueringsrapporten fra 2024, viser også vårt datamateriale at flere av deltakerne er svært fornøyde med kurset. Flere av dem gjør en stor frivillig innsats med å rekruttere nye deltakere til kurset. Noe av det som går igjen i de positive fortellingene handler om det dialogiske ved opplegget. Det gjelder til dels selve opplegget, men enda mer interaksjonen mellom deltakerne. Dersom kurset skulle blir gjort obligatorisk, mener vi det er lite sannsynlig at denne positiviteten og det dialogiske preget ville latt seg bevare. En god del forskning indikerer at endring hos mennesker i størst grad skjer når folk opplever frihet og autonomi – og ikke blir tvunget til å gjøre noe de ikke vil (Kalla & Brockmann, 2020). Også ut fra et ønske om integrering, er det altså gode grunner til å bevare det frivillige aspektet ved kurset.

Det andre funnet som peker i denne retningen, er at det som finnes av mer substansiell skepsis til kurset nettopp handler om bekymring for statlig overformynderi, og innvendinger mot ovenfra og ned-holdninger. Både i kristne og muslimske miljøer finnes det noen steder en opplevelse av at myndighetene og storsamfunnet har blitt mer kontrollerende og pågående. Den opplevelsen ser for noen ut til å smitte over på hvordan de ser på kurset. Dersom kurset får mindre preg av frivillighet, er det sannsynlig at det bare vil forsterke opplevelsen av statlig overformynderi i miljøer som i utgangspunktet er noe skeptiske.

I stedet er vår anbefaling at kurset i sin rekruttering og i sin kommunikasjon må understreke det dialogiske aspektet i enda større grad enn i dag – at kurset ikke gir noen fasitsvar som tres nedover hodene på deltakerne, men inviterer til refleksjon og gjensidig dialog. Dette står det allerede om på kursets nettsider. Men med tanke på at det verserer oppfatninger om kurset som noe annet, kan det likevel være nødvendig å understreke enda sterkere det dialogiske. Dette bør dessuten ikke utelukkende kommuniseres på nettsidene, men også kommuniseres tydelig i samtaler med bredden i tros- og livssynsamfunn.

7.2 Anbefaling 2: Tydeliggjør «religiøs leder» og kutt «utenlandsk»

Vår neste anbefaling er i tråd med evalueringsrapporten fra 2024 og handler om kriterier for deltakelse på kurset. Også i vårt datamateriale understreket flere at begrepet utenlandsk kunne virke ekskluderende. Dagens definisjon, der «utenlandsk» forstås som en henvisning til både «første og andre generasjons innvandrere», er ekstra problematisk – fordi religiøse ledere som er født i Norge og ser på Norge som sitt hjemland, får merkelappen utenlandsk klistret på seg. Dette er en merkelapp som er ekskluderende og kan bidra til det noen beskriver som ovenfra og ned eller utdefinerende.

Kursarrangørene på TF har i gruppeintervju og workshop vært tydelige på at det er en bevisst strategi ikke å ha med altfor mange som er majoritetsnorske eller har norsk som morsmål. Dette fordi det forandrer klimaet i gruppen og gjør det vanskeligere for de som ikke har norsk som morsmål å føle seg trygge nok til å delta i diskusjonen. Det er likevel mulig å opprettholde denne tilnærmingen, men å bruke andre begreper enn utenlandsk. Vi sitter ikke på noen fasitsvar på hva som er riktig sammensetning av kursgruppen og

hvordan målgruppen skal defineres. Dette er noe kursarrangørene selv bør ha en prosess på. Et argument for å få med flere fra majoritetsbaserte miljøer som Den norske kirke og Human-Etisk Forbund, er at det i større grad sikrer religionsdialog på tvers av majoritet og minoritet. Dette har vært understreket helt siden den første evalueringen av kurstilbudet i 2011 (Det teologiske fakultet, 2011). Samtidig risikerer man da, slik kursarrangørene vektlegger, at det kan kjennes mer krevende å delta i diskusjonen for personer som ikke er veldig gode i norsk. En sammensetning som skaper størst mulig trygghet, samtidig som det inviterer med alle i dialogen, kan for eksempel etableres gjennom kvoteordninger for deltakelse for ulike tros- og livssynsamfunn. Dette beskrives som praksis de første gangene kurstilbudet ble gitt. Forskjellen fra tidligere ville da bli at Den norske kirke og Human-Etisk Forbund også får en kvote – og at det jobbes for at de fyller den. Uansett hvilken innretning man velger i årene framover, er vår anbefaling at man går bort fra bruken av begrepet utenlandsk.

I tillegg viser intervjuene våre at det i flere miljøer fortsatt sees på som en selvfølge at religiøs leder primært betyr rituell eller åndelig leder. Dette får spesielt store konsekvenser for buddhistene, for eksempel, der mange av de rituelle lederne ikke snakker norsk. Og Human-Etisk Forbund er blant dem som ikke har religiøse ledere, men mange andre ledere. Her er det et potensial for å tydeliggjøre enda mer i kommunikasjonen at også andre grupper av ledere er velkomne.

7.3 Anbefaling 3: Trekk mer veksler på deltakernes ressurser

En av barrierene vi identifiserte for deltakelse på kurset i noen av de muslimske miljøene, handlet om at kursdeltakere hadde opplevd kurset som ovenfra og ned. Det gjaldt deltakere som hadde vokst opp i Norge, med sterke forventninger om likebehandling i det norske samfunnet. De opplevde at deler av kurset implisitt gjorde dem til et problem. Selv om dette med all sannsynlighet gjelder et mindretall av de tidligere deltakerne, har det likevel ført til at noen tidligere deltakere ikke nødvendigvis oppfordrer personer i nettverket sitt til å delta.

En av disse informantene etterlyste innhold på kurset som i større grad trakk veksler på deltakernes ressurser og slik gjorde dem til ressurspersoner for det norske samfunnet, ikke et samfunnsproblem som måtte omskoleres. Det han selv så for seg var foredrag som for eksempel la opp til samarbeid mellom religiøse ledere og politiet i bekjempelsen av kriminalitet. Ettersom vi som skriver denne rapporten ikke har deltatt på kurset selv, vet vi ikke i hvilken grad slikt innhold som løfter fram deltakernes ressurser – enten det dreier seg om politisamarbeid eller andre spørsmål – allerede finnes på kurset. Vi synes likevel at dette grunnleggende sett er et konstruktivt og godt forslag, som er i tråd med den tilnærmingen kursarrangørene allerede i dag ønsker å ha til kurset. Det er også i tråd med mye samfunnsvitenskapelig forskning på gruppedynamikk og sosiale prosesser. Denne forskningen har vist at det å jobbe mot felles mål er en av de beste måtene å bygge felles identiteter, der man blir mer opptatt av det som forener enn det som skiller (Elgvin, 2023; Sherif, 1958; Folbrecht, 1994).

Nøyaktig hvordan slikt *ressursorientert* kursinnhold kan legges opp, må kursarrangørene og referansegruppen selv vurdere. Man kan tenke seg flere foredrag som eksemplifiserer samarbeid mellom det offentlige og religiøse ledere. Eller kanskje er det så

enkelt som å beholde mye av dagens opplegg, men i samtalene trekke veksler på deltakernes kompetanse og ressurser i enda større grad enn i dag.

En annen inngang for å trekke enda større veksler på deltakernes ressurser, kan være å legge mer vekt på hva som skjer *etter* kurset. Kan deltakerne bli del av et alumni-nettverk, som samles til årlige konferanser der man diskuterer samfunnsutfordringer i Norge? Dette var en ambisjon da kursopplegget ble til, men det framgår av evalueringen fra 2024 at dette fra TF sin side vurderes som ikke oppnådd slik intensjonen var. Slike alumni-aktiviteter ville kunne bidra til å øke deltakernes opplevelse av at de gjennom kurset blir sett på som en ressurs.

7.4 Anbefaling 4: Dialog med de som deltar lite

Slik vi har beskrevet i rapporten, er det noen trossamfunn og miljøer som i dag har liten interesse for kurset, fordi de ikke anser det som relevant for dem. Andre religiøse ledere deltar ikke fordi de av ulike årsaker er skeptiske. I store deler av det interreligiøse norske miljøet er det sterk entusiasme for kurset. Denne entusiasmen er imidlertid noe ulikt fordelt i de ulike religiøse miljøene.

Vi tror det er potensial for å øke deltakelse fra og interessen i flere miljøer ved å etablere mer dialog og kontakt med miljøer og trossamfunn som i mindre grad deltar i dag. Slik er det mulig å oppklare misforståelser og understreke fordelene med å delta. Noe av skepsisen til kurset – eller mangelen på interesse – bunner dels i bestemte forestillinger og kanskje også i misforståelser som det går an å snakke om. Den katolske kirken kan for eksempel bli utfordret til å diskutere betydningen av det dialogiske aspektet ved kursopplegget. Imamene som opplevde kurset eller deler av kurset som ovenfra og ned er nok ikke helt klar over innsatsen kursarrangørene har lagt ned for å gjøre kurset dialogisk og basert på respekt.

Visse typer skepsis hos mulige deltakere er det vanskelig å gjøre noe med. En religiøs leder som mener at det i prinsippet er galt å sitte ned i samme rom som hinduer/muslimer/jøder/kristne, eller at det er galt bli eksponert for innhold som strider mot vedkommendes tolkning av religionen, vil neppe velge å gå på kurset, uansett hvor mye informasjon man gir og samtaler det inviteres til i forkant. Vårt datamateriale tyder likevel på at denne typen sterk teologisk skepsis ikke er den mest utbredte barrieren mot deltakelse. Et par av intervjuene indikerer at slik teologisk skepsis nok kan finnes hos noen. Men det virker mer utbredt med barrierer av en annen type, mer diffuse typer av skepsis og motforestillinger. Dersom kursarrangørene forsøker å etablere mer kontakt med miljøer som i dag deltar lite eller er skeptiske, og inviterer dem til å gi innspill til kurset, så vil det være potensial for å redusere skepsis og øke bredden i deltakelse.

7.5 Anbefaling 5: Geografisk differensierte kurs

Anbefalingene vi har gitt så langt er etter vår vurdering mulige å gjennomføre gitt dagens rigg for kurset, med de ressursene kurset har til rådighet. De neste to anbefalingene vil kreve at kursarrangørene blir tilført mer ressurser enn i dag.

Et tydelig funn er nemlig at geografi og tid for noen fungerer som vesentlige barrierer. Det kom fram i intervjuer med informanter utenfor Oslo, men er også i tråd med

statistikk fra kursarrangørene, som viser større deltakelse fra de som bor i Oslo-regionen. En måte å bøte på dette, er å arrangere mindre regionale kurs som er bygget over samme lest som kurset i Oslo. Et slikt kurs har allerede blitt arrangert en gang, i Agder i 2020, og det var ifølge initiativtakeren en stor suksess. Utviklingen av mindre regionale kurs kan derfor trekke veksler på erfaringene fra den gangen, i tillegg til den omfattende erfaringen man har bygget opp med å arrangere kurs på TF.

Skal noe slikt bli realitet, må det selvfølgelig utredes ordentlig. Vi vil likevel kort skissere noen muligheter. Ettersom antallet mulige deltakere er færre i spesifikke regioner enn i Norge som helhet, er det sannsynligvis ikke bærekraftig å ha et slikt kurs i Bergen, Kristiansand, Trondheim og Tromsø hvert eneste år. En modell vi derimot har tro på, er å lage et alternerende regionalt kurs – som for eksempel starter opp i Kristiansand det ene året, går i Trondheim det neste, og så videre.

Skal slike kurs bli realitet, kan enten dagens arrangører på TF holde i dette, eller man kan delegere oppdraget til lokale krefter. Dersom kurset skal være alternerende, framstår det for oss mest fornuftig å gi TF et fortsatt overordnet ansvar for kursene – slik at det blir sikret kontinuitet. Dersom det går fire år mellom hver gang et kurs blir arrangert lokalt, vil de lokale arrangørene antakelig slite med kontinuiteten. Vi opplever også at TF over tid har bygget opp en solid erfaring og kompetanse som er verdifull å ta videre regionalt.

En mulig utfordring med slike alternerende regionale kurs, kan likevel være at det går ut over rekrutteringen til «moderkurset» i Oslo. De siste årene har imidlertid deltakelsen på kurset på TF vært god. En regional modell må forutsettes å øke den totale deltakelsen. Hvis ikke er neppe en slik regional modell bærekraftig. Dette er spørsmål en eventuell utredning av nye kurs må ta stilling til.

Dersom dette skal bli en realitet, krever det i så fall tilførsel av nye midler og ressurser fra myndighetenes side. I denne sammenhengen kan det minnes om at da et utdanningstilbud på universitets- og høyskolenivå ble utredet av Kulturdepartementet i 2016, var en desentralisert utvikling av kurs for religiøse ledere ett av forslagene (se 3.2).

7.6 Anbefaling 6: Tolkede mini-kurs?

En annen mulighet både kursarrangørene og myndighetene kan vurdere, er å opprette mindre kort-kurs med bruk av tolk. I en del trossamfunn vil det fortsatt være mange religiøse ledere som ikke kan norsk. Det gjelder for eksempel i buddhistiske, kristne migrantmenigheter, katolske og muslimske miljøer. Religiøse ledere som ikke behersker norsk godt nok til å ha utbytte av et helt kurs, møter likevel på en del av spørsmålene og utfordringene som diskuteres på kurs for religiøse ledere.

Spørsmålet er om det er potensial for å opprette tolkede minikurs også for slike religiøse ledere? Vi ser at det er utfordringer med et slikt opplegg. Noe av det viktigste med dagens kurs er dialogen og kontakten mellom deltakerne. Når man baserer seg på bruk av tolk, blir åpenbart slik dialog og kommunikasjon mindre levende og spontan. I tillegg framstår det for oss som at kontakten på tvers – mellom minoritet og majoritet, og mellom ledere med kort og lang fartstid i Norge – også er noe av det mest verdifulle i dagens kurs. Dette vil være vanskelig å få til på kurs som bare rekrutterer ledere uten

norsk kunnskaper og med kort fartstid i Norge. I tillegg ville et slikt kurs være dyrt, etter som man måtte bruke profesjonelle tolker. Et slikt kurs ville altså kreve tilførte ressurser fra myndighetene. Samtidig ville slike tolkede minikurs opprette en første kontakt mellom storsamfunnet, det interreligiøse fellesskapet og de av de religiøse ledere som i dag ser ut til å befinne seg i det en av våre informanter beskrev som «sin egen boble». Det ville antakelig være positivt både for de religiøse lederne selv, for trossamfunnet og for det norske samfunnet som sådan.

Vi mener derfor at man bør vurdere om slike tolkede minikurs kan realiseres. Utforming og utvikling bør i så fall skje i dialog med trossamfunn som i størst grad benytter seg av religiøse ledere som er her på kortere kontrakter og som derfor ikke lærer seg norsk. Dersom ikke disse trossamfunnene selv er interessert, vil det være liten vits i å arrangere slike kurs.

7.7 LES-masteren på kort og lang sikt

Vi vil gjenta det vi har understreket tidligere i rapporten: Råd når det gjelder masterutdanningen (LES) er først og fremst rettet til Det teologiske fakultet (TF). Siden dette er en masterutdanning de har hånd om, er det TF som er ansvarlige for interne evalueringer og eventuelle endringer av tilbudet.

Det viktigste å videreformidle fra våre data når det gjelder LES-masteren, er at den grunnleggende skiller seg fra kurs for religiøse ledere ved at deltakelse er en individuell beslutning, ikke en kollektiv beslutning forankret i tros- og livssynssamfunnet. Det finnes et eierforhold i flere tros- og livssynssamfunn til kurs for religiøse ledere. Et slikt eierforhold finnes ikke – så vidt vi kan se – til LES-masteren. Samtidig er LES et mastertilbud. Terskelen inn er mye høyere enn på kurs for religiøse ledere. Og en masterutdanning er ikke en videreutdanning, det er ikke et tilbud tros- og livssynssamfunn nødvendigvis er innstilt på at deres ledere skal bruke tid på.

Når dette er viktig, er det fordi det bør legges til grunn i informasjon om mastertilbudet. Det er mulig å øke kunnskapen om tilbudet i flere tros- og livssynssamfunn. Samtidig er altså det som skal kommuniseres en oppfordring til individer om å velge akkurat dette tilbudet.

Det kan også kommuniseres enda tydeligere at det er mulig å ta enkeltemner – det er ikke nødvendig å ta hele masterløpet. Man kan, hvis man er kvalifisert, ta deler. Vårt intervjumateriale og opptakslistene fra LES illustrerer at mange har vært innom mastertilbudet, uten at de har tatt hele. Økt oppmerksomhet om enkeltemner kan kanskje også i større grad gjøre at tilbudet blir betraktet som en type videreutdanning. Det er, som flere er inne på i intervjuene, ikke så lett å få ulike typer ledere som allerede har en master motivert for å ta en master til.

Dette er informasjons- og kommunikasjonsråd som ikke i seg selv krever endringer i mastertilbudet. De kan gjennomføres kortsiktig.

Et mer langsiktig spørsmål vedrører det vi oppfatter som en viktig innretning av masterutdanningen, at den kvalifiserer til tro- og livssynsbetjening på tvers av tro- og livssyn. Dette kan fremme deltakelse i tilbudet: Dette mastertilbudet er – som flere påpeker – det

eneste utdanningstilbudet som gir slik kvalifisering. Utdanningstilbud som kvalifiserer og som går i regi av eller er rettet mot særskilte tros- og livssynssamfunn, som Den norske kirke, er ikke for alle. Slike tilbud er heller ikke en dialogisk møteplass for studenter med ulike tros- og livssyn som i framtida kanskje skal jobbe sammen i offentlige institusjoner.

Spørsmålet er om mastertilbudet ligger et stykke forut for sin tid. Det tar tid å endre tros- og livssynsbetjening i offentlige institusjoner til å bli livssynsåpne. Dette er tilbud som tidligere har vært statskirkelige. Å være for mangfoldig tros- og livssynsbetjening i prinsippet er enkelt, men å gå inn for politiske endringer som gjør at dette realiseres, er mer krevende. I mellomtiden kan studenter som tenker at de gjennom dette mastertilbudet skal få en jobb innenfor tros- og livssynsbetjening få en negativ overraskelse. Slik sett kan det på kort og mellomlang sikt være strategisk å vektlegge også andre sider ved masterutdanningen i kommunikasjonen utad. På lenger sikt kan det bli strategisk nødvendig også for innretningen av mastertilbudet å følge med på hvordan jobbmarkedet for det som også kalles chaplains utvikler seg, og hvor fort eller sakte utviklingen i retning mer mangfold går.

Referanser

- Ahmed, U. (2025). 'We Hear About it All the Time': Norwegian Muslims' Merging Stories of Racialisation and Recognition i *The British Journal of Sociology* <https://doi.org/10.1111/1468-4446.70071>
- Andreassen, T. A. (2016). «Det organiserte sivilsamfunnet» i Frønes, I. & Kjølørød, L. (red.) *Det norske samfunnet*. 7. utgave. Bind 3. Gyldendal Akademisk.
- Barne- og familiedepartementet. (2025a). *Rapport fra ekspertutvalget om tilskuddsordning for Den norske kirke og andre tros- og livssynssamfunn*.
- Barne- og familiedepartementet. (2025b). *Regjeringens strategi for et livssynsåpent samfunn*.
- Brochmann, G. (2003). Del II. 1975–2000. I K. Kjeldstadli (red.), *Norsk innvandringshistorie. I Globaliseringsens tid 1940–2000* (s. 137–387). Oslo: Pax
- Bråten, B. (2019). «Døden et kirkelig anliggende» i Thoresen Lisbeth & Birgitta Haga Gripsrud (red.) *Alt som lever må dø. Døden som tverrfaglig forskningsfelt*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Bråten, B., Gleditsch R. N. & Kjeøy, I. (2024). *Frivilligheten som informasjonsformidler til innvandrerbefolkningen. Erfaringer, prinsipielle diskusjoner og læringspunkter. Delrapport 3. Fafo-rapport 2024:07*.
- Bråten, B. & Lie, J. (2024). *Kurs for religiøse ledere i det norske samfunnet. En forskningsrapport om et etter- og videreutdanningstilbud i regi av Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo*. Rapport fra Senter for tverrfaglig kjønnsforskning, Universitetet i Oslo. <https://www.tf.uio.no/forskning/forsker-grupper/interreligios/religiose-ledere/rapport-kurs-religiose-ledere.pdf>
- Bråten, B. & Elgvin, O. (2014) *Forskningsbasert politikk? En gjennomgang av forskningen på tvangsektenskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet, og av de politiske tiltakene på feltet*. Fafo-rapport 2014:16
- Dalen, K., Flatø, H., Friberg, J. H. & Sterri, E. B. (2024) *Hverdagsliv og integrering. Deltakelse, tillit, tilhørighet og diskriminering blant personer med innvandrerbakgrunn*. Fafo-rapport 2024:24
- Davie, G. (2007)2013] *The Sociology of Religion. A Critical Agenda*. Second Edition. Sage
- Det teologiske fakultet. (2017). *Offisiell, norsk utdanning av religiøse ledere*. Notat til Kunnskapsdepartementet ved Oddbjørn Leirvik og Brynjulv Norheim, Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo. 23.01.2017.
- Det teologiske fakultet (TF). (2011). «Å være religiøs leder i det norske samfunnet». *Evalueringsrapport på oppdrag fra Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet*.
- Djuve, A. B & Kavli H. C. (2015). *Ti års erfaringer. En kunnskapsstatus om introduksjonsprogram og norskopplæring for innvandrere*. Fafo-rapport 2015:26.
- Døving, C. A. (2009). *Integrering. Teori og empiri*. Pax Forlag A/S.
- Eimhjellen, I., Espegren, A. & Nærlund, T. U. (2021). *Sivilsamfunn og integrering: En kunnskapsoppsummering. Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor*. Rapport 2021:3. <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/bitstream/handle/11250/2737651/Sivilsamfunn%20og%20integrering.pdf>
- Folbrecht, J. R. W. (1994). "Explaining attitudes towards the out-group: A test of several theories", PhD Thesis, Fuller Theological Seminary, School of Psychology, 1994.
- Elgvin, O. (2023). «For the Greater Good: Common Goals and Institutional Sunni–Shi'a Cooperation in Norway». *Journal of Muslims in Europe*, 12(1), 15–35.
- Elgvin, O. (2023). «Den norske dialogmodellen: Representasjon og dialog som svar på kulturell ulikhet». I *Ulikhetens drivere og dilemmaer* (s. 311–323). Universitetsforlaget.
- Elgvin, O. (2026). «Respectability, Resistance or Refuge? How Muslim Elites in Norway Respond to Domination». *Ethnic and Racial Studies*, under publisering.
- Eriksen, S. S. (2025). *Global kristendom i Norge. En kartlegging av et internasjonalt og mangfoldig kirkelandskap i endring*. VID-rapport 4/2025.

- Grung, A. H. (2005). «Begrepet dialog i Emmaus», Kirke og kultur nr. 1, 2005.
- Innst.S. nr. 185 (2004-2005). Innstilling fra kommunalkomiteen om mangfold gjennom inkludering og deltakelse. Stortingets kommunalkomité.
- Iversen, L. L. (2014) *Uenighetsfellesskap. Blikk på demokratisk samhandling*. Universitetsforlaget.
- Kalla, J. L., & Broockman, D. E. (2020). «Reducing exclusionary attitudes through interpersonal conversation: Evidence from three field experiments». *American Political Science Review*, 114(2), 410–425.
- Kulturdepartementet. (2016). *Anmodningsvedtak 443 om en offisiell, norsk utdanning av religiøse ledere fra relevante trossamfunn*.
- Larsen, E. N. & Midtbøen, A. H. (2024). «Det etniske hierarkiet. Diskriminering på grunnlag av landbakgrunn, religion og hudfarge i det norske arbeidsmarkedet» i *Tidsskrift for samfunnsforskning*. DOI: <https://doi.org/10.18261/tfs.65.4.1>
- Leirvik, O. (2022). Islamsk universitetsteologi. Teologisk fakultet som hus med mange rom? *Kirke og Kultur*, 1/2022.
- Lorentzen, H. (2004). *Fellesskapets fundament. Sivilsamfunnet og individualismen*. Pax Forlag.
- Modood, T & Sealy, T. (2024). *The New Governance of Religious Diversity*. Polity.
- Modood, T. (2007] 2013). *Multiculturalism. A Civic Idea*. Second Edition. Polity.
- Niemi, E. (2017). «Fornorskingspolitikken overfor samer og kvener» i Brandal, N., Døving, C.A., Plesner, I.T. (red.) *Nasjonale minoriteter og urfolk. I norsk politikk fra 1900 til 2016*. Cappelen Damm Akademisk.
- Plesner, I. T. (2019). *Religionspolitikk*. Universitetsforlaget.
- Sherif, M. (1958). "Superordinate goals in the reduction of intergroup conflict", *American Journal of Sociology*, 63/4 (1958), 349–56.
- SSB (2025) *Trus- og livssynssamfunn utanfor Den norske kyrkja*. <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/religion-og-livssyn/statistikk/trus-og-livssynssamfunn-utanfor-den-norske-kyrkja>
- St.meld. nr. 49 (2003-2004) *Mangfold gjennom inkludering og deltakelse. Ansvar og frihet*. Kommunal- og regionaldepartementet.
- Thorbjørnsrud, B. & Døving, C. A. (2012). «Innledning» i Døving, C. A. & Thorbjørnsrud, B. (red.) *Religiøse ledere. Makt og avmakt i norske trossamfunn*. Universitetsforlaget.
- VOX. (2005). *Opplæring i samfunnskunnskap for religiøse ledere*. Rapport fra arbeidsgruppe ledet av Vox.
- Ødegård, G. (2011). «Bowling på Veitvet: Lenkende sosial kapital i et flerkulturelt samfunn» i Wollebæk, D. & Segard, S. B. (red.) *Sosial kapital i Norge*. Cappelen Damm Akademisk.
- Østhus, A. (2025) *Disse trossamfunnene har flest medlemmer i Norge*. <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/religion-og-livssyn/statistikk/trus-og-livssynssamfunn-utanfor-den-norske-kyrkja/artikler/disse-trossamfunnene-har-flest-medlemmer-i-norge>

